

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymas mokykloje

Baigiamasis magistro projektas

Audronė Vaščiūnaitė

Projekto autorė

Doc. dr. Edita Štuopytė

Vadovė

Kaunas, 2021

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymas mokykloje

Baigiamasis magistro projektas

Edukologija (6211MX020)

Audronė Vaščionaitė

Projekto autorė

Doc. dr. Edita Štuopytė

Vadovė

Doc. dr. Vilija Stanišauskienė

Recenzentė

Kaunas, 2021

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Audronė Vaščiūnaitė

Elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymas mokykloje

Akademinio sąžiningumo deklaracija

Patvirtinu, kad:

1. baigiamąjį projektą parengiau savarankiškai ir sąžiningai, nepažeisdama(s) kitų asmenų autoriaus ar kitų teisių, laikydamasi(s) Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo nuostatų, Kauno technologijos universiteto (toliau – Universitetas) intelektinės nuosavybės valdymo ir perdavimo nuostatų bei Universiteto akademinės etikos kodekse nustatytų etikos reikalavimų;
2. baigiamajame projekte visi pateikti duomenys ir tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti teisėtai, nei viena šio projekto dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar elektroninių šaltinių, visos baigiamojo projekto tekste pateiktos citatos ir nuorodos yra nurodytos literatūros sąrašė;
3. įstatymų nenumatytų piniginių sumų už baigiamąjį projektą ar jo dalis niekam nesu mokėjęs (-usi);
4. suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo ar kitų asmenų teisių pažeidimo faktui, man bus taikomos akademinės nuobaudos pagal Universitete galiojančią tvarką ir būsiu pašalinta(s) iš Universiteto, o baigiamasis projektas gali būti pateiktas Akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnybai nagrinėjant galimą akademinės etikos pažeidimą.

Audronė Vaščiūnaitė

Patvirtinta elektroniniu būdu

Vaščiūnaitė, Audronė. Elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymas mokykloje. Magistro baigiamasis projektas/ vadovė doc. dr. Edita Štuopytė; Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas.

Studijų kryptis ir sritis (studijų krypties grupė): Ugdymo mokslai (M02).

Reikšminiai žodžiai: elektroninės patyčios, prevencinės priemonės, prevencija.

Kaunas, 2021. 94 p.

Santrauka

Apskaičiuota, kad neigiamas COVID-19 poveikis palietė 1,5 milijardo mokinių ir studentų visame pasaulyje, tęsiant studijas ir socialinius santykius internetu (Herald, 2020). Padidėjęs internetinės aplinkos naudojimas gali sukelti įvairias priklausomybes, atsirandančias dėl internetinių medijų ir programų (internetu, žaidimų, socialinės žiniasklaidos ir kt.) naudojimo, ir įvairių sunkumų, atsirandančių naudojant informacines komunikacines technologijas, tokių kaip elektroninės patyčios, elektroniniai nusikaltimai (Stevenson, 2020). Prieiga prie skaitmeninės laikmenos pakeitė iš pagrindų komunikaciją, socialinę sąveiką, ir pateikė vaikams, tėvams, mokytojams, mokslininkams, politikos atstovams naujų iššūkių susijusių su elektroninėmis patyčiomis ir jų prevenciją Khan et al. (2020).

Magistro baigiamojo projekto tikslas - atskleisti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymą mokykloje. Tyrimo objektas: elektroninių patyčių prevencinės priemonės.

Uždaviniai: atskleisti elektroninių patyčių sampratą, bruožus ir ypatumus; pateikiamos pagrindinės teorijos pagrindžiančios elektroninių patyčių vykdymą; išskirti elektroninių patyčių rizikos ir apsauginiai veiksniai skirtinguose lygmenyse; atskleisti elektroninių patyčių teorinius aspektus; atskleisti elektroninių patyčių prevenciją mokykloje; pagrįsti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymo mokykloje tyrimo metodologiją; nustatyti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymą gimnazijoje.

Metodologinės baigiamojo projekto nuostatos grindžiamos kiekybine tyrimo strategija. Duomenų rinkimo metodai yra mokslinės literatūros analizė ir mokinių, klasių vadovų ir pagalbos mokiniui specialistų apklausa pildant elektroninę apklausą. Duomenys analizuoti aprašomosios statistikos metodais.

Tyrimo rezultatuose atskleidžiamas prevencinių priemonių taikymas skirtinguose lygmenyse: mokyklos, klasės, individo. Mokytojai ir pagalbos specialistai kaip pagrindines prevencines priemones įvardino prevencinius pokalbius, konsultacijas su soc.pedagogu, psichologu, filmų edukaciją, mokymus mokiniams kaip atpažinti elektronines patyčias, tėvų įsitraukimą ir bendradarbiavimą su mokykla. Mokytojai bendradarbiauja su mokiniais sprenddami elektroninių patyčių problemas, yra apmokyti elektroninių patyčių prevencijos tema ir dėmesingi elektroninių patyčių problemai. Tėvų įsitraukimas gali padėti sumažinti arba užkirsti kelią vykstančioms patyčioms, todėl tai reikia skatinti. Vykstant elektroninėms patyčioms yra pagrindiniai dalyviai: vykdytojas, patiriantis patyčias ir stebėtojas, todėl stebėtojai yra svarbūs siekiant užkirsti kelią patyčioms ar jas sustabdant. Mokymai mokyklos personalui yra reikalingi ir naudingi elektroninių patyčių prevencijai vykdyti.

Mokyklos lygmeniu rezultatai atskleidžia, kad prevencines priemones taikyti sudėtinga, turi būti parengtas mokyklos plano įgyvendinimas, sudaryta mokyklos strategija prieš elektronines patyčias ir elektroninių patyčių veiksmų protokolai, turi būti nustatytos atsakomybės, kuriomis pozityvus mokyklos klimatas.

Klasės lygmeniu prevencija apima paaiškinimą kas yra elektroninės patyčios ir kaip kovoti su jomis, moralinių vertybių puoselėjimas, mokymai kaip apsisaugoti nuo elektroninių patyčių, kaip saugiai naudotis internetu, socialiniais tinklais ir mobiliaisiais telefonais.

Individo lygmeniu moralinių vertybių ugdymas, socialių-emocinių įgūdžių plėtojimas, tėvų įsitraukimas ir bendradarbiavimas vykdamas prevenciją, tėvų kontrolė naudojantis elektroniniais prietaisais ir stebint veiklą socialiniuose tinkluose.

Vaščiuonaitė, Audronė. Application of Cyberbullying Prevention Measures in School. Master's Final Degree Project/supervisor assoc.prof. dr. Edita Štuopytė, Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Kaunas University of Technology.

Study field and area (study field group): Education Sciences (M02).

Keywords: cyberbullying, prevention measures, prevention.

Kaunas, 2021. 94 p.

Summary

It is estimated that the negative impact of COVID-19 has affected 1.5 billion pupils and students worldwide, continuing education and social relationships online (Herald, 2020). Increased use of the online environment can result from a variety of addictions arising from the use of online media and applications (internet, games, social media, etc.), various difficulties arising from information communication technologies such as cyberbullying, cybercrime (Stevenson, 2020). Access to digital newspaper changes from key communications, social interactions, and children, parents, teachers, researchers, political representations within new challenges with cyberbullying and their prevention Khan et al. (2020).

The aim of the master's thesis is to reveal the application of electronic bullying prevention measures at school. Object of research: electronic bullying prevention measures.

Objectives: to reveal the concept, features and peculiarities of electronic bullying; the basic theory of the implementation of basic electronic bullying is presented; to single out the risks and safeguards of electronic bullying at the sieved levels; to reveal the theoretical aspects of electronic bullying; to reveal the prevention of electronic bullying at school; to substantiate the application of electronic bullying prevention measures in school research methodology; to establish the application of electronic bullying prevention measures in the gymnasium.

The methodological provisions of the final project are based on a quantitative research strategy. Data collection methods include analysis of the scientific literature and a survey of students, classical supervisors, and support students by completing an electronic survey. Data were analyzed by descriptive statistical methods.

The results of the research reveal the application of preventive measures at different levels: school, classroom, individual. Teachers and support professionals identified preventive interviews, consultations with a social pedagogue, psychologist, film education, training for students on how to recognize cyberbullying, parental involvement and cooperation with the school as the main preventive measures. Teachers collaboration with students in solving cyberbullying problems is trained in cyberbullying prevention and focus on cyberbullying problems. Parental involvement can help or prevent ongoing bullying and should be encouraged. There are key players in cyberbullying: the perpetrator, the bully and the observer, so observers are paramount in preventing or stopping bullying. Training school staff need and benefit from cyberbullying prevention.

Disclosure of school-level results, that prevention measures must be applied, school plan implementation must be prepared, school construction against cyberbullying and cyberbullying

action protocols must be established, responsibilities must be established, and a positive school climate must be created.

At the class level, prevention includes an explanation of what cyberbullying is and how to combat it, fostering moral values, training on how to protect against cyberbullying, how to use the internet safely, social networks and mobile phones.

Individual development of equal moral values, development of social emotional skills, parental involvement and cooperation in prevention, parental control such as electronic devices and monitoring activities on social networks.

Turinys

Lentelių sąrašas	9
Paveikslų sąrašas	10
Santrumpų ir terminų sąrašas	11
Įvadas.....	12
1. Elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymo mokykloje teoriniai aspektai	15
1.1. Elektroninės patyčios: samprata, ypatumai ir formos	15
1.2. Elektroninių patyčių susiformavimo teorijos ir veiksniai	20
1.3. Elektroninių patyčių prevencinės priemonės mokykloje	31
2. Elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymo mokykloje metodologija	41
2.1. Tyrimo organizavimas ir logika	41
2.2. Tyrimo metodų ir instrumentų pagrindimas.....	42
2.3. Tyrimo etika	51
3. Elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymo mokykloje tyrimas.....	52
3.1. Tyrimo rezultatai	52
3.2. Tyrimo rezultatų apibendrinimas.....	78
Išvados	81
Rekomendacijos	83
Literatūros sąrašas	84
Informacijos šaltinių sąrašas	94
Priedai.....	95
1 priedas. Oficialios statistikos departamento rodikliai apie asmenis, kurie naudojami internetu asmeniniais tikslais	95
2 Priedas. Tėvų sutikimas dėl vaiko dalyvavimo tyrime.....	97
3 Priedas. Elektroninės anketos lankomumo statistika.....	98
4 Priedas. Netiesioginės elektroninės patyčios.....	99
5 Priedas. Tiesioginės elektroninės patyčios	102

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Elektroninių patyčių samprata (parengta projekto autorės).....	15
2 lentelė. Bendrieji klausimai.....	42
3 lentelė. Patirtis ir supratimas apie elektronines patyčias.....	43
4 lentelė. Paauglių elektroninių patyčių klausimynas	45
5 lentelė. Klausimai apie amžių, lytį ir kiek laiko dirbama mokykloje pagalbos mokiniui specialistams ir klasių vadovams.....	46
6 lentelė. Atviri klausimai apie elektroninių patyčių supratimą pagalbos mokiniui specialistams, klasių vadovams	46
7 lentelė. Elektroninių patyčių atvejai, politika mokymai ir prevencija.....	47
8 lentelė. Priežastys, kurias mokytojai priskiria elektroninėms patyčioms	47
9 lentelė. Prevencijos strategijos mokyklos lygmeniu	48
10 lentelė. Mokyklos intervencijos strategijos.....	49
11 lentelė. Mokytojo suvokimas apie elektronines patyčias, intervencines elektroninių patyčių strategijas už mokyklos ribų ir galimas prevencines elektroninių patyčių strategijas.....	50
12 lentelė. Mokinių suvokimas kas yra elektroninės patyčios.....	53
13 lentelė. Elektroninių patyčių patyrimas	55
14 lentelė. Informacija apie elektronines patyčias.....	56
15 lentelė. Mokėjimas saugiai naudotis internetu, socialiniais tinklais, mobiliaisiais telefonais	57
16 lentelė. Saugus naudojimasis internetu, socialiniais tinklais ir mobiliaisiais telefonais pagal lytį	57
17 lentelė. Prevencinės priemonės. Mokymų kategorija.....	58
18 lentelė. Prevencinės priemonės. Filmų kategorija.....	59
19 lentelė. Prevencinės priemonės. Patirties kategorija.....	59
20 lentelė. Prevencinės priemonės. Pagalbos telefonu kategorija.....	60
21 lentelė. Prevencinės priemonės. Psichologinės pagalbos kategorija.....	60
22 lentelė. Prevencinės priemonės. Edukacinės veiklos kategorija.....	60
23 lentelė. Prevencinės priemonės. Mokymai kaip atpažinti elektronines patyčias kategorija.....	61
24 lentelė. Prevencinės priemonės. Duomenų rinkimo kategorija.....	61
25 lentelė. Vykdantys ir patiriantys elektronines patyčias pagal lytį.....	62
26 lentelė. Suvokimo apie elektroninių patyčių reiškinį kategorija	65
27 lentelė. Patyčių, pasireiškiančių mokykloje, formų kategorija	66
28 lentelė. Elektroninių patyčių priežasčių kategorija	66
29 lentelė. Elektroninių patyčių dalyvių ir pasėkmių kategorija.....	67
30 lentelė. Elektroninių patyčių valdymo kategorija	67
31 lentelė. Elektroninių patyčių lygmens kategorija.....	68
32 lentelė. Elektroninių patyčių prevencinės veiklos kategorija.....	68
33 lentelė. Elektroninių patyčių sprendimo kategorija	69
34 lentelė. Elektroninių patyčių sustabdymas	78

Paveikslų sąrašas

1 pav. Elektroninės patyčios	19
2 pav. Daugiapakopis konceptualus, darantis įtaką elektroninėms patyčioms vykdyti, modelis (Cross, 2015, adaptuota iš Bronfenbrenner (1979)).	23
3 pav. Elektroninių patyčių atsiradimo teorinių modelių ir veiksmų schema.....	30
4 pav. Elektroninių patyčių prevencija mokyklos lygmeniu pagal Espelage ir Hong (2017)	32
5 pav. Redmond, Lock ir Smart (2020) elektroninių patyčių koncepcinė schema	33
6 pav. Elektroninių patyčių prevencinių priemonių mokykloje schema.....	39
7 pav. Tyrimo etapai	41
8 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal lytį.....	52
9 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal amžių.	52
10 pav. Tėvų išsilavinimas.....	53
11 pav. Amžius nuo kurio pradedamos elektroninės patyčios.....	62
12 pav. Priemonės naudojamos elektroninėms patyčioms vykdyti	63
14 pav. Pagalbos mokiniui specialistų ir klasės vadovų pasiskirstymas pagal amžių	64
15 pav. Pagalbos mokiniui specialistų ir klasės vadovų pasiskirstymas pagal kiek metų dirbama mokykloje	64
16 pav. Kas pranešė apie elektroninių patyčių atvejus	70
17 pav. Ar uždrausta mokykloje naudotis mobiliaisiais telefonais.....	71
18 pav. Tėvų ir mokinių pasirašyta IKT naudojimosi politika	71
19 pav. Elektroninio saugumo mokymai pedagogams.	72
20 pav. Elektroninio saugumo mokymai mokiniams (dalyvių atsakiusių skaičius).....	72
21 pav. Elektroninio saugumo mokymai ir rekomendacijos pagal mokymo programą	73
22 pav. Strategija.....	73
23 pav. Atsakomybės	74
24 pav. Sprendimas klasės lygmeny	74
25 pav. Mokytojų veiklos.....	75
26 pav. Veiksmingos strategijos	76
27 pav. Veiksmingiausios prevencinės priemonės.....	77

Santrumpų ir terminų sąrašas

Santrumpos:

LGBT bendruomenė - lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių asmenų (LGBT) bendruomenė

Terminai:

Socialinis tinklas (*angl. social network*) - subjektų (žmonių ar organizacijų) grupė, kuri susijusi vienu ar keliais ryšiais: finansinių, draugystės, verslo ir kt. Socialinių tinklų kūrimas laikomas rinkodaros instrumentu.

Socialinė žiniasklaida - internetinės komunikacijos priemonės, leidžiančios žmonėms bendrauti tarpusavyje tiek dalijantis, tiek vartojant informaciją

Įvadas

Aktualumas. Šiuolaikinės visuomenės nebūtų įmanoma įsivaizduoti be technologijų ir jų panaudojimo galimybių, ypač per COVID-19 pandemiją, kuomet nacionalinio karantino metu ugdymas buvo vykdomas nuotoliniu būdu. Apskaičiuota, kad neigiamas COVID-19 poveikis palietė 1,5 milijardo mokinių ir studentų visame pasaulyje, tęsiant mokslą ir socialinius santykius internetu (Herald, 2020). Oficialiosios statistikos departamento pateiktuose duomenyse (žr. 1 priedas) apie asmenis kurie naudojami internetu asmeniniais tikslais, rodikliai yra padidėję lyginant su praeitais metais. Šis padidėjęs internetinės aplinkos naudojimas gali sukelti įvairias priklausomybes, atsirandančias dėl internetinių medijų ir programų (internetu, žaidimų, socialinės žiniasklaidos ir kt.) naudojimo, ir įvairių sunkumų, atsirandančių naudojant informacines komunikacines technologijas, tokių kaip elektroninės patyčios, elektroniniai nusikaltimai (Stevenson, 2020).

Nuotolinis ugdymas ir technologijų naudojimas padidino paauglių susidomėjimą socialine žiniasklaida, o internetinės komunikacijos platformos paaugliams parodė kitą patyčių būdą - elektronines patyčias, kai asmenys bet kada tyčia daro žalą kitiems tiek privačiose, tiek viešose vietose (Abaido, 2020).

Patyčių reiškinyje ir prevencijos metodai vis dar yra rimta visuomenės problema, kuriai per kelis dešimtmečius buvo skiriama daug dėmesio. Boniel-Nissim, Sasson (2018) teigė, kad internetui tampant vis ryškesne paauglių gyvenimo dalimi, elektroninės patyčios ir galimai žalingas jos poveikis jaunimui, kuris yra elektroninių patyčių objektas, išliko kaip pagrindinis rūpestis. Įrodymai, kaip elektroninės patyčios gali sukelti emocinę ir elgesio žalą vaikams ir jaunimui, padidino poreikį išsiaiškinti elektroninių patyčių priežastis ir užkirsti kelią ar bent jau sušvelninti jų padarinius (Kim ir kt., 2019).

Elektroninių patyčių atvejų daugėja, ir tai yra realybė, veikianti vaikus ir suaugusiuosius. Pedagogai turi sugebėti atpažinti elektronines patyčias, įgyvendinti veiksmingas valdymo strategijas, atitinkančias mokyklos politiką, taip pat aktyviai dalyvauti prevencijos programose. (Redmond et al., 2020). Khan et al. (2020) teigė, kad prieiga prie skaitmeninės laikmenos pakeitė iš pagrindų komunikaciją, socialinę sąveiką, ir pateikė vaikams, tėvams, mokytojams, mokslininkams, politikos atstovams naujų iššūkių susijusių su elektroninėmis patyčiomis ir jų prevencija.

Waasdorp, Bradshaw, (2015) teigė, kad reikia veiksmingų intervencijos ir prevencijos programų, tačiau šioje srityje trūksta tyrimų. Ankstesni tyrimai su paaugliais parodė, kad, palyginti su dalyviais, patyrusiais patyčias, ir tais, kurie patyrė elektronines patyčias, taip pat dažniau pranešė apie išorinius ir internalizuojančius simptomus. Taigi veiksmingų elektroninių patyčių intervencijų nustatymas gali būti laikomas neatidėliotinu visuomenės sveikatos rūpesčiu.

Problemos mokslinis ištirtumas ir pagrindimas. Chen, Ho, Lwin (2016), teigia, kad kai kurie tyrėjai mano, kad prevencijos ir intervencijos tyrimai nėra būtini elektroninėms patyčioms, nes elektroninės patyčios ir tradicinės patyčios sutampa. Perren, Dooley, Shaw ir Cross (2010) atlikto tyrimo rezultatuose nustatyta, kad elektroninės patyčios turi unikalų ryšį su neigiamą psichologinės sveikatos būkle, net ir kontroliuojant tradicines patyčias mokykloje. Taigi prevencinės programos, skirtos užkirsti kelią elektroninėms patyčioms arba joms sušvelninti, yra svarbios ir reikalingos.

Naujausiuose elektroninių patyčių intervencijų vertinimuose nustatyti patyčias mažinantys komponentai apima tėvų švietimą, bendravimo ir socialinių įgūdžių mokymą internete ir neprisijungus, empatijos mokymą ir gebėjimą suvokti situaciją dalyvaujančių asmenų požiūriu, įgūdžių įveikti mokant jaunimo strategijas, kurias jie gali įgyvendinti, kad galėtų susidoroti su internetine agresija, ir apibrėžtą skaitmeninį pilietiškumą, kaip atsakingą technologijų naudojimą (Hutson, Kelly, Militello, 2018).

Van Cleemput ir kt. (2014) atliktame tyrime, nagrinėjo aštuonias prevencines programas devyniose šalyse ir atliko metaanalizę, Tanrikulu (2018) atliko septyniolikos prevencinių programų analizę taip pat tose pačiose devyniose šalyse, Gaffney, Farrington, Espelage ir Ttofi (2019) įtraukė dvidešimt keturis leidinius, paskelbtus nuo 2012 m., į metaanalizę apie elektroninių patyčių programos veiksmingumą. Visose trijose analizėse buvo nagrinėjami tyrimai, pagrįsti mokyklinio amžiaus imtinimis, ir padaryta išvada, kad programos parodė tik nedidelį poveikį. Gaffney ir kt. (2019) nustatė, kad bendras elektroninių patyčių aukų sumažėjimas svyruoja nuo 14 iki 15 proc., o elektroninių patyčių - nuo 9 iki 15 proc. Šie rodikliai yra nedideli ir proporcingi tradicinių patyčių prevencinių programų išgaunamam poveikiui.

Kalbant apie prevencinės programos strategijas mokykloje, Gaffney ir kt. (2019) to aiškiai neanalizavo, o Van Cleemput ir kt. (2014) padarė išvadą, kad daugumoje programų nebuvo laikomasi visos mokyklos požiūriu, o daugiausia dėmesio buvo skiriama moduliams, kurie buvo pritaikyti elektroninėms patyčioms spręsti ir kurie buvo įtraukti į jų tradicines kovos su patyčiomis programas.

Taip pat svarbu pažymėti, kad nebuvo atlikti tęstiniai (longitudiniai) tyrimai, siekiant nustatyti elektroninių patyčių rizikos ir apsauginius veiksnius, o esamos išvados daugiausia gaunamos iš skerspjūvio konstrukcijų (angl. cross-sectional study) (Zych et al., 2019).

Taigi, remiantis moksliniais tyrimais keliamas **probleminis klausimas**, *kokios elektroninių patyčių prevencinės priemonės taikomos mokykloje?*

Tyrimo objektas: elektroninių patyčių prevencinės priemonės

Tyrimo tikslas: atskleisti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymą mokykloje

Tyrimo uždaviniai:

- 1) atskleisti elektroninių patyčių teorinius aspektus;
- 2) pagrįsti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymo mokykloje tyrimo metodologiją;
- 3) nustatyti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymą gimnazijoje.

Teorinės tyrimo nuostatos

- Socialinis – ekologinis teorinis elektroninių patyčių modelis. Bronfenbrennerio (1979) socialine-ekologine teorija teigiama, kad jaunimo elgseną formuoja individualios savybės ir įvairus kontekstas, įskaitant šeimą, bendraamžius, mokyklą, bendruomenę ir visuomenę, kur paauglių suvokimas, požiūris ir įveikos strategijos atitinkamo elgesio atžvilgiu yra ugdomos. Elektroninių patyčių elgesys atsiranda dėl sudėtingos sąveikos tarp individo ir konteksto (Espelage et al., 2012), socialiniu – ekologiniu teoriniu modeliu buvo taikoma paaiškinant įsitraukimą į patyčias. Patyčias vykdančias, patiriančias ir stebėtojas bendrauja su kitais

asmenimis savo socialinėje aplinkoje ir ši sąveika arba sustiprina, arba sušvelnina patiriamas patyčias (Guo, Liu ir Wang, 2020).

Tyrimo metodai:

- **Duomenų rinkimo metodai:** mokslinės literatūros apžvalga, internetinis anketavimas tyrimo duomenims surinkti.
- **Duomenų analizės metodai:** Šiame tyrime surinkti kiekybiniai duomenys apdorojami ir analizuojami pasitelkus statistinės analizės duomenų apdorojimo programas, tokias kaip SPSS for Windows ir Microsoft Excel, atviri klausimai analizuojami, taikant kokybinės turinio (*content*) analizės metodą.

Tyrimo naujumas ir reikšmingumas. Šiame darbe: analizuojama elektroninių patyčių samprata, bruožai ir ypatumai; pateikiamos pagrindinės teorijos pagrindžiančios elektroninių patyčių vykdymą; išskirti elektroninių patyčių rizikos ir apsauginiai veiksniai skirtinguose lygmenyse; pagrindžiamas elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymas mokykloje.

Projekto struktūra: įvadas, trys dalys (teorijai atskleisti, tyrimo metodologijai pagrįsti ir empiriniam tyrimui atlikti), išvados, rekomendacijos, literatūros ir šaltinių sąrašas, lentelės, paveikslai, priedai. Darbo apimtis: 94 lapai be priedų.

1. Elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymo mokykloje teoriniai aspektai

Šiame skyriuje siekiama atskleisti elektroninių patyčių sampratą, ypatumus ir formas .

1.1. Elektroninės patyčios: samprata, ypatumai ir formos

Patyčios tapo mokslinių tyrimų objektu rasinės diskriminacijos kontekste 1970-aisiais (Olweus, 1995). Vėliau Olweus (1995) sukūrė vieną iš dažniausiai naudojamų šio patyčių elgesio apibrėžimų, taikomų mokyklos aplinkai. Olweus (1995) pasiūlė, kad patyčiomis būtų laikoma, kai mokinys pakartotinai ir laikui bėgant yra veikiamas neigiamų vieno ar kelių kitų mokinių veiksmų. Neigiamus veiksmus įvardino tyčinius veiksmus, sužalojimus ar diskomfortą, tiek žodinėmis, tiek fizinėmis priemonėmis. Patyčios įprastai apibrėžiamos kaip ilgalaikis, dažnas ir tyčinis agresyvus elgesys, kurį kai kurie mokiniai demonstruoja bendraamžių atžvilgiu, kurie negali lengvai apsiginti (Smith, Cowie, Olafsson ir Liefoghe, 2002). Verta paminėti, kad per pastaruosius 30 tyrimų metų patyčių apibrėžimas buvo taikomas nenuosekliai ir kilo daug diskusijų dėl skirtingų šių elgesio apraiškų formų ir matavimo.

Elektroninėmis priemonėmis įvykdytos patyčios vadinamos elektroninėmis patyčiomis. Elektroninės patyčios, laikomos nauja patyčių forma (Coyne, 2015) kaip priekabiavimas prie asmens ar tam tikros asmenų grupės, kurie yra pažeidžiami psichologiniu aspektu ir negali lengvai apsisaugoti ar apsiginti, tyčia, agresyviai ir pakartotinai, naudojantis elektroninėmis informacinėmis ir komunikacinėmis priemonėmis, tokiomis kaip socialinės žiniasklaidos svetainės, tinklaraščiai, elektroniniai laišakai, tekstiniai pranešimai, mobilieji telefonai ir kt.

Atlikus mokslinių šaltinių elektroninių patyčių sampratos analizę (Peter, Petermann, (2018); Smith ir kt., (2008); Hinduja, Patchin, (2015); Hudson, (2016); Tokunaga, (2010); Kowalski ir kt., (2008); Gladden ir kt., (2014); Ortega ir kt. (2012)) buvo sudaryta 1-oji lentelė (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Elektroninių patyčių samprata (parengta projekto autorės)

Autorius	Elektroninių patyčių samprata
Peter, Petermann, 2018	Naudojant informacines ir ryšių technologijas (IRT).) pakartotinai ir tyčia pakenkti, priekabauti, įskaudinti ir (arba) sugėdinti asmenį.
Smith et al., 2008	Agresyvus, tyčinis grupės ar asmenų veiksmas naudojant elektronines kontaktų formas, pakartotinai ir laikui bėgant prieš asmenį, kuris negali lengvai savęs apginti.
Hinduja, Patchin (2014)	Elektroninės patyčios yra sąmoninga ir pakartotinė žala, padaryta naudojant kompiuterius, mobiliuosius telefonus ir kitus elektroninius prietaisus.
Hinduja, Patchin, 2015	Kai kas nors internete pakartotinai ir tyčia priekabiauja, piktnaudžiauja ar tyčiojasi iš kito asmens naudodamasis mobiliuosiais telefonais ar kitais elektroniniais prietaisais
Patchin, Hinduja, 2006	Tyčia ir pakartotinai padaryta žala elektroniniais prietaisais, siekiant pasityčioti iš kito asmens.

Autorius	Elektroninių patyčių samprata
Hudson, 2016	Elektroninėmis priemonėmis vykdomas pakartotinis agresijos aktas, nukreiptas į asmenis įskaudinti ir tiems, kurie yra psichologiškai lengviau pažeidžiami.
Tokunaga, 2010	Elektroninės patyčios yra bet koks asmenų ar grupių elgesys elektroninėmis ar skaitmeninėmis laikmenomis, pakartotinai perduodantis priešiškas ar agresyvias žinutes, skirtas pakenkti kitiems ar patirti nepatogumų.
Kowalski ir kt., 2008	Elektroninės patyčios apibrėžiamos kaip kompiuterio, mobiliojo telefono ir kitų elektroninių prietaisų naudojimas siekiant įbauginti, grasinti ar pažeminti kitą tinklo vartotoją.
Gladden ir kt., 2014	Elektroninės patyčios, apibrėžtos kaip patyčios naudojant elektroninių ryšių technologijas (socialinių tinklų svetaines, programas, teksto pranešimus ir internetinius žaidimus), turinčios poveikį jaunimui.
Ortega ir kt. (2012)	Patyčių forma, kai naudojamos elektroninės priemonės (el. paštas, mobiliųjų telefonų skambučiai, tekstiniai pranešimai, tiesioginių pranešimų programėlės, nuotraukos, socialinių tinklų svetainės ir asmeniniai tinklalapiai), siekiant padaryti žalą kitam asmeniui pakartotiniu priešišku elgesiu.

Pateiktoje lentelėje (žr. 1 lentelę), elektroninių patyčių sampratos pasikartojantys elementai apima elgesį, priemones ir poveikį. Mokslininkai (Peter, Petermann, 2018; Smith et al., 2008; Hinduja, Patchin, 2015; Hudson, 2016) pabrėžia pasikartojančio elgesio svarbą laikui bėgant ir pažymi, kad tai yra tyčinis ir pakartotinis agresijos veiksmas, dalis priežasčių, dėl kurių patyčios gali būti tiek emociškai, tiek psichologiškai žalingos, yra ta, kad jos kartojasi. Kowalski ir kt., (2008); Gladden ir kt., (2014); Ortega ir kt. (2012) išryškina kokiais elektroniniais prietaisais naudojantis yra vykdomos elektroninės patyčios. Peter, Petermann, (2018); Smith et al., (2008); Hudson, (2016); Tokunaga, (2010); Kowalski ir kt., (2008); Gladden ir kt., (2014); Ortega ir kt. (2012) įvardina siekiamą poveikį elektroninėmis patyčiomis: įbauginti, pakenkti, priekabiauti, įskaudinti ir (arba) sugėdinti, pažeminti kitą asmenį.

Hinduja, Patchin (2014) elektroninių patyčių sampratos apibrėžimas apima keturis pagrindinius šio elgesio internete elementus:

- **Valingas:** elgesys turi būti tyčinis, o ne atsitiktinis
- **Kartojamas:** elgesys turi būti kartojamas laikui bėgant, palyginti su vienu įvykiu
- **Žala:** patiriantis patyčias turi jausti, kad buvo padaryta žala
- **Kompiuteriai, mobilieji telefonai ir kiti elektroniniai prietaisai:** šis komponentas skiria elektronines patyčias nuo tradicinių patyčių.

Del Rey ir kt., (2015) teigia, kad dalyvaujantys elektroninėse patyčiose gali užimti skirtingus vaidmenis, kaip kibernetinis agresorius, kibernetinė auka ir kibernetinė auka/kibernetinis agresorius. Vienas būdingas šio reiškinio elementas yra galios parodymas tarp įtrauktų į elektronines patyčias (Thomas ir kt., 2017).

Corcoran ir kt. (2015) išskiria sąvokas elektroninės patyčios ir kibernetinė agresija. Tuomet teigia, kad elektroninės patyčios gali būti vadinamos ir kibernetine agresija dėl kelių veiksnių:

- Patyčios yra socialinės agresijos rūšis. Elektroninės patyčios gali būti aiškinamos kaip veiksmas, kai patyčias vykdančias ir patyčias patiriantis asmuo yra nepažįstami.
- Tuomet prevencijos ir intervencijos priemonės, kuriomis siekiama sušvelninti šią agresijos formą, gali būti ribotos.
- Elektroninės patyčios reiškia elgesį, prilygstantį patyčioms neprisijungus, o tai reiškia nustatytus kriterijus, ketinimą pakenkti, pakartojimą, galios skirtumą. Tačiau skirtingi elektroninės erdvės kontekstiniai aspektai gali reikšti, kad šie elementai gali būti ne taip lengvai pritaikomi skaitmeniniame pasaulyje.
- Elektroninės patyčios gali turėti stigmą, galinčią paaiškinti santykinai žemus kokybės ir kiekybinių duomenų duomenis.

Del Rey ir kt., (2015) teigia, kad dalyvaujantys elektroninėse patyčiose gali užimti skirtingus vaidmenis, kaip kibernetinis agresorius, kibernetinė auka ir kibernetinė auka/kibernetinis agresorius. Vienas būdingas šio reiškinio elementas yra galios parodymas tarp įtrauktų į elektronines patyčias (Thomas ir kt., 2017).

Espelage, (2018) teigia, kad dar vienas svarbus elektroninių patyčių sąvokos apibrėžimo ir aptarimo aspektas yra jos įtvirtinimas jaunimo perspektyvoje. Kaip pažymi Collier (2018), suaugusiųjų terminai ir apibrėžimai apie elektronines patyčias gali būti nenaudingi kalbant su jaunais žmonėmis apie tai, ką jų internetinė patirtis daro ir nežeidžia. Atliktas tyrimas (Jeffrey, Stuart, 2019), kuriame dalyvavo 14–17 metų jaunuoliai, ir jų suvokimas, kaip reikėtų apibrėžti elektronines patyčias, parodė, kad jaunimas ypatingą dėmesį skiria keliems pagrindiniams elementams. Šie veiksniai apima aukos reakciją, viešą sąveiką ir patyčių bei aukos santykių pobūdį.

Nors elektroninių patyčių samprata vis dar tik formuojasi, reiškiniui apibūdinti buvo sukurtas gana tvirtas žodynas, apimantis tokius žodžius ir frazes kaip: liepsnojimas (angl. *flaming*), internetinis įžeidimų skelbimas, dažni keiksmažodžiai ar kitokia įžeidžianti kalba socialinių tinklų svetainėse, elektroninis priekabiavimas, elektroninis persekiojimas, paniekinimas, maskavimasis, gudravimas ir atskirtis (Espelage, Hong ir Valido, 2018).

Elektroninių patyčių ypatumai. Elektroninės patyčios turi panašumų lyginant su tradicinėmis patyčiomis mokykloje, tačiau turi keletą unikalių bruožų, tokių kaip galimybę pasireikšti 24 valandas per parą, septynias dienas per savaitę, agresyvus elgesys iš žinomų ir nepažįstamų žmonių; net vienas agresyvus elektroninių patyčių veiksmas gali išlikti, kartotis internete ir sukelti ilgalaikę žalą (Menesini ir kt., 2012; Tokunaga, 2010). Menesini, Nocentini (2009) teigia, kad apibrėžiant elektronines patyčias turi būti atsižvelgiama į patyčias patiriančio asmens galimybes sustabdyti išpuolį, dažnumą ir smurtautojo ketinimus, tuo pat metu pripažįstant, kad apibrėžimai tikriausiai gali skirtis skirtingose kultūrose ir amžiaus grupėse.

Knighton ir kt., (2012) teigė, kad elektroninės patyčios gali vykti per įvairias elektronines laikmenas įskaitant: telefono skambučius, elektroninius laiškus, teksto žinutės (kurios gali apimti paveikslėlius ir (arba) vaizdo pranešimus), tiesioginiai pranešimai, socialinių tinklų platformos (Facebook,

Instagram, SnapChat, TikTok), mikroblogų svetainės, internetinių žaidimų svetainės ir masinis daugelio žaidėjų internetinis vaidmenų žaidimas, vaizdo transliavimo svetainės (YouTube), pokalbių kambariai, interneto forumai, skelbimų lentos.

Elektroninių patyčių sukeltas elgesys. Willard (2007) teigė, kad elektroninės patyčios gali apimti tokį elgesį, kuris gali pasireikšti įvairiu sudėtingumo lygmeniu ir sudarė klasifikaciją:

- erzinimas/menkinimas/pravardžiavimas;
- išskyrimas: sąmoningas tam tikrų asmenų kontaktų pašalinimas iš socialinių tinklų;
- pokalbiai arba el. pašto pokalbiai;
- gandų skleidimas apie asmenį;
- užsipulti žodžiu;
- įžeidinėti kitą asmenį;
- priekabiavimas internete: pakartotinis įžeidžiančių pranešimų siuntimas asmeniui;
- elektroninis persekiojimas: internetinis priekabiavimas, apimantis bauginimą ir (arba) grasinimus pakenkti;
- kibernetinis užpuolimas: neskelbtinų, privačių ir (arba) gėdingų dalykų kūrimas, paskelbimas ir (arba) platinimas;
- informacijos ar vaizdų platinimas;
- apsimetinėjimas kažkuo ar suklastotos tapatybės sukčiavimas kitam asmeniui („catfishing“);
- asmens vertinimo aspektai (išvaizda, svoris) reitingavimo svetainėje;
- kurti žeminančias svetaines, kuriose tyčiojama ir priekabiauama prie numatomos aukos Willard (2007).

Elektroninių patyčių formos. Smith ir kt. (2008) teigė, kad elektroninių patyčių formos apima mobiliuosius telefonus (patyčios skambinant telefonu, teksto žinutėmis, patyčios paveikslėliuose/vaizdo įrašuose) arba naudojimąsi internetu (patyčios el. paštu, pokalbių kambaryje, naudojant tiesioginius pranešimus ir svetaines, įskaitant tinklaraščius, socialines komunikacijos platformas).

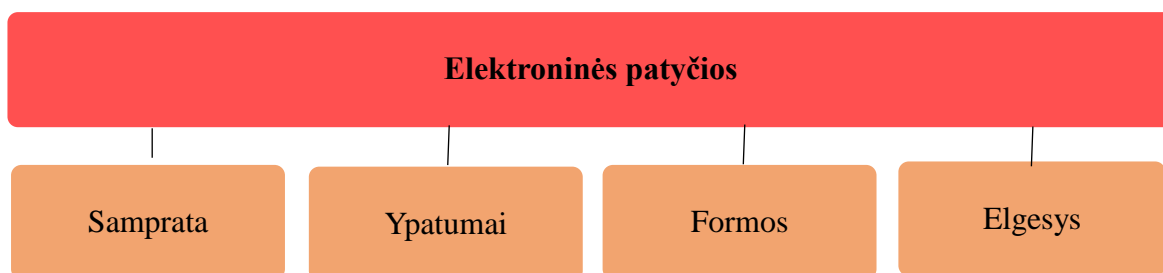
Mažionienė, Povilaitis, Suchodolskas (2012), išskiria elektroninių patyčių formas:

- Įžeidinėjimai virtualioje erdvėje, kai asmuo įžeidinėjamas viešai kitiems matant ar girdint, socialinio tinklo profilyje užrašomi įvairūs keiksmazodžiai, viešai pravardžiuojamas.
- Apsimetimas kitu asmeniu ir kenkimas jo reputacijai.
- Apgaulės būdu išgaunama asmeninė informacija ir paviešinama kitiems. Tai gali būti asmeninės nuotraukos, vaizdo įrašai, prisijungimo duomenys ir kita svarbi informacija.

- Atstūmimas ir nepriėmimas į draugų grupę pokalbių kambariuose, socialiniuose tinkluose.
- Šmeižimas internete, kai apie vaiką ar vaikų grupę skleidžiami gandai.
- Persekiojimas, kai grasinama kaip nors pakenkti, paslapčia stebimas asmuo.
- Smurtinių veikslių filmavimas, įkėlimas ir platinimas internete. Svarbiausia šio išpuolio dalis – aukos reakcija į netikėtą veiksmą.

Kitos elektroninių patyčių formos. Mokslininkai (Slonje, Smith, Frisén, 2017) elektronines patyčias vadina viešomis (matomos visiems), pusiau viešomis (matomos patyčios tik toje grupėje esantiems) ir privačiomis (matomos patyčias vykdančiam ir patyčias patiriančiam) patyčiomis internete, kiti - tiesioginėmis ir netiesioginėmis elektroninėmis patyčiomis (Alipan ir kt., 2015, Kyriacou, Zuin, 2016). Tiesioginės internetinės patyčios yra tiesioginis smurtautojo ir patyčias patiriančio bendravimas teksto žinutėmis, elektroniniais laiškais, telefono skambučiais ar bet kuria kita tiesioginio kontakto forma privačiame domene. Netiesioginės internetinės patyčios reiškia, kad kaltininkas bet kokią priekabiavimo medžiagą (komentarų, paveikslėlius, vaizdo įrašus) paskelbia viešojoje elektroninėje erdvėje, kur prie jos gali prisijungti daugelis kitų žmonių (socialinių tinklų svetainėse, socialiniuose tinklaraščiuose ar kitose svetainėse) (Alipan ir kt., 2015, Kyriacou, Zuin, 2016). Šis viešas elektroninių patyčių tipas suvokiamas kaip darantis didesnę žalą už tiesiogines patyčias (Sticca, Perren, 2013), o tai gali būti dėl padidėjusio jausmo, kad negalite nuo to pabėgti, arba dėl veiksmingų įveikos strategijų trūkumo (Slonje et al., 2017). Be to, gali būti mažiau kontroliuojamas nei privačiuose ryšiuose, nes tam tikra informacija gali būti persiųsta ir paskleista nevaldomai didelei auditorijai. Taigi atrodo, kad viešumo atributas turi tam tikrą įtaką, ir į jį reikėtų atsižvelgti konceptualizuojant elektronines patyčias (Sticca, Perren, 2013).

Pirmajame poskyryje analizuojama elektroninių patyčių sampratą, ypatumai ir formos ir elgesys apibendrintai gali būti pristatomi 1-ame paveiksle (žr. 1 pav).

1 pav. Elektroninės patyčios

Atlikus mokslinės literatūros analizę, galima apibrėžti šią elektroninės patyčių sampratą - t.y, tyčiniai, agresyvūs ir pasikartojantys veiksmai naudojantis elektroninėmis informacinėmis ir komunikacinėmis priemonėmis, socialinės žiniasklaidos svetainėmis, socialinėmis medijomis, tinklaraščiais, mobiliaisiais telefonais, tekstiniais pranešimais ir įvairiomis programėlėmis (angl. apps), tokiomis kaip Facebook, Instagram, SnapChat, Twitter, TikTok. Reikia paminėti ir tai, kad

svarbus elektroninių patyčių sąvokos apibrėžimo ir aptarimo aspektas yra jos įtvirtinimas jaunimo perspektyvoje, jaunimas gali turėti kitokį elektroninių patyčių sąvokos supratimą.

Elektroninių patyčių skirtumas nuo tradicinių patyčių yra tai, kad jos gali vykti bet kuriuo paros metu, gali vykti už mokyklos ribų ir elektronines patyčias vykdyti gali bet kas. Kitas ypatumas yra tai, kad elektroninės patyčios klasifikuojamos į viešas, pusiau viešas, privačias, tiesiogines ir netiesiogines. Mokslininkai pabrėžia netiesioginių elektroninių patyčių žalą, teigdami, kad jos mažiau kontroliuojamos nei privačiuose ryšiuose, nes tam tikra informacija gali būti persiųsta ir paskleista nevaldomai didelei auditorijai.

Atlikus mokslinės literatūros analizę įvardintos skirtingos elektroninių patyčių formos, kurios apima įžeidinėjimus virtualioje erdvėje, apsimitimą kitu asmeniu ir kenkimą jo reputacijai, apgaulės būdu išgaunama asmeninė informacija ir pavišinama kitiems, atstūmimas ir nepriėmimas į draugų grupę pokalbių kambariuose ir socialiniuose tinkluose, šmeižimas internete, persekiojimas, smurtinių veiksmų filmavimas, įkėlimas ir platinimas internete.

Analizuojant pasireiškiantį elgesį vykdant elektronines patyčias, dažniausiai pasireiškiantis elgesys yra asmens atskyrimas nuo pokalbių kambario ar grupės, priekabiavimas siunčiant įvairias žinutes, viešai skelbiama informacija apie žmogų siekiant jį pažeminti arba sugėdinti, apgaulės metodu sužinoma informacija apie asmenį ir ta informacija pavišinama be asmens sutikimo, elektroninis persekiojimas ir stebėjimas, kuomet gali pagrasinti informacijos pavišimu, viešinama informacija per socialinius tinklus, gandy skleidimas, įžeidinėjimas ir užsipuolimas žodžiu internetinėje erdvėje.

1.2. Elektroninių patyčių susiformavimo teorijos ir veiksniai

Teorijos svarbios norint suprasti socialinius reiškinius, tačiau tenka konstatuoti, kad nėra daug teorijų paremtų tyrimais, susijusiais su elektroninėmis patyčiomis. Panašiai kaip nesutarant dėl elektroninių patyčių apibrėžimo, nėra sutarimo dėl išsamaus teorinio modelio, paaiškinančio elektronines patyčias (Ansary, 2020).

Gilintis į elektroninių patyčių modelius svarbu todėl, kad pagrįsta elektroninių patyčių elgesio teorija yra svarbi prognozuojant būsimą elgesį bei parenkant intervenciją. Teorijos padeda suprasti psichologinius elgesiui būtinus mechanizmus su pakartotiniais efektais, kuriuos specialistai gali naudoti formuodami intervencijas Barlett (2017).

Barlett ir Gentile elektroninių patyčių modelis (Barlett, 2017) nagrinėja elektroninių patyčių vykdymą. Mokslininkai nagrinėjantys elektronines patyčias, pritaikė agresijos modelius, tokius kaip bendras agresijos modelis (Anderson, Bushman, 2002; Barlett, 2017; Savage, Tokunaga, 2017) ir I³ teorija (angl. *I-cubed theory*) (Slotter, Finkel, 2011; Wong, Cheung ir Xiao, 2018). Be agresijos modelių, patyčioms paaiškinti buvo naudojamas socialinis-ekologinis modelis (Swearer, Hymel, 2015), kuris naudingas paaiškinant elektronines patyčias. Prognozuoti elektroninių patyčių elgesį buvo taikomas bendrasis agresijos modelis, pagrįsto veiksmo teorija ir struktūrinių suvaržymų teorija. Barlett (2016) teigia, kad šios teorijos nėra būdingos tik internetinei erdvei, teorijos taikomos ir tradicinėms patyčioms.

Bendrasis agresijos modelis. Bendrasis agresijos modelis (angl. *The general aggression model*) yra išsami ir integruota teorinė sistema, į kurią įtraukiamos socialinių, kognityvinių ir raidos teorijų, padedančių suprasti ir tirti žmogaus agresyvų elgesį. Atsižvelgiama į asmeninių ir situacinių kintamųjų vaidmenį agresyviame elgesyje, atsižvelgiant į socialinių, pažintinių, raidos ir biologinių veiksnių vaidmenį agresijai. Tarp galimų tarpininkų kintamųjų yra vidinės būsenos, tokios kaip agresyvios mintys, pikti jausmai, padidėjęs fiziologinis susijaudinimas ir vertinimo bei sprendimų procesų rezultatai (automatiniai ir kontroliuojami) (Anderson, Deuser, DeNeve, 1995). Šis bendrasis agresijos modelis gali būti naudojamas aiškinant įsitraukimą vykdyti elektronines patyčias. Šis modelis apjungia mokymosi ir pirminius procesus, susijusius su žmogaus agresija (Savage, Tokunaga, 2017).

Kowalski ir kt. (2014) pateikė išsamią apžvalgą apie bendrojo agresijos modelio pasireiškimą elektroninėse patyčiose. Mokslininkai nustatė su asmeniu susijusius veiksnius: lytis, amžius, asmenybė, psichologinės būsenos, socialinė ir ekonominė padėtis, technologijų naudojimas, vertybės bei ir maladaptyvus elgesys, susijęs su elektroninėmis patyčiomis. Jie taip pat įvardino situacinius veiksnius: provokaciją, paramą, tėvų įsitraukimą ir mokyklos aplinką bei konkrečiai situacijai būdingus veiksnius, susijusius su patyčiomis (Kowalski ir kt., 2014).

Pagrįsto veiksmo teorija (angl. *Theory of reasoned action*) (Fishbein, Ajzen 1975) išsamiai apibūdino psichologinius procesus, naudojamus prognozuojant žmogaus elgesį, tuo pačiu daugiausia dėmesio skiriant literatūrai, parodančiai, kaip požiūris gali nuspėti elgesį. Teorija orientuota į dviejų kintamųjų grupių stebėjimo sistemos sukūrimą:

- požiūris, apibrėžtas kaip teigiamas ar neigiamas jausmas, susijęs su tikslo įgyvendinimu;
- subjektyvios normos, kurios labai atspindi individo suvokimą, susijusį su galimybe pasiekti tuos tikslus produktu.

Fishbein, Ajzen (2010) teigė, kad žmogaus elgesį geriausiai galima nuspėti pagal žmogaus ketinimus, o šiuos ketinimus lemia asmens požiūris į elgesį, suvokiamos elgesio normos ir kontrolės. Šių trijų konstrukcijų pagrindas yra atitinkami elgesio, normatyviniai įsitikinimai ir kontrolė. Shevlin, Goodwin (2019) nurodė, kad požiūris reiškia, kaip teigiamai/neigiamai vertinamas elgesys. Subjektyvioji norma nurodo laipsnį, kiek svarbūs kiti asmenys, kurie pritaria ar nepritaria elgesiui. Suvokiama elgesio kontrolė reiškia suvokimą, kaip paprastai/sudėtingai elgiamasi. Visos žmogaus socialinės elgsenos pagrindai yra iš esmės vienodi ir juos galima apibūdinti konstrukcijų rinkiniu (Fishbein, Ajzen, 2010).

Pagrįsto veiksmo teorija numato, kad požiūris ir subjektyvios normos netiesiogiai numato elgesį per elgesio intencijas (apibrėžiamos kaip tam tikro elgesio motyvai) (Hale, Householder ir Greene, 2002).

Doane, Pearsonas ir Kelley (2014) savo tyrime matavo tris elektroninių patyčių elgsenas (apgaulę, piktybiškumą ir viešą pažeminimą internete), požiūrį į elektronines patyčias, normas ir ketinimus. Rezultatai parodė, kad požiūris į elektronines patyčias numatė elektroninių patyčių ketinimus ir visas tris išvardintas elektroninių patyčių elgsenas.

Struktūrinių suvaržymų teorija. Struktūrinių suvaržymų teorija (*angl. general strain theory*) remiasi prielaida, kad žmonės linksta nusižengti tada, kai jie teisėtais būdais, negali pasiekti to, ko nori (Merton, 1997). Tokioje situacijoje asmuo išgyvena pyktį bei frustraciją, o individai gali bandyti gauti tai, ko siekia, neteisėtais būdais arba nusižengdami įstatymams. Jie gali nukreipti savo pyktį į aplinkinius tampant agresyviais.

Agnew (1992) pasiūlė struktūrinių suvaržymų teoriją kaip galimą paaiškinimą apie asmenų dalyvavimą elektroninėse patyčiose. Konceptualizacijoje jis nustatė tris skirtingas struktūrines formas:

- nesugebėjimas pasiekti tikslų;
- teigiamai vertinamų dirgiklių pašalinimas;
- neigiamų dirgiklių įvedimas.

Andrew (1992) teigė, kad jaunam žmogui pasiekti tikslą sunkina negatyvūs santykiai su kitais žmonėmis, kai su asmeniu elgiamasi netinkamai, arba elgiamasi priešingai nei, kad nori pats asmuo blokuojami asmens siekiai. Būtent negatyvūs santykiai gali sukelti tokias negatyvias emocijas kaip pyktis, įtūžis, nusivylimas, o tai gali paskatinti pasinaudoti neteisėtomis priemonėmis siekiant norimo tikslo, vengti ir priešišškai reaguoti į frustraciją sukeliančius šaltinius, asmenis, situacijas, aplinkas, ar pradėti vartoti psichotropines medžiagas (Andrew, 1992).

Pasiūlyta teorija buvo apibūdinta kaip bendra nusikalstamumo teorija, kuria galima būtų paaiškinti visas deviacijos formas. Dėl šios priežasties Patchin, Hinduja (2011) teigia, kad tai galėtų būti naudojama paaiškinant tradicines ir elektronines patyčias, siūlydamas, kad įsitraukimas į elektronines patyčias būtų laikoma tam tikra korekcinio veiksmų forma suvaržymams, leidžianti asmenims pajusti galios ir kontrolės jausmą.

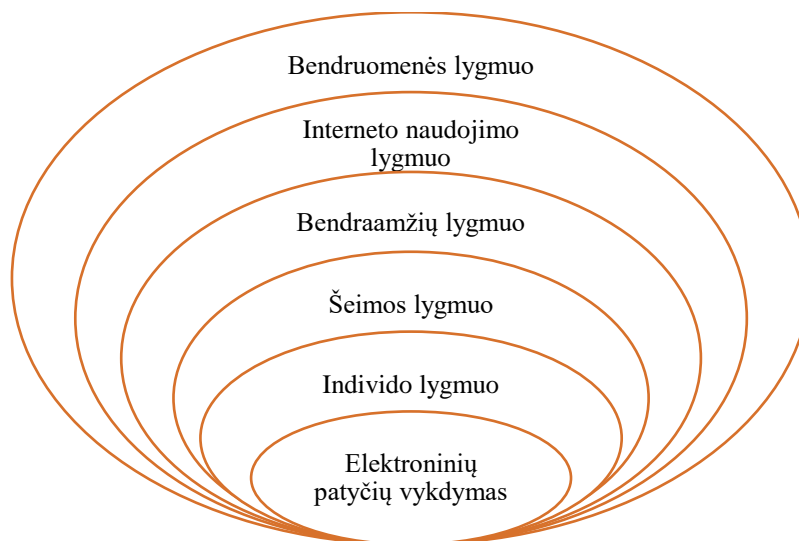
Barlett ir Gentile elektroninių patyčių modelis. Barlett and Gentile elektroninių patyčių modelis (*angl. Barlett and Gentile Cyberbullying Model*) yra mokymu pagrįstas psichologinis modelis, kuris paaiškina psichologinius procesus, susijusius su elektroninėmis patyčiomis. Barlett (2016) pažymėjo, kad ankstyvieji tyrimai, tiriantys kintamuosius, kurie numato elgesį internetinėje erdvėje, buvo teoriniai ir pabandė pereiti prie teorinių argumentų, susijusių su psichologiniais procesais, siekiant paaiškinti patyčias elektroninėje erdvėje. Autorius gilinasi į ryšius tarp kintamųjų, kurie tariamai numatė elektronines patyčias. Gebėjimas nuspėti elektronines patyčias yra svarbus planuojant intervencijas, kuriomis siekiama sumažinti jų dažnumą. Ši teorija taikoma gilinantis į elektronines patyčias, joje aiškiai pateikiami skirtumai tarp elektroninių ir tradicinių patyčių, o tokių skirtumų išryškėjimas leidžia intervencijos specialistams pritaikyti tinkamą mokymo programą, kad ji būtų nukreipta būtent į internetinių patyčių dažnumo mažinimą (Barlett, Kowalewski, 2019).

Šio teorinio modelio principas yra tai, kad saviveiksmingumas (*angl. self - efficacy*), susijęs su elektroninėmis patyčiomis, yra išugdytas iš kelių ankstyvojo mokymosi bandymų. Kiekvieną kartą, kai asmuo, naudodamasis technologijomis, naudoja agresija prieš kitą, yra mokymosi bandymas, kurio metu agresorius sužino, kad (1) suvokiami kaip anonimiškesni vykdyti patyčias, (2) fiziniai skirtumai tarp elektronines patyčias patiriančio ir elektronines patyčias vykdančio asmens nėra svarbūs, (3) nefizinis agresijos internete pobūdis nepaliks aukai jokių fizinių žymių, (4) agresorius fiziškai neįžvelgia tiesioginio savo veiksmų žalos poveikio aukai ir (5) tėvams ir valdžios institucijoms bus sunku nustatyti agresorių, todėl bus lengviau padaryti žalą, o likti nenubaustam.

Kiekvienas papildomas elektroniniu būdu atliktas agresyvus elgesys yra tęstinis mokymasis, kai šie (ir galbūt kiti) rezultatai tampa internalizuoti. (Barlett, 2017)

Socialinis – ekologinis teorinis elektroninių patyčių modelis. Socialinė ekologinė teorija (angl. socio – ecological theory) buvo ypač naudinga konceptualizuojant tradicines (tiesiogines, žodines ir santykinės) patyčių formas (Espelage, 2014). Socialiniu-ekologiniu požiūriu teigiama, kad vaiko elgesį ir išgyvenimus formuoja individualios savybės ir įvairios kontekstinės sistemos, įskaitant mikrosistemą (besivystančio žmogaus ir aplinkos santykių kompleksas, esantis tiesioginėje aplinkoje, kurioje yra tas asmuo (namai, mokykla ir kt.)), mezosistemą (santykiai tarp dviejų ar daugiau mikrosistemų), egzosistemą (sistema kuri tiesiogiai sąveikauja su mezosistema ir mikrosistema), makrosistemą (turi įtakos kitoms aplinkoms charakteristikoms) ir chronosistemą (laiko įtaka aplinkai per pasikeitimą arba pastoviai) (Bronfenbrenner, 1979). Pritaikant elektroninėms patyčioms, socialiniu – ekologiniu modeliu pripažįstama, kad elektroninių patyčių pavojus nėra tiesioginis ar tiesioginis individualaus elgesio rezultatas. Elektroninių patyčių elgesys atsiranda dėl sudėtingos sąveikos tarp individo ir konteksto (Espelage et al., 2012). Taigi, norint realiai spręsti elektroninių patyčių problemą, socialinėje ekologinėje sistemoje reikia atsižvelgti į ekologinę, kognityvinę ir psichosocialinę riziką ir apsauginius veiksnius, kuriuos galima reguliuoti ar tarpininkauti asmens, šeimos, bendraamžių, interneto ir bendruomenės lygmenimis, taip pat pažinti jaunų žmonių socialinį kontekstą, internetinį socialinį kontekstą bei priemones, kuriomis jie bendrauja su kitais internetiniuose kontekstuose (Cross ir kt., 2015).

Cross ir kt. (2015) pritaikę Bronfenbrennerio ekologinę teoriją (Bronfenbrenner, 1979) atliko tyrimą apie įtaką, kurią asmuo, šeima, bendraamžiai, internetinė aplinka ir bendruomenė turi vykdydami elektronines patyčias. Pateiktame daugiapakopiame konceptualiame modelyje (žr. 1 pav.) įvardinti skirtingi lygmenys, darantys įtaką elektroninėms patyčioms vykdyti.

2 pav. Daugiapakopis konceptualus, darantis įtaką elektroninėms patyčioms vykdyti, modelis (Cross, 2015, adaptuota iš Bronfenbrenner (1979)).

Prieiga prie technologijų asmens mikrosistemoje (namuose, su bendraamžiais, mokykloje (Johnson, 2010)) reiškia, kad tarp paauglio, internetinės aplinkos ir kitų kasdienio gyvenimo aspektų vyksta nuolatinė sąveika.

Šešiuose lygmenyse yra pateikti veiksniai lemiantys elektroninių patyčių vykdymą (Cross ir kt., 2015):

elektroninių patyčių vykdymo lygmenyje, sąveikaujantys internetinės aplinkos naudojimo būdai apima:

- internetinius kontekstus, kuriuose paaugliai leidžia laiką (Instagram, Facebook, TikTok, SnapChat, pokalbių kambariai);
- jų užmegzti kontaktai (socialiniai santykiai);
- koku mastu jie tvarko savo konfidencialumą (privatumą);
- savo elgesį, įskaitant internetinius techninius įgūdžius ir savireguliaciją;
- turinį, kurį jie įkelia, naudoja. viešina ir prie kurio prisijungia.

Individo lygmuo:

- demografiniai atributai;
- empatijos atsako trūkumas;
- moralinis atsiribojimas ir pritarimas elektroninėms patyčioms;
- skurdus savybių ir problemų sprendimo įgūdžiai;
- tyčiotis iš kitų ne elektroniniu būdu, sulaukti patyčių.

Šeimos lygmuo:

- tėvų įsitraukimas stebint elektroninį elgesį;
- tėvų supratimas apie interneto aplinką;
- santykiai su tėvais.

Bendraamžių lygmuo:

- turėti draugų kurie vykdo arba palaiko elektronines patyčias;
- vykdo elektronines patyčias prieš socialines normas arba norminius lūkesčius;
- užsiima kitu probleminiu elgesiu;
- mokyklos klimatas.

Interneto panaudojimo lygmuo:

- padidinta prieiga prie dažnai naudojamų laisvai pasiekiamų technologijų;
- sumažėjusi cenzūra internete;
- padidinti lūkesčiai internete.

Bendruomenės lygmuo:

- perėjimas nuo pradinės į vidurinę mokyklą;
- informavimas apie elektroninių patyčių reguliavimo veiksmus. (Cross ir kt., 2015)

Bronfenbrennerio ekologinė sistema (Bronfenbrenner, 1979), plačiai taikoma mokyklų patyčių kontekste (Hong, Espelage, 2012). Autoriai priėmė šią sistemą, norėdami parodyti santykį tarp skirtingų individualių, tarpasmeninių ir plačiau visuomenės dimensijų, kad parodytų patyčių ir aukų atsiradimą, vystymąsi ir pasikartojimą tarp jaunimo. Apžvalga parodė empirines išvadas apie rizikos veiksnius, susijusius su patyčiomis ir bendraamžių aukomis mokykloje, atsižvelgiant į skirtingus ekologinės sistemos lygius, atkreipiant dėmesį į patyčiose dalyvaujančių asmenų (kaip aukų ar kaltininkų) riziką ir poreikius, darant išvadą, kad nėra vienas vienintelis rizikos veiksnys arba

priežastis paaiškinti patyčias, tačiau rizikos veiksniai visais lygmenimis gali turėti savo vaidmenį ir įtaką, ir jie skiriasi kiekvienam asmeniui ir kiekvienam kontekstui.

Elektroninių patyčių rizikos ir apsauginiai veiksniai. Pastaraisiais metais pastebima vis daugiau elektroninių patyčių rizikos ir apsauginių veiksnių, daugelis jų yra būdingi ir tradicinėms patyčioms. Alvarez-Garcia ir kt., (2015); Baldry, Farrington ir Sorrentino, (2015); Lazuras, Barkoukis, Tsorbatzoudis, (2017) atlikti tyrimai pabrėžė, kad jaunimo įtraukimas į tradicines patyčias yra susijęs su padidėjusia rizika įsitraukti į elektronines patyčias.

Kowalski ir kt. (2019) ir Zych ir kt. (2019) atliktose apžvalgose sutelkė dėmesį į unikalius elektroninių patyčių rizikos ir apsauginius veiksnius, kurie padidina tikimybę, kad asmuo taps elektroninių patyčių auka ar vykdytoju ir apsauginius veiksnius, kurie sumažina tikimybę, kad asmuo patirs elektronines patyčias. Veiksnių sritys yra susijusios su individo, šeimos, bendraamžių, mokyklos ir technologijų lygmenimis (Swearer, Hymel, 2015). Siekiant atskleisti kiekvieno lygmens rizikos ir apsauginius veiksmus, apžvelgiamas kiekvienas lygmuo.

Individo lygmenyje. Individo lygio rizikos veiksniai yra šie: žemas savęs vertinimas (angl. *low self esteem*), savikontrolė (angl. *self-control*), socialinis intelektas, žema empatija, didelis nerimas, agresija, moralinis atsiribojimas, stresas, mintys apie savižudybę ir tradicinių patyčių patyrimas (Kowalski et al., 2019).

Elektroninių patyčių apsaugos veiksniai yra aukšta savivertė, taip pat aukštas emocinis valdymas, savivoka ir socialinės kompetencijos. Tyrejai žemą savivertę įvardijo kaip elektroninių patyčių rizikos veiksnį (Baldry ir kt., 2015). Chen ir kt. (2016) taip pat nustatė, kad aukšta savivertė buvo neigiamai susijusi su elektroninių patyčių vykdymu, o tai rodo, kad aukšta savivertė gali būti reikšmingas apsauginis veiksnys elektroninėms patyčioms.

Kitas svarbus elektroninių patyčių rizikos veiksnys yra žema empatija., Petersonas, Densley (2017) pažymėjo, kad žema empatija pasireiškia tiek tradicinių patyčių, tiek elektroninių patyčių tyrimuose. Žemas savitvarkos lygis ir impulsyvumas taip pat buvo įvardyti kaip rizikos veiksniai elektroninėms patyčioms (Lianos, McGrath, 2017).

Kalbant apie grupių skirtumus, pastebima lyčių skirtumų tendencija, o svarstant skirtumus pagal rasę ir etninę priklausomybę, yra daugybė skirtingų įrodymų. Atsižvelgiant į lyčių skirtumus, Kann ir kt. (2018) atliktame tyrime nurodyta, kad mergaitėms kyla didesnė rizika, tačiau Lapidot-Lefler, Dolev-Cohen (2015) atliktame tyrime nustatyta, kad berniukai patiria elektronines patyčias dažniau nei mergaitės. Taip pat svarbu paminėti, kad nedaug tyrimų yra atlikta ar seksualinė orientacija ir translytiškumas yra elektroninių patyčių rizikos veiksnys (Aboujaoude et al., 2015), tačiau keliuose atliktuose tyrimuose išryškėjo, kad LGBT bendruomenėms priklausantys paaugliai patiria daugiau patyčių, lyginant su heteroseksualiais bendraamžiais (Cénat et al., 2015; Elipe, de la Olivia Munoz, Del Rey, 2017; Ybarra, Mitchell, Palmer ir Reisner, 2015).

Vienas ryškiausių rizikos veiksnių yra dažnas technologijų naudojimas. Kowalski ir kt. (2019) tyrime buvo įvardyta, kad dažnas technologijų naudojimas individo lygmens elektroninių patyčių rizikos veiksnys o retas naudojimas - kaip apsauginis veiksnys (Zych et al., 2019). Tarp paauglių elektroninės patyčios dažniausiai įvyksta per socialinę žiniasklaidą (Kowalski ir kt., 2019). Whittaker, Kowalski (2015) tyrime, „Facebook“, „Instagram“ ir „Twitter“ įvardijamos kaip

dažniausiai naudojamos socialinės žiniasklaidos platformos, kuriose viešieji ir privatūs komentarai, būsenos atnaujinimai, nuotraukų viešinimas, įrašai, trumpi vaizdo įrašai buvo dažniausiai naudojami kaip elektroninės patyčios.

Šeimos lygmenyje. Šeimos lygmenyje rizika apima vienos šeimos namų ūkį, neigiamą šeimos aplinką ir seksualinę prievartą (Kowalski ir kt., 2019), o apsauginius veiksnius sudaro tėvų parama, pozityvūs santykiai (Kowalski ir kt., 2019) ir aukšta socialinė ir ekonominė padėtis. (Zych ir kt., 2019).

Sasson, Mesch (2014) nustatė, kad kuo daugiau tėvų bandys apriboti savo vaikų veiklą internete pasinaudojant elektroninėmis priemonėmis, tuo daugiau vaikų ras būdą apeiti tuos apribojimus ir kontrolę, ir tai galėtų paaiškinti jų aktyvesnį dalyvavimą rizikingoje internetinėje veikloje, socialinių medijų platformose. Panašius rezultatus pateikė Alvarez-Garcia, Nunez Perez, Dobarro Gonzalez ir Perezas (2015), kurie pranešė, kad tėvų kontrolė stebint paauglių interneto naudojimą, padidino paauglių tikimybę būti elektroninių patyčių vykdytojais.

Apie kitas priežastis, dėl kurių tėvų vaidmenys gali būti elektroninių patyčių rizikos veiksniai, pateikė Maran (2008) ir Nelson (2010). Mokslininkai, nustatė, kad vaikai, suvokiantys tėvus kaip stebėtojus ir vykdančius kontrolę interneto naudojimui, jaučia didesnę depresiją, nerimą ir blogesnę savijautą. Suprantama, kad tėvams gali būti naudinga turėti prieigą prie socialinės žiniasklaidos paskyrų, turėti vaiko vartotojo vardus ir slaptažodžius. Nors tai gali atrodyti kaip privatumo pažeidimas, jis gali apsaugoti jaunas žmones nuo galimų grėsmių, kai suaugusieji žino apie tai, kas vyksta internete. Vaikai mokykloje gauna telefonus, nešiojamus kompiuterius ir planšetinius kompiuterius ir ne visada žino apie internete egzistuojančius pavojus. Ne toks retas atvejis, kai mokiniai turėdami pažangias technologijas jas naudoja elektroninėms patyčioms vykdyti. (Snakenborg ir kt., 2011).

Naudojimasis technologijomis su tėvų priežiūra taip pat yra apsauginis veiksnys vykdant elektronines patyčias (Zych ir kt., 2019). Nocentini, Fiorentini, Di Paola ir Menesini (2018), atlikę 154 tyrimų apžvalgą, nustatė, kad tėvų priežiūra ir stebėjimas yra apsauginiai elektroninių patyčių veiksniai, o per didelę tėvų kontrolę naudojantis technologijomis nurodė, kad tai gali būti veiksnys paaugliams ištraukti į elektronines patyčias. Šiuo tyrimu siekta sužinoti apie tėvų priežiūros, stebėjimo ir kontrolės bei jų vaikų elektroninių patyčių ir nukentėjimo nuo elektroninių patyčių ryšį, nes ankstesni tyrimai parodė skirtingus, prieštarigus rezultatus. Tėvų vaidmuo stebint ir kontroliuojant vaikų naudojimąsi internetu ir technologijomis gali būti ir rizikos ir apsauginis veiksnys (Nocentini, Fiorentini, Di Paola ir Menesini, 2018).

Nors daugelis tėvų pripažįsta šį svarbų stebėjimo ir kontrolės vaidmenį naudojantis internetu ir technologijomis, Schneider, Smith ir O'Donnell, (2013) teigia, kad tėvams trūksta technologinių žinių, kad būtų galima visapusiškai stebėti technologijų naudojimą Wright (2017), atlikęs tyrimą, nustatė, kad ribojančios tėvų strategijos labiau naudingos mergaitėms nei berniukams.

Teigiami tėvų ir paauglių santykiai taip pat gali sušvelninti ryšį tarp elektroninių patyčių ir neigiamų sveikatos rezultatų (galvos skausmai, nemiga, depresija), (Fridh ir kt., 2015) ir savivertės (angl. self-esteem) (Ösdemir, 2014). Ösdemir (2014) pastebėjo, kad tiriant elektronines patyčias, paauglių, kurie dažniau bendravo su tėvais, savivertė buvo aukštesnė nei tų paauglių, kurie nurodė rečiau bendraujantys su tėvais.

Bendraamžių lygmenyje. Socialinio mokymosi teorijoje (Bandura, 1977) teigiama, kad žmogaus elgesį veikia tiesioginis kitų žmonių elgesio stebėjimas. Atitinkamai, bendraamžiai gali būti vertinami kaip potencialiai teigiami ar neigiami pavyzdžiai. Bandura (1977) teigė, kad žmonės išmoksta agresyvaus elgesio. Elektroninių patyčių atveju, parodomas agresyvus elgesys ir patyčių vykdymas tampa socialiniu tikslu, siekiant dominuoti. Ši tiesioginės ir netiesioginės įtakos logika taip pat gali būti išplėsta įtraukiant žiniasklaidos naudojimą, nors individai turi tiesioginį kontaktą tik su maža savo socialinės aplinkos dalimi, jiems įtakos gali turėti pavyzdžiai, pateikiami per įvairias žiniasklaidos formas (Kowalski ir kt., 2019).

Bendraamžiai kaip veiksnys siejami su rizika patirti elektronines patyčias. Paauglystėje bendraamžių įtakos reikšmė didėja, nes asmenys palaipsniui siekia nepriklausomybės nuo savo tėvų. Paauglys, turintis palaikymą iš bendraamžių, yra mažiau linkęs patirti elektronines patyčias nei tas, kuris neturi bendraamžių palaikymo (Fridh ir kt., 2015). Ir atvirkščiai, bendraamžių atstūmimas, prosocialių bendraamžių trūkumas ir bendraamžių normos, palaikančios patyčias, padidina riziką vykti elektroninėms patyčioms (Kowalski ir kt., 2019). Allison, Bussey (2016) nustatė, kad vienas iš stipriausių internetinių patyčių stebėtojų įsikišimo veiksnių yra tai, ar patyčių taikinys yra draugas, ar ne.

Mokyklos lygmenyje. Kowalski et al. (2019) ir Zych et al., (2019) teigė, kad mokykla ir bendruomenė kaip veiksniai vaidina svarbų vaidmenį užtikrinant mokyklos klimata, saugumą, pasitenkinimą mokykla ir saugią kaimynystę, o tai yra apsauginiai veiksniai nuo elektroninių patyčių.

Nors elektroninės patyčios iš prigimties yra internetinis reiškinys, mokyklos kultūra gali turėti įtakos elektroninių patyčių sudėtingumui ir dažnumui (Monks et al., 2016). Mokytojų palaikymo trūkumas patyčias patiriančiams ir aiškių elektroninių patyčių taisyklių nebuvimas yra reikšmingas šio veiksnio prognozuotojas didesniai elektroninių patyčių vykdymo lygiui (Baldry ir kt., 2015). Įrodyta, kad mokinių suvokimas apie saugią mokyklos aplinką yra susijęs ir su elektroninių patyčių vykdymu. Kuo saugesni mokiniai jaučiasi savo mokykloje, tuo mažesnė tikimybė vykti elektroninėms patyčioms. Pačių mokinių įsipareigojimas mokyklai taip pat gali turėti įtakos vykdant elektronines patyčias.

Mokyklos klimatas, pasitenkinimas mokykla yra apsauginiai veiksniai, nukreipti tiek į patiriančius elektronines patyčias, tiek į asmenis, kurie vykdo elektronines patyčias (Kowalski et al., 2019; Zych et al., 2019). Ankstesniuose tyrimuose elektroninės patyčios buvo apibūdinamos kaip įvykusios už mokyklos ribų, o neigiamos sąveikos tęsiasi ir kitą dieną mokyklos aplinkoje (Cassidy, Faucher ir Jackson, 2013). Naujausios tendencijos rodo, kad tarp technologijų naudojimo mokykloje ir namuose nebėra svarbaus skirtumo. Paaugliai, būdami mokykloje, dažnai turi prieigą prie kompiuterių ar planšetinių kompiuterių, telefonų ir nors daugelis mokyklų draudžia naudotis mobiliaisiais telefonais, realybė tokia, kad dauguma jaunimo juos naudoja pamokų metu. Mokyklos kontekste bendraamžiai bendrauja socialiai, ir kadangi dauguma elektronines patyčias patiriantys žino elektroninių patyčių vykdytoją (Whittaker, Kowalski, 2015), mokyklos turi vaidinti svarbų vaidmenį prevencijos ir intervencijos srityse. Ši rizika pabrėžia veiksmingo ir aiškaus mokyklinio elektroninio patyčios programavimo poreikį. Mokyklos yra atsakingos už elektroninių patyčių prevenciją, įsikišimą, tyrimą ir apie jas.

Teigiamas mokyklos klimatas yra svarbus siekiant užkirsti kelią tradicinėms ir elektroninėms patyčioms (Espelage, Hong, 2017). Espelage, Hong (2017) pažymi, kad kalbant apie internetines

patyčias, mokyklos turėtų: a) turėti aiškia iniciatyvia politiką, procedūras ir praktiką, susijusią su interneto naudojimu ir elektroninėmis patyčiomis; b) aktyviai skatinti mokyklos personalo ir mokinių, bei jų tėvų informuotumą apie socialinius ir emocinius įgūdžius; c) skatinti teigiamą mokyklos aplinką; ir d) puoselėti mokyklos ir šeimos ryšius. Nors tai nesiskiria nuo esminių veiksmingų mokyklose vykdomų kovos su patyčiomis programų elementų, svarbu aiškiai įvardinti patyčias virtualioje erdvėje. Kai kurie tyrimai rodo, kad elektroninės patyčios ne visada aiškiai paminėtos mokyklų kovos su patyčiomis politikoje (Kessel Schneider et al., 2013). Atsižvelgiant į tyrimų duomenis, galima teigti, kad kai mokykloje yra aiškos taisyklės, susijusios su elektroninėmis patyčiomis, tiek jaunimas, tiek tėvai, rečiau praneša apie elektronines patyčias (Hinduja, Patchin, 2013).

Kitos sritys, kuriose mokyklos gali užkirsti kelią elektroninėms patyčioms bei , tiesiogiai spręsti šią problemą, yra ugdymo programos, atsižvelgiant į mokinių raidą. Tyrimai (Ansary et al., 2015) rodo, kad socialinių emocinių gebėjimų ugdymas yra vienas iš pagrindinių veiksnių, kuriuo grindžiamos veiksmingos kovos su patyčiomis programos (Ansary et al., 2015). Elektroninių patyčių prevencijoje svarbus yra socialiai atsakingas elgesys (prosocialaus elgesio, empatijos ir kt.). Kitas svarbus elementas kovojant su elektroninėmis patyčiomis mokyklose yra mokytojų profesinis tobulėjimas: mokytojai turi būti gebėti atpažinti, reaguoti ir pranešti apie įvykius susijusius su elektroninėmis patyčiomis (Espelage, Hong, 2017).

Technologijų naudojimo lygmenyje. Technologijų naudojimas tarp vaikų ir paauglių sparčiai auga mobilumui, interaktyvumui ir mokymosi tikslams pasinaudoti nemokamu turiniu. Vaikai naudoja elektrinius įrenginius žaidimams ar vaizdo įrašams žiūrėti, fotografuoti ir įrašyti vaizdo įrašus, pasiekti mokymosi turinį ir programas. Nepaisant to, populiarėjant socialiniai žiniasklaidai, riba tarp pramogų ir bendravimo tapo neryški. COVID-19 pandemija turėjo dramatišką poveikį technologijų ir interneto naudojimui, nes interneto srautas sparčiai išaugo (Bozzola, 2021). Pradinių klasių mokiniai dažnai naudoja planšetinius kompiuterius žiūrėdami vaizdo įrašus ar žaisdami internetinius žaidimus, o paaugliai renkasi išmaniuosius telefonus, iš kurių jie gali naudotis socialine žiniasklaida, kad užmegztų ir palaikytų santykius su savo bendraamžiais (Lenhart, 2015). Arslankara (2020); Kleinschmit, 2019 atlikti tyrimai parodė, kad amžiaus kaip veiksnio svarbą, pavyzdžiui tai, kad mokiniai yra Z ir Alfa kartos, kurie linkę į technologijas.

Be to, elektroninių patyčių vykdymo technologijos rūšys skiriasi priklausomai nuo elektroninių patyčių vykdytojų amžiaus. Nors daugiausiai elektroninių patyčių tarp pradinio mokyklinio amžiaus mokinių įvyksta per internetinius žaidimus, vidurinių mokyklų mokiniai dažniau patiria elektronines patyčias naudodami įvairesnes technologijas, ypač socialinę žiniasklaidą (Whittaker, Kowalski, 2015).

Esminis skirtumas tarp tradicinių patyčių ir elektroninių patyčių yra anonimiškumas, kuris dažnai neleidžia identifikuoti asmenų, kurie vykdo elektronines patyčias. Be to, platus internetinių pranešimų pasiekiamumas ir archyvavimas gali sustiprinti elektroninių patyčių žalingumą. Kadangi elektroninių patyčių elgesį ir žalingą turinį gali matyti daugybė vartotojų visame pasaulyje ir jie gali būti retransliuojami ir prieinami ilgą laiką (Cassidy ir kt., 2013).

Xiao, Wong (2013) atliktame tyrime nustatyta, kad interneto saviveiksmingumas (angl. self-efficacy) turi įtakos elektroninių patyčių vykdymui. Musharraf ir kt. (2018) atliktame tyrime buvo nustatytas reikšmingas teigiamas ryšys tarp saviveiksmingumo internete ir elektroninių patyčių. Savage,

Tokunaga (2017) nustatė, kad interneto saviveiksmingumas nebuvo susijęs su elektroninių patyčių vykdymu; tiems, kurie turi aukštą interneto saviveiksmingumą, žodinė agresija sumažino socialinių įgūdžių ir elektroninių patyčių santykį.

Kitas svarbus veiksnys yra socialinių medijų naudojimo intensyvumas., Craig ir kt. (2020) teigė, kad intensyvus ir problemiškas socialinių medijų naudojimas gali atskirti paauglius nuo bendraamžių ir socialinių normų, kurios patvirtina ir sustiprina įvairias agresijos formas, įskaitant elektronines patyčias. Ryšius tarp intensyvaus ir probleminio socialinių medijų naudojimo ir elektroninių patyčių gali sustiprinti kognityvinis, emocinis ir susijęs socialinis pažeidžiamumas, nes socialinės medijos suteikia saugų ir anoniminį būdą išreikšti nusivylimą, kuris gali tapti pažeidžiamo jaunimo agresija internete. Taip pat, Craig ir kt. (2020) pabrėžė, kad laikas, kuris praleidžiamas naudojantis socialinėmis medijomis, pakeičia galimybes užsiimti konstruktyvia ir apsaugančia asmenine socialine veikla, skatinančia socioemocinį ir moralinį vystymąsi.

Antrajame skyrelyje apžvelgiami elektroninių patyčių atsiradimo teoriniai modeliai ir veiksniai. Siekiant atvaizduoti analizuojamos mokslinės literatūros apibendrinimą pateikiamas paveikslas (žr. 3 pav.).

Pagrįsti elektroninių patyčių teorinius modelius svarbu todėl, kad būtų galima prognozuoti elektroninių patyčių vykdymo elgesį, bei parenkant intervenciją. Apžvalgoje pateiktas bendrasis agresijos modelis, kuris yra išsamus, integruojanti sistema agresijai suprasti. Jame atsižvelgiama į socialinių, pažintinių, asmenybės, raidos ir biologinių veiksnių vaidmenį agresijai. Kowalski ir kt. (2014) nustatė su elektroninėmis patyčiomis susijusius asmeninius veiksnius: lytis, amžius, asmenybė, psichologinės būsenos, socialinė ir ekonominė padėtis, technologijų naudojimas. Pagrįsto veiksmo teorija teigia, kad asmens elgesį lemia jo ketinimas atlikti elgesį ir kad šis ketinimas savo ruožtu yra požiūrio į elgesį ir subjektyvių normų funkcija. Ši teorija naudojama kaip teorinis pagrindas paaiškinti elektroninių patyčių vykdymą. Struktūrinių suvaržymų teorija remiasi prielaida, kad žmonės labiau linksta nusižengti tada, kai jie teisėtais būdais, negali pasiekti to, ko nori, nusikaltimus ir delinkventinį elgesį sukelia suvaržymai. Pritaikant struktūrinių suvaržymų teoriją įsitraukimui į elektroninių patyčių vykdymą Patchin, Hinduja (2011) teigė, kad vykdydami elektronines patyčias, asmenys pajunta galios ir kontrolės jausmą. Barlett ir Gentile elektroninių patyčių modelis yra mokymu pagrįstas psichologinis modelis, kuris paaiškina psichologinius procesus, susijusius su elektroninėmis patyčiomis. Ši teorija taikoma gilinant į elektronines patyčias, joje aiškiai pateikiami skirtumai tarp elektroninių ir tradicinių patyčių, o tokių skirtumų išryškėjimas leidžia intervencijos specialistams pritaikyti tinkamą mokymo programą, kad ji būtų nukreipta būtent į elektroninių patyčių dažnumo mažinimą. Pagrindinė teorija naudojama šiame darbe yra socialinis – ekologinis teorinis elektroninių patyčių modelis.

Elektroninės patyčios

Susiformavimo teorijos	Rizikos veiksniai	Apsauginiai veiksniai
<ul style="list-style-type: none"> - bendrasis agresijos modelis; - pagrįsto veiksmo teorija; - struktūrinių suvaržymų teorija; - Barlett ir Gentile elektroninių patyčių modelis; - socialinis – ekologinis teorinis elektroninių patyčių modelis. 	<p>Individo lygmenyje: žemas savęs vertinimas, savikontrolė, socialinis intelektas, žema empatija, didelis nerimas, agresija, moralinis atsiribojimas, stresas, mintys apie savižudybę ir tradicinių patyčių patyrimas. Dažnas technologijų naudojimas. Lytis, amžius, orientacija.</p> <p>Šeimos lygmenyje: nigiamą šeimos aplinka, tėvų kontrolė</p> <p>Bendraamžių lygmenyje: atstūmimas, prosocialių bendraamžių trūkumas ir bendraamžių normos, palaikančios patyčias.</p> <p>Mokyklos lygmenyje: mokyklos klimatas, pasiteninimas mokykla, santykiai su mokytojais, elektroninių patyčių taisyklių nebuvimas.</p> <p>Technologijų panaudojimo lygmenyje: intensyvus ir problemiškas socialinių medijų naudojimas, anonimiškumas</p>	<p>Individo lygmenyje: aukšta savivertė, aukštas emocinis valdymas, savivoka, empatija ir socialinės kompetencijos. Retas technologijų naudojimas.</p> <p>Šeimos lygmenyje: tėvų parama, pozityvūs santykiai, aukšta socialinė ir ekonominė padėtis, tėvų priežiūra naudojantis technologijomis.</p> <p>Bendraamžių lygmenyje: palaikymas, prosocialūs draugai.</p> <p>Mokyklos lygmenyje: mokyklos klimatas, pasiteninimas mokykla, socialinių emocijų gebėjimų ugdymas, prevencija ir intervencija.</p> <p>Technologijų panaudojimo lygmenyje: interneto saviveiksmingumas, asmeninės informacijos viešinimas.</p>

3 pav. Elektroninių patyčių atsiradimo teorinių modelių ir veiksnių schema

Socialiniu-ekologiniu požiūriu teigiama, kad vaiko elgesį ir išgyvenimus formuoja individualios savybės ir įvairios kontekstinės sistemos, įskaitant mikrosistemą, mezosistemą, egzosistemą, makrosistemą ir chronosistemą. Apžvalgoje analizuojami skirtingi lygmenys (individo, šeimos, bendraamžių, interneto panaudojimo ir bendruomenės), kuriuose nurodyti veiksniai lemiantys elektroninių patyčių vykdymą.

Mokslinės literatūros apžvalgoje analizuojant elektroninių patyčių rizikos ir apsauginius veiksnius, kurie padidina tikimybę, kad asmuo taps elektroninių patyčių auka ar vykdytoju ir apsauginius veiksnius, kurie sumažina tikimybę, kad asmuo patirs elektronines patyčias yra išskiriami į skirtingus lygmenis: individo, šeimos, bendraamžių, mokyklos ir technologijų panaudojimo. Rizikos veiksniai: individo lygmenyje: žemas savęs vertinimas, savikontrolė, socialinis intelektas, žema

empatija, didelis nerimas, agresija, moralinis atsiribojimas, stresas, mintys apie savižudybę ir tradicinių patyčių patyrimas. Dažnas technologijų naudojimas. Lytis, amžius, orientacija; šeimos lygmenyje: nigiama šeimos aplinka, tėvų kontrolė; bendraamžių lygmenyje: atstūmimas, prosocialių bendraamžių trūkumas ir bendraamžių normos, palaikančios patyčias; mokyklos lygmenyje: mokyklos klimatas, pasiteninimas mokykla, santykiai su mokytojais, elektroninių patyčių taisyklių nebuvimas, netinkama intervencija ir prevencija; technologijų panaudojimo lygmenyje: intensyvus ir problemiškas socialinių medijų naudojimas, anonimiškumas. Apsaugos veiksniai: individo lygmenyje: aukšta savivertė, aukštas emocinis valdymas, savivoka, empatija ir socialinės kompetencijos. Retas technologijų naudojimas.; šeimos lygmenyje: tėvų parama, pozityvūs santykiai, aukšta socialinė ir ekonominė padėtis, tėvų priežiūra naudojantis technologijomis; bendraamžių lygmenyje: palaikymas, prosocialūs draugai; mokyklos lygmenyje: mokyklos klimatas, pasiteninimas mokykla, socialinių emocijų gebėjimų ugdymas, prevencija ir intervencija; technologijų panaudojimo lygmenyje: interneto saviveiksmingumas, asmeninės informacijos viešinimas.

1.3. Elektroninių patyčių prevencinės priemonės mokykloje

Prevencija apima visos mokyklos bendruomenės švietimą apie visas patyčių formas ir metodus, kaip pranešti apie patyčių įvykius. Į intervenciją įeina pranešimų apie patyčias ir drausmės metodų taikymas siekiant sumažinti daromą žalą (Nickerson, 2019). Farrington, Ttofi (2009) teigė, kad prevencijos programos turi būti intensyvios ir ilgalaikės, kad būtų daromas poveikis ir apimti tokius dalykus kaip vaizdo įrašai, bendraamžių intervencija ir tėvų susitikimai. Sąmoningumo programos turėtų apibrėžti elektronines patyčias ir paaiškinti, kaip jos veikia, dalytis informacija apie paplitimą ir aptarti internetinės erdvės svarbą.

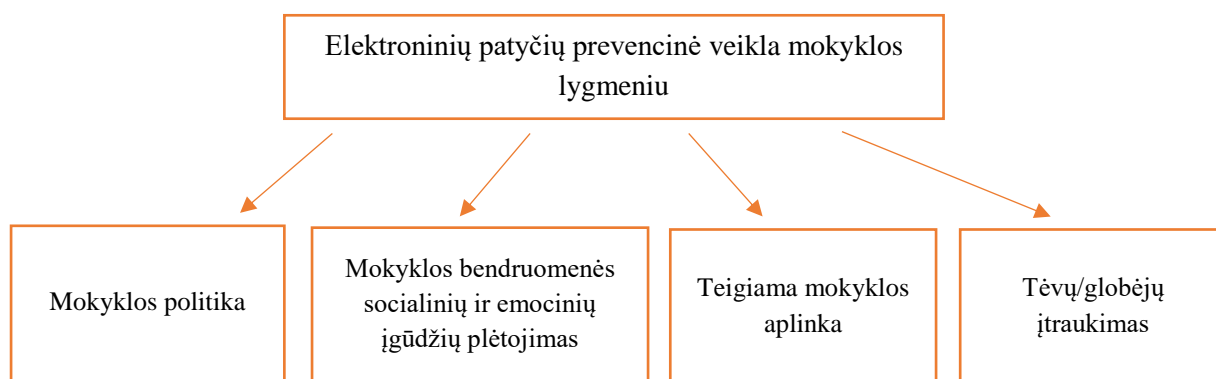
Cunningham (2015) nustatė penkias pagrindines sritis, į kurias reikia atsižvelgti kovojant su elektroninėmis patyčiomis:

- pabrėžti elektroninių patyčių poveikį patiriantiems elektronines patyčias;
- pakeisti elektroninių patyčių prevencijos požiūrį;
- mokyti kovoti su elektroninėmis patyčiomis;
- įgalinti anoniminius internetinius pranešimus;
- derinti prevenciją su pasekmėmis.

Hutson, Kelly ir Militello, (2018) teigė, kad intervencijos ir prevencijos strategijos gali pasikeisti, jei bus atsižvelgiama į skirtingą elektroninių patyčių apibrėžiančių požymių ir kitų turinčių įtakos veiksnių sąveiką. Elektroninių patyčių vykdytojai ir patyriantys patyčias turi būti traktuojami skirtingai ir įgyti skirtingų kompetencijų, kad galėtų išspręsti jų specifines problemas. Intervencinėse programose, nukreiptose į smurtautojus, dėmesys gali būti sutelktas į elektronines patyčias, moralinį atsiribojimą ar švietimą teisiniais/neteisėtais elektroninių patyčių aspektais, o patiriantiems elektronines patyčias gali būti naudinga išmokyti naujų įveikos strategijų, kaip kovoti su neigiamomis emocijomis, bet ir kaip apsugoti save skaitmeninėje erdvėje. Švietimo personalui taip pat gali būti naudinga daugiau žinių apie įvairius elektroninių patyčių aspektus. Tai gali padidinti jų pačių pasitikėjimą savimi, kad galėtų spręsti šią temą ir į ką jie turi atsižvelgti, susidurdami su kibernetinėmis aukomis ar nusikaltėliais mokykloje (Hutson, Kelly ir Militello, 2018)

Mokyklos lygmenyje. Mokyklos klimatas ir pasitenkinimas mokykla yra apsauginiai veiksniai, nukreipti tiek į elektroninių patyčių taikinius, tiek į asmenis, kurie vykdo elektronines patyčias (Kowalski ir kt., 2019; Zych ir kt., 2019). Whittaker, Kowalski (2015) teigimu, mokyklos turi vaidinti svarbų vaidmenį prevencijos ir intervencijos srityse.

Espelage, Hong (2017) pažymi, kad siekiant užkirsti kelią elektroninėms patyčioms, mokyklos turėtų (žr. 4 pav.): a) turėti aiškią iniciatyvią politiką, procedūras ir praktiką, susijusią su interneto ir elektroninių prietaisų naudojimu ir elektroninėmis patyčiomis; b) aktyviai skatinti mokytojų, mokyklos personalo ir mokinių informuotumą apie socialinius ir emocinius įgūdžius; c) skatinti teigiamą mokyklos aplinką; ir d) puoselėti mokyklos ir šeimos ryšius. Nors tai nesiskiria nuo esminių veiksmingų mokyklose vykdomų kovos su patyčiomis programų elementų, labai svarbu aiškiai pabrėžti patyčias virtualioje erdvėje naudojantis informacinėmis komunikacinėmis technologijomis. Kai kurie įrodymai rodo, kad elektroninės patyčios ne visada aiškiai paminėtos mokyklų kovos su patyčiomis politikoje (Schneider ir kt., 2013)

4 pav. Elektroninių patyčių prevencija mokyklos lygmeniu pagal Espelage ir Hong (2017)

Morrow, Downey (2013) pasiūlė, kad mokyklos administracija turėtų iš naujo įvertinti elektroninių patyčių prevencijos politiką, siekiant spręsti ir patikslinti elektroninių patyčių apibrėžimą ir pasekmes iš mokyklos perspektyvos, ir pabrėžė pasekmių nustatymo mokykloje svarbą elgesiu.

Keičiantis technologijų naudojimui ir elektroninių prietaisų prieinamumui bet kurioje aplinkoje, mokyklos bendruomenė turi neatidėliotinai keisti mokyklos politiką ir elgesio taisykles, siekiant sustabdyti arba sumažinti elektronines patyčias. Ramos, Bennett (2016) teigimu, reikia įvertinti praeities patirtį, atrankos įrankius ir socialinių įgūdžių mokymą, siekiant pagerinti elektroninių patyčių prevencijos ir intervencijos strategijas. Paaugliams skirtose elektroninių patyčių prevencinėse programose dėmesys turėtų būti sutelktas į socialinių tinklų, socialinių įgūdžių ir bendraamžių palaikymo stiprinimą, siekiant užkirsti kelią vienišumo jausmui ir depresinei nuotaikai bei padėti sukurti socialinės apsaugos sluoksnį, kad netaptų elektroninių patyčių aukomis.

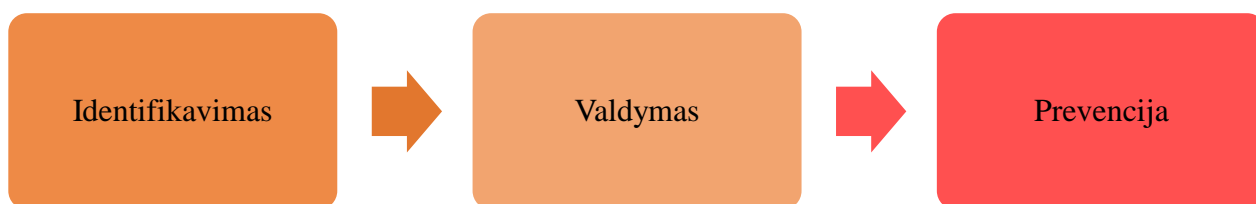
Dorio ir kt., (2019) atlikti tyrimai rodo, kad mokyklos gali daug nuveikti kurdamos pozityvų ir saugų klimata, kur patyčios yra mažiau linkusios klestėti. Kovos su patyčiomis aplinka prasideda nuo tvirtos mokyklos pozicijos, taikant politiką, ir turėtų atspindėti teisinę mokyklų atsakomybę saugoti vaikus. Tada politika turėtų veikti kaip praktinių mokyklų veiksmų varomoji jėga: tai yra aktyvus ir reaguojantis mokyklų atsakas į elektroninių patyčių problemą (Nickerson, Rigby, (2017)). Thomas,

Connor, Scott (2018) pabrėžia, kad elektronines patyčias sudėtinga išspręsti, kadangi jos vyksta ne tik mokyklos kontekste, tai vyksta visuomenės ir bendruomenės kontekstuose.

Pedagogai turi gebėti atpažinti elektronines patyčias, žinoti jų poveikį kasdieniui bei ilgalaikiai psichinei ir fizinei mokinių sveikatai. Norint skatinti gerą savijautą klasėje ir mokykloje, pedagogai turi gebėti atpažinti, valdyti elektronines patyčias bei užkirsti joms kelią. Pedagogai turi mokytį mokinius apie žalingų veikslių (šiuo atveju elektroninių patyčių) poveikį žmonėms.

Redmond, Lock ir Smart (2020), pateikė elektroninių patyčių koncepcinę sistemą (žr. 5 pav.), kuri padėtų pedagogams ir tyrėjams spręsti ir suprasti šią sudėtingą problemą. Elektroninių patyčių koncepcinę sistemą sudaro trys kategorijos: identifikavimas, valdymas ir prevencija.

5 pav. Redmond, Lock ir Smart (2020) elektroninių patyčių koncepcinė schema

Elektroninių patyčių identifikavimo elementai ir rodikliai (Redmond, Lock ir Smart, 2020):

- Požymiai: galios disbalansas, nuolatinis priėjimas, nuolatinis įrašas, provokuojantis elgesys.
- Tipai: stebėjimas, šmeižimas, pašalinimas iš pokalbių kambarių ar socialinių tinklų, provokuojantis elgesys, priekabiavimas, apsimetimas kitu asmeniu, asmens asmeninių dalykų pavišimas be jo sutikimo.
- Mokinių sąmoningumas: elektroninių patyčių vaidmuo (patiriantis elektronines patyčias, vykstantis elektronines patyčias, gynėjas), tapatybės užslapstinimas, anonimiškumas, pranešimas apie elektronines patyčias, pagalbos ieškojimas.
- Pedagogo perspektyvos: nustatyti poveikį socialinei ir emocinei gerovei, atpažinti poveikį mokymuisi, pedagogo asmeninės patirtys.

Elektroninių patyčių valdymo elementai ir rodikliai (Redmond, Lock ir Smart, 2020):

- Mokyklos vaidmuo ir atsakomybė: mokyklos politikos kūrimas ir peržiūra, ataskaitų puoselėjimas, nuolatinis bendravimas su tėvais ir globėjais, naudoti atitinkamus mokyklos ir bendruomenės išteklius bei paramą.
- Pedagogo vaidmuo ir atsakomybė: žinios apie mokyklos politiką ir praktiką, pranešimas apie įvykius, įvykių valdymo strategijų įgyvendinimas, vykdytojų palaikymo strategijų įgyvendinimas.

Elektroninių patyčių prevencijos elementai ir rodikliai (Redmond, Lock ir Smart, 2020):

- Mokyklos vaidmuo ir atsakomybė: plėtoti mokyklos politiką, praktiką ir atsakus; teikti nuolatinį profesinį tobulėjimą ir išteklius; ataskaitų puoselėjimas; nuolatinė informacija/bendravimas su suinteresuotaisiais asmenimis.
- Pedagogų vaidmuo ir atsakomybė: Kuriant ir įgyvendinant mokymo programą ir aiškią veiklą klasėje; įgyvendinimo politika; nuolatinis profesinis mokymasis; sąmoningumo didinimas; ikimokyklinio ugdymo mokytojų paruošimas atpažinti ir valdyti elektronines patyčias.

Socialinės ir emocinės kompetencijos turi įtakos mokinio elgesio raidai, tačiau jų poveikis elektroninėms patyčioms vis dar nėra aiškus (Beltrán-Catalán ir kt., 2018). Pasak Mayer ir kt. (2016), emocinis gebėjimas reiškia žinojimą, kaip atpažinti savo ir kitų emocijas ir jausmus, padidinti emocinį supratimą ir reguliuoti neigiamas emocijas, tokias kaip pyktis, baimė ir kitos neigiamos nuotaikos (neapykanta, panieka, priešiškus, pavydas, ir kt.), kurie dažnai būna konfliktuose klasėje. Šis emocinis mokymasis yra svarbus iššūkis švietimo kontekste, kuris papildytų taikų mokyklos ugdymo turinį arba yra į jį integruotas (López-González, Oriol, 2016).

Torrente ir kt., (2016) emocinio ugdymo intervencijų mokyklos aplinkoje tyrimai patvirtina, kad socialinės-emocinės kompetencijos gali reikšmingai paveikti sėkmingą jaunų žmonių raidą, gerovę ir optimalų socialinį funkcionavimą.

Klasės lygmenyje. Klasė yra reikšmingiausias socialinis kontekstas vaikui po šeimos. Mokytojo vaidmuo atlieka svarbų vaidmenį kuriant klasės pozityvų klimata, santykius tarp mokinių, mokinant empatijos ir socialinių įgūdžių. Wachs ir kt. (2019) teigimu, mokytojai yra vieni pirmųjų asmenų sužinančių apie vykstančias patyčias ir sureagaujantys padėti mokiniui.

Kadangi elektroninės patyčios veikia naudojantis elektroniniais prietaisais, mokytojai turi būti apmokyti kokiais metodais ir priemonėmis reikėtų vykdyti prevenciją klasės lygmenyje siekiant užkirsti kelią tokiai patyčių formai. Slonje ir kt. (2017) pažymi, būtina, kad mokytojų komandos suprastų, kas iš tikrųjų yra elektroninės patyčios ir kokios priemonės tinkamos siekiant užkirsti kelią kiekvienam atvejui. Taip pat svarbu nepamiršti, kad neigiamo elektroninių patyčių poveikio priežastys skiriasi, atsižvelgiant į priekabiavimo tipą, todėl reikia pritaikyti įveikos strategijas.

Klasės lygmeniu vykdant diskusiją apie elektronines patyčias taip pat gali turėti poveikį. Diskusijos klasėje gali padėti ir pedagogui suprasti kokiomis sąlygomis, priežastimis ir situacijomis veikiami mokiniai įsitraukia į elektroninių patyčių vykdymą, tuomet ir pedagogas turėtų atsakymus, kokių veiksmų reikėtų imtis ar kokius metodus taikyti, siekiant įgyvendinti prevenciją. Būtina pabrėžti ir tai, kad diskusijos metu pedagogai turėtų paaiškinti mokiniams apie socialinių medijų, programėlių ir asmeninių dalykų viešinimo grėsmes, taip pat apie bendradarbiavimą tarp mokinių siekiant užkirsti kelią elektroninėms patyčioms (Thompson, 2021)

Socialinių – emocinių gebėjimų ugdymas. Schoeps ir kt. (2018) tyrime pabrėžia socialinių ir emocinių gebėjimų svarbą skatinant pozityvų vystymąsi ir optimalų socialinį funkcionavimą. Todėl šių įgūdžių ugdymas yra potencialus prevencijos tikslas, siekiant sumažinti elektronines patyčias ir skatinti pozityvius santykius paauglystėje. Socialiniai – emociniai gebėjimai susideda iš (Schoeps ir kt. (2018):

- savimonė (*angl. self-awareness*) – gebėjimas tiksliai įvertinti savo jausmus, interesus, vertybes ir stipriąsias puses/gebėjimus ir palaikyti pagrįstą pasitikėjimo savimi jausmą.
- savitvarda - emocijų reguliavimas, siekiant valdyti stresą, kontroliuoti impulsus ir atkakliai įveikti kliūtis; užsibrėžti asmeninius ir akademinus tikslus ir stebėti savo pažangą siekiant jų; ir konstruktyviai reiškiantis emocijas.
- socialinis sąmoningumas - pažvelgti į kitus ir įsijausti į juos; atpažinti ir įvertinti individualius ir grupinius panašumus ir skirtumus; nustatyti ir laikytis visuomenės elgesio standartų; šeimos, mokyklos ir bendruomenės išteklių atpažinimas ir naudojimas.
- Tarpusavio santykiai - užmegzti ir palaikyti sveikus ir naudingus santykius, pagrįstus bendradarbiavimu; pasipriešinimas netinkamam socialiniam spaudimui; tarpasmeninių konfliktų prevencija, valdymas ir sprendimas; ir prirėkus ieškoti pagalbos.
- Atsakingas sprendimų priėmimas - sprendimų priėmimas, atsižvelgiant į etinių standartų, saugos problemų, tinkamų elgesio standartų, pagarbos kitiems ir galimų įvairių veiksmų pasekmių įvertinimą; sprendimų priėmimo įgūdžių pritaikymas akademinėms ir socialinėms situacijoms; ir prisidėti prie savo mokyklos gerovės ir bendruomenės.

Kitas svarbus elementas yra empatija, siekiant užkirsti kelią elektroninėms patyčioms ir skatinti prosocialų elgesį. Brewer ir kt. (2015) teigė, kad empatijos trūkumas gali paaiškinti paauglių išitraukimą į elektronines patyčias. Swearer, Hymel (2015) atliktame tyrime, pastebėta, kad elektronines patyčias patiriančius, ginantys asmenys turi didesnę empatiją, socialinį pasitikėjimą.

Skaitmeninis raštingumas. Skaitmeninių gebėjimų ugdymas ir interneto saugumo strategijų sklaida tampa pagrindiniais ištekliais, padedančiais sumažinti elektroninių patyčių skaičių. Elektroninė informacija ir skaitmeninės komunikacijos priemonės, tarp kurių socialinė žiniasklaida, tinklaraščiai, el. paštas, mobilioji telefonija, teksto žinutės ir kt., dažnai naudojamos psichologiniam priekabiavimui, tiek asmeniui, tiek asmenų grupėms, tyčia, agresyviai ir pakartotinai (Toapanta ir kt., 2020). Be skaitymo ir rašymo, skaitmeninis raštingumas apima gebėjimus, požiūrį ir elgesį, susijusį su skaitmeniniais tekstais. Tekstai apima visas simbolines sistemas, įskaitant žodžius, vaizdus, vaizdo įrašus ir garsus. Be to, teisėtų tekstų ribose egzistuoja vaizdo žaidimai, žemėlapiai, reklama, populiarioji kultūra, svetainės ir socialinės žiniasklaidos įrašai (Hobbs ir kt., 2013).

Hobbs, Coiro (2019) pabrėžia, kad atsižvelgiant į skaitmenines žinias, kurios daro įtaką vaikams ir paaugliams, mokytojai yra atsakingi už reagavimą į problemines situacijas mokyklose ir tinkamų socialinių gebėjimų ugdymą, kad mokiniai galėtų apsisaugoti nuo skaitmeninių grėsmių. Zilka, (2017) skaitmeninį raštingumą apibrėžia kaip gebėjimų rinkinį, kuris reikalingas skaitmeninei mokymosi aplinkai. Šie įgūdžiai įgyjami per šešias bendras temas (Zilka, 2017):

- informacinis raštingumas - sutelkti dėmesį į veiksmingus informacijos kokybės ir patikimumo įvertinimo būdus;
- etiškas skaitmeninių išteklių naudojimas - tinkamas informacijos gavimo būdas;
- suprasti skaitmeninius pėdsakus - yra visa informacija, kurią asmuo pasyviai palieka ir aktyviai dalijasi apie save internete, ypač socialinių tinklų svetainėse. Tekstas, vaizdai, daugialypė terpė, slapukai, naršymo istorijos, IP adresai, slaptažodžiai ir net interneto paslaugų teikėjai sudaro žmogaus skaitmeninį pėdsaką;
- internetinis saugumas - suvokimas, ko negalima dalintis socialiniuose tinkluose;
- skaitmeninis bendravimas - kaip saugiai ir tinkamai bendrauti;

- elektroninės patyčios - reikšmingiausios skaitmeninio raštingumo objektas (Zilka, 2017).

Elektroninis saugumas. Technologiniai prietaisai ir internetas tapo standartinėmis priemonėmis, kurias paaugliai intensyviai naudoja savo socialiniame, laisvalaikio, komunikacijos ir švietimo kontekste. Skaitmeninių technologijų naudingumas ir toliau plečiasi ir daro įtaką jaunimo bendravimo, pasaulio pažinimo, tapatybės ugdymo ir eksperimentavimo būdams, tačiau kyla ir grėsmės ir įvairūs pavojai (Good, Fang, 2015). Trys pagrindinės rizikos, su kuriomis vaikai susiduria internete, yra susijusios su: a) asmens duomenimis, b) elektroninėmis patyčiomis ir c) kenkėjiškomis programomis (Nicolaidou, Venizelou, 2020). Annansingh, Veli (2016) tyrimas pabrėžė, kad mokyklos elektroninio saugumo politika ir procedūros nėra nuolat atnaujinamos atsižvelgiant į technologinę pažangą, ir padarė išvadą, kad reikia daugiau išteklių, kad vaikai galėtų mokytis saugiai internete.

Skaitmeninė žiniasklaida vis labiau integruojama į jaunosios kartos gyvenimą, nes socialinių tinklų svetainių ir mobiliųjų telefonų programų naudojimas toliau auga (Anderson, Jiang, 2018). Vis dėlto, plačiau naudojant skaitmenines programėles, kyla ir didesnė rizika, kurią kelia technologinė pažanga (Machimbarrena ir kt., 2018).

Zilka, (2017) tyrime elektroninis saugumas apibrėžiamas kaip žinojimas apie galimus pavojus naudojant internetą, tai apima apimamą privatumą internete, elektronines patyčias, smurtinio turinio poveikį, turinio, skatinančio atskirtį ir neapykantą, sąlytį su nepažįstamaisiais internete, šiurkščią kalbą, teigiamo, naudingo, praturtinančio ir produktyvaus turinio poveikį ir kt.

Miller, (2006) teigimu, didinti sąmoningumą apie galimą riziką ir šios rizikos prevenciją yra svarbu dėl vaikų ir suaugusiųjų požiūrio į internetą. Atvira interneto struktūra, kartu su nepakankamu gebėjimu visiškai kontroliuoti jo turinį, naudojant įvairias informacines ir komunikacines technologijas, sunkumai prižiūrint dėl laisvo žodžio reguliavimo ir teisės aktų nustatytų apribojimų rizika, kad nepilnamečiai patirs galimą pavojų, kuris gali pakenkti jiems naudojantis internetu.

Individo lygmenyje. Individo lygmenyje prevencija apima pagalbą elektroninėse patyčiose dalyvaujantiems asmenis. Villarejo-Carbillado ir kt., (2019) teigimu, galima imtis veiksmų, kad sumažinti elektroninių patyčių paplitimą, teikti veiksmingesnę pagalbą elektronines patyčias patiriantiems, stebėtojams padėti elgtis pozityviai, o patyčias vykdančiams paskatinti keisti savo elgesio manieras ir pagerinti saugumą bei mokyklos klimatą.

Patiriantis elektronines patyčias. Paprastai laikoma, kad patiriantys elektronines patyčias skiriasi nuo kitų ir gali turėti žemą socialinę padėtį. Jie gali būti neįgalūs, homoseksualūs, turėti viršsvorį, būti laikomi silpnais, gali neatitikti įprastų mados stilių, gali turėti psichinės sveikatos problemų ir dažnai kenčia nuo bendraamžių atstūmimo, vienišumo ir atsitraukimo (Hicks ir kt., 2018).

Hellfeldt (2019) teigimu, veiksmingas elektroninių patyčių prevencijos mechanizmas gali būti pagrįstas konkrečiomis strategijomis, tokiomis kaip socialinės paramos apsaugantį poveikį paauglio gyvenime, įskaitant šeimos narius, draugus ir mokytojus. Tačiau socialinės paramos veiksmingumas siekiant užkirsti kelią elektroninėms patyčioms ar palaikyti patiriančius elektronines patyčias dažnai priklauso nuo to, ar paaugliai ieško pagalbos ir ar atskleidžia aukos statusą.

Kitas galimas elementas gali būti susijęs su paauglių įveikos strategijomis (Mallmann ir kt., 2018). Įveikimo strategijos skirstomos į dvi rūšis: orientuotas į emocijas ir į problemas. Yra dvi emocijomis

pagrįstos strategijos, kurias elektroninių patyčių aukos gali naudoti taip: savikontrolė ir vengimas. Savikontrolės strategijoje naudojami emocinių išraiškų ir spontaniško elgesio slopinimai. Noras sureguliuoti emocijas, kurias sukelia stresinė situacija, dažniausiai vykdomas tada, kai manoma, kad nieko negalima padaryti, norint pakeisti nepalankias sąlygas.

Į problemą nukreiptos strategijos gali būti ypač naudingos elektronines patyčias patiriantiems, nes jie dažnai negali atpažinti vykdytojaus ar priešintis patyčioms (Machackova, 2013). Todėl įveikos strategijos, kuriomis bandoma valdyti arba išspręsti problemą, gali būti naudingesnės tiems, kas patiria elektronines patyčias, motyvuojant įgyvendinti pokyčius.

Vykdytojas. Vykdytojai yra tie, kurie ne kartą tyčiojasi, erzina ar priekabiauja prie kitų. Jie yra įvairūs tuo, kad gali būti populiarūs, jiems trūksta populiarumo, kenčia nuo žemos savivertės ar jaučia poreikį kontroliuoti kitus, yra pernelyg susirūpinę populiarumu, galbūt patys yra patyrę patyčias ir (arba) gali turėti tėvus ar globėju, kurie modeliuoja patyčių elgesį (Hicks ir kt., 2018). Patyčias gali paskatinti kurstytojai, kurių komentarai tyčia sujungia aukos silpnybę su agresyviais priekabiautojų impulsais.

Elektroninių patyčių vykdytojams turi būti vykdomi empatijos, socialinių – emocinių gebėjimų ugdymas. Fletcheris ir kt. (2014) nustatė, kad elektroninės patyčios yra susijusios su: (a) agresyviu elgesiu mokykloje, (b) prastesne gyvenimo kokybe, (c) psichologinėmis problemomis, įskaitant suprastėjusią psichinę gerovę, ir (d) socialinėmis ir bendraamžių problemomis, todėl prevenciniai veiksmai turėtų būti orientuoti į tokio elgesio ištaisymą.

De la Rue ir kt., (2017) atliktame tyrime, parodė, kad prevencinių programų poveikis agresyvaus elgesio pokyčiams, pareikalauš ne tik požiūrio ir žinių apie smurtą keitimo, bet ir paauglių socialinių ir emocinių gebėjimų, kurie skatina elgesio pokyčius, susidūrus su konfliktais ir nesutarimais su partneriais, ugdymo. Šių gebėjimų ugdymas galėtų padėti mokiniams pereiti prie darnesnių tarpusavio santykių.

Stebėtojas. Visi, kurie yra patyčių liudininkai arba žino apie jų buvimą, yra stebėtojai. Stebėtojai dažnai pasyviai stebi patyčias ir kurstantį elgesį, tačiau, skirtingai nei kurstytojai ar vykdytojai, stebėtojai neįsitraukia į agresyvius veiksmus. Stebėtojai patiria tokias pasekmes kaip kaltė, pyktis ir liūdesys (Harris, Petrie, 2003). Swearer, Hymel (2015) teigia, kad aukas ginantys stebėtojai turi didesnę empatiją, socialinį pasitikėjimą ir yra piktinami kitų žiauraus elgesio. Todėl empatijos nebuvimas gali būti svarbus veiksnys lyginant stebėtojus su kurstytojais. Dėl šios priežasties empatijos mokymas rekomenduojamas įtraukti į programas, kurių tikslas - pažaboti elgesį.

Chen, Chang ir Cheng (2016) nurodė, kad stebėtojai linkę vertinti sudėtingą situacinių ir individualių veiksmų sąveiką, įskaitant suvokiamą patyčių sunkumą, jų suvokiamą asmeninę atsakomybę, patiriančio elektronines patyčias savybes (įskaitant nekaltumą, charakterio stiprumą) ir kitus veiksmus (klasės klimatą) prieš įsipareigojant įsikišti.

Wong-Lo, Bullock (2014), pasiūlė, kad stebėtojai būtų apmokomi kaip atpažinti elektroninių patyčių atvejus ir formas, tuomet atsirastų tikimybė, kad stebėtojai galėtų į jas įsikišti ir sustabdyti. Tuomet stebėtojai taps pagrindine elektroninių patyčių sprendimo dalimi.

Šeimos lygmuo. Kalbant apie šeimos lygmenį, akcentuojamas **tėvų įsitraukimas**. Tėvai turi didelę atsakomybę už elektroninių patyčių prevenciją. Technologijos pakeitė jaunų žmonių sąveiką, todėl

tėvai turi užtikrinti, kad bendravimas vyktų saugiai (Elsaesser, Russell, Ohannessian ir Patton, 2017). Tyrimai rodo (Ang, 2015; Christin, et al., 2016), kad elektroninių patyčių prevencijos strategijose atsižvelgiama į tėvų ir paauglių dinamiką ir jų santykį su bendruomene, mokykla ir visuomene. Be to tėvams gali būti naudinga jeigu jie turėtų prieigą prie socialinės žiniasklaidos paskyrų, turėdami vaiko vartotojo vardus ir slaptažodžius. Nors tai gali atrodyti kaip privatumo pažeidimas, tai gali apsaugoti nuo galimų grėsmių, kai suaugusieji žino apie tai, kas vyksta internete. Vaikai mokykloje gauna telefonus, nešiojamus kompiuterius ir planšetinius kompiuterius, nesuprasdami, kaip jais naudotis. Jie gali nežinoti apie internete egzistuojančius pavojus. Nors tai gali būti dažnas atvejis, kai mokiniai turėdami pažangias technologijas jas naudoja elektroninėms patyčioms vykdyti (Snakenborg ir kt., 2011).

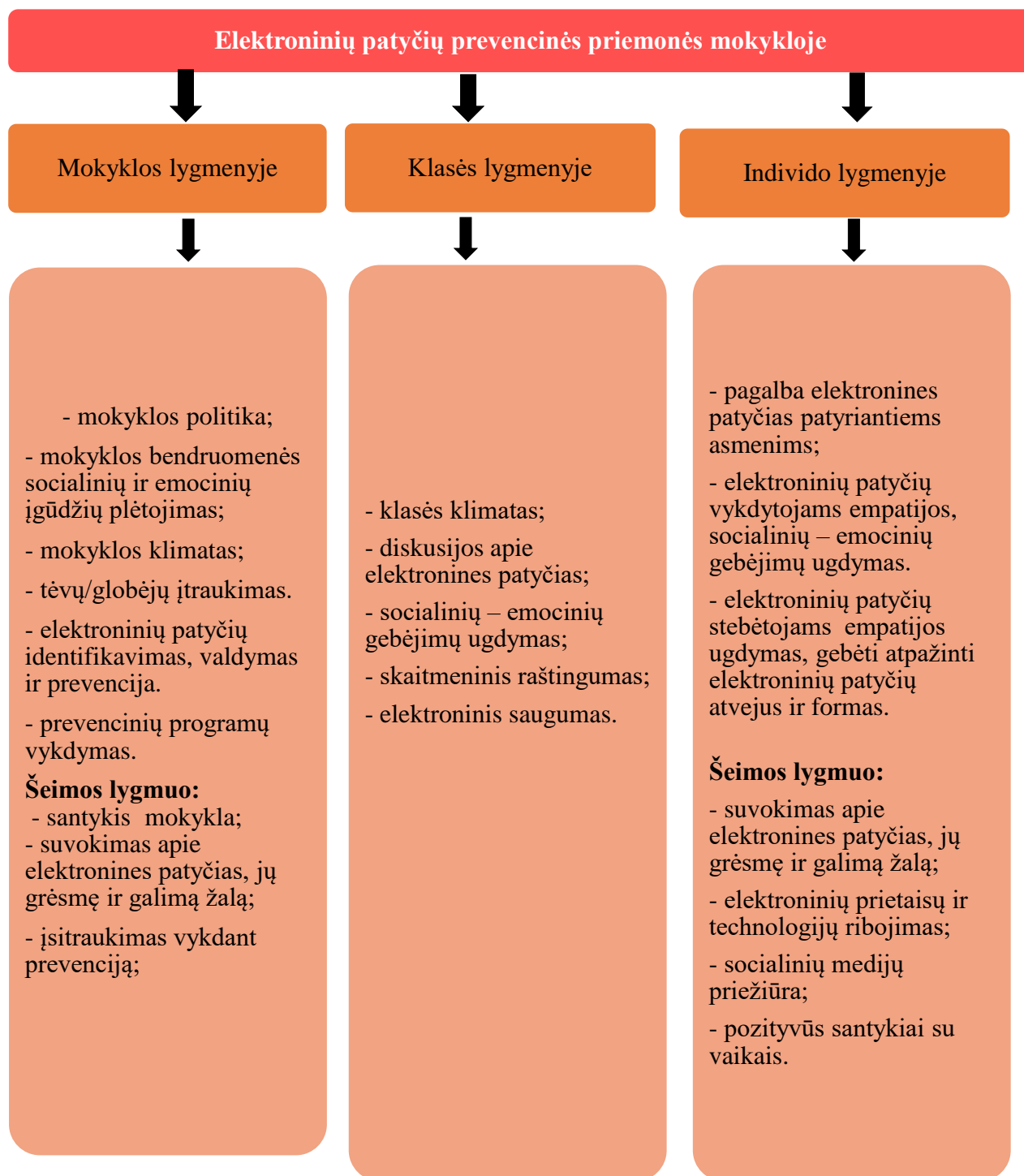
Kitas elementas yra tėvų suvokimas apie elektronines patyčias, jų grėsmę ir galimą žalą. Tėvų įtraukimas į vaikų patyčias yra svarbus, tačiau tėvams reikalinga tinkama informacija ir mokymai, nes ne visos suaugusiųjų tarpininkavimo ir įveikos strategijos yra naudingos elektroninių patyčių mažinimui. Fekkes ir kt., (2014) atliktas tyrimas parodė, kad kai kurie vaikai, pranešę apie elektroninių patyčių patyrimą suaugusiems, gavo pagalbą, tačiau kai kurie vaikai teigė, kad pranešus apie tai suaugusiems, situacija liko tokia pati arba pablogėjo.

Siekiant sukurti socialinės žiniasklaidos naudojimo kultūrą, reikia įvairių tėvų auklėjimo strategijų, kaip teigia Gabrielli, Marsch ir Tanski (2018), aktyvus stebėjimas apima socialinės žiniasklaidos naudojimo aptarimą ir vaikų švietimą apie galimą riziką. Tai rodo, kad kai tėvai bendrauja su vaikais ir kalba apie elektroninio bendravimo ir technologijų naudojimo riziką, vaikai geriau supranta galimus pavojus ir elgiasi atsargiau. Ghosh ir kt., (2018) nustatė reikšmingą ryšį tarp autoritetingos auklėjimo praktikos (intensyvus tėvų dalyvavimas, griežtumas/priežiūra, autonomijos suteikimas) ir elektronines patyčias patiriančiu paauglių. Elsaesser, Russell, Ohannessian ir Patton, (2017) tyrimai patvirtina, kad tėvų vaidmuo vykdant internetinę veiklą yra aktyvus (prižiūrint, stebint), vertinantis (nustatant taisykles apie internetą, kalbantis su vaikais apie riziką internete ir interneto saugumą) ar ribojantis (kontroliuojant, nustatant taisykles, ir apriboti IKT naudojimą), gali būti laikomi tiek apsauginiais veiksniais, tiek ir rizikos veiksniais, susijusiais su elektroninėmis patyčiomis.

Offrey, Rinaldi (2017) teigia, kad pozityvus tėvų ir vaikų bendravimas yra būtinas norint sumažinti riziką, susijusią su vidurinių mokyklų moksleivių patyčiomis ir elektroninėmis patyčiomis. Tyrimo išvadose Offrey, Rinaldi (2017) įvardino, kad tėvai dažniausiai pasikliauja savo vaikų skatinimu ieškoti pagalbos iš suaugusiojo, situacijose susijusiose su patyčiomis. Chang ir kt., (2015) atliktas tyrimas rodo, kad šeimos socialinė parama ir tėvų šiluma yra veiksniai, kurie sumažina neigiamą išitraukimo į elektronines patyčias poveikį. Tyrime, kuriame pagrindinis dėmesys buvo skiriamas skirtingiems patyčių ir elektroninių patyčių valdymo būdams, Paul, Smith ir Blumbergas (2012) nustatė, kad mokiniai mano, kad pagalbos ieškojimas kreipiantis į tėvus, yra naudinga įveikos strategija, palyginti su pastangomis sustabdyti elektronines patyčias savarankiškai ar kalbantis su mokyklos darbuotojais.

Hong ir kt., (2018), atliktame tyrime, tėvų nepriežiūra buvo susijusi su netiesioginėmis elektroninėmis patyčiomis. Be to, tėvų prievarta, nepriežiūra ir šeimos disfunkcija buvo siejama su tiesioginėmis elektroninėmis patyčiomis. Bjereld ir kt. (2017) padarė išvadą, kad elektroniniu būdu patyčių sulaukę vaikai turėjo prastesnius santykius su savo tėvais.

Atlikus mokslinės literatūros analizę, pateikiama elektroninių patyčių prevencinės veiklos priemonių, skirtinguose lygmenyse schema (žr. 6 pav.)

6 pav. Elektroninių patyčių prevencinių priemonių mokykloje schema

Mokykloje turi būti aiški mokyklos politika, susijusi su internetu ir elektroninių prietaisų naudojimu ir elektroninėmis patyčiomis; būtina aktyviai skatinti mokytojų, personalo ir mokinių informuotumą apie socialinius ir emocinius gebėjimus; skatinti teigiamą mokyklos aplinką; ir puoselėti mokyklos ir šeimos ryšius; turėti elgesio taisykles, atsakomybes ir reagavimo į smurtą ir patyčias tvarką. Svarbu pabrėžti ir tai, kad pedagogai turi gebėti atpažinti elektronines patyčias, jas valdyti ir vykdyti prevenciją. Mokyklos mikroklimate kūrimas ir puoselėjimas turi būti vykdomas atsižvelgiant į esamą

situaciją, mokyklos bendruomenės narių sąmoningumo didinimą ir išitraukimą, prevencijos ir intervencijos priemonių planavimą ir įgyvendinimą.

Klasės lygmenyje mokytojas atlieka svarbų vaidmenį kuriant pozityvų klasės klimatą, santykius tarp mokinių, mokant mokinius empatijos ir plėtojant jų socialinius gebėjimus.. Diskusijos apie elektronines patyčias, gali padėti pedagogui suprasti kokiomis sąlygomis, dėl kokių priežasčių ir situacinių veiksnių mokiniai išitraukia į elektronines patyčias . Žinant minėtas priežastis galima parinkti tinkamus metodus patyčių prevencijai . Taip pat svarbu ugdyti skaitmeninį raštingumą, kad mokiniai galėtų apsisaugoti nuo skaitmeninių grėsmių ir įgytų elektroninį saugumą, žinotų pagrindines rizikas naršant internete. :

Individo lygmenyje, yra svarbu atskirti išitraukusiųjų į elektronines patyčias vaidmenis: patyčias vykdančius, patyčias patiriantis ir patyčias stebintis mokinius. Reikia imtis veiksnių, kad sumažinti elektroninių patyčių paplitimą, teikti veiksmingesnę pagalbą elektronines patyčias patiriantiems, stebėtojams padėti elgtis pozityviai, o patyčias vykdančioms paskatinti keisti savo elgesio manieras bei pagerinti saugumą bei mokyklos klimatą.

Tėvų išitraukimas į elektroninių patyčių prevenciją yra taip pat svarbus, nes turi būti užtikrintas mokinių saugus naudojimas įvairiomis technologijomis namuose, kad nebūtų vykdoma netinkama veikla. Tėvai turi susipažinti su elektroninėmis patyčiomis, jų grėsme ir žinoti galimas prevencijas užkertant kelią joms vykti, todėl reikalingas bendradarbiavimas su mokykla. Kitas svarbus aspektas, kontroliuoti ir stebėti mokinių naudojimąsi technologijomis ir socialinėmis medijomis ir aptarti galimas grėsmes ir atsakomybes su mokytojais.

2. Elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymo mokykloje metodologija

Šiame skyriuje aprašoma tyrimo strategija, imtis, pagrindžiami pasirinkti tyrimo metodai ir instrumentai, aprašomi tyrimo etikos principai.

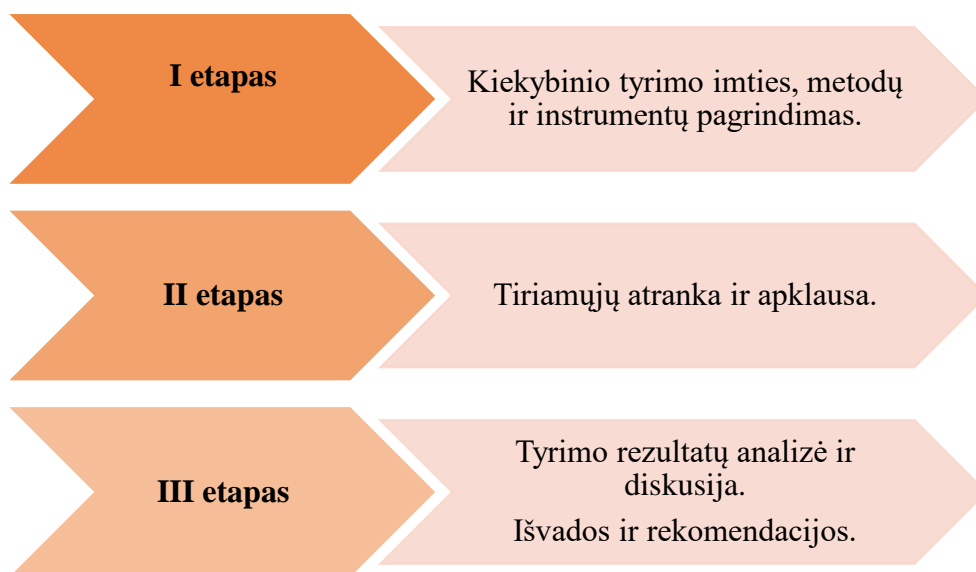
2.1. Tyrimo organizavimas ir logika

Pasirinktas kiekybinis tyrimas, kadangi siekiama atskleisti prevencinių priemonių taikymą mokykloje prieš elektronines patyčias.

Kiekybinis tyrimas pasirinktas, nes:

- ieškoma išorinių požymių, kurie matuojami, skaičiuojami, siekiant vienintelio paaiškinimo, dėsnių universalumo;
- statistines procedūras yra atliekamos su kiekybiniais duomenimis;
- kiekybiniai tyrimai yra orientuoti į objekto/reiškinio išorinių požymių, kurie gali būti išmatuoti ir išreikšti skaičiais, identifikavimą;
- paprasčiau apdoroti didelį kiekį duomenų (Žukauskienė, 2008).

Tyrimas vyko trimis etapais, kurie reikalingi atskleisti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymą mokykloje (žr. 7 pav.).

7 pav. Tyrimo etapai

I etapas. Atlikus mokslinės literatūros analizę sukonstruojamas kiekybinio tyrimo dizainas. Pasirenkama kiekybinio tyrimo strategija, pagrindžiama tyrimo imtis, metodai ir instrumentai.

II etapas. Antrajame tyrimo etape atlikta tyrimo dalyvių (respondentų) apklausa, taikant elektroninę apklausą X mokykloje siekiant atskleisti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymą.

III etapas. Analizuojami gauti tyrimo duomenys, lyginami su teorinėmis prielaidomis, pateikiamos išvados ir rekomendacijos.

2.2. Tyrimo metodų ir instrumentų pagrindimas

Tyrimo pobūdis. Siekiant atskleisti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymą mokykloje pasirinktas kiekybinis tyrimas. Kiekybinis tyrimas (apklausa) vykdoma mokiniams, pagalbos mokiniui specialistams, mokytojams ir klasių vadovams.

Duomenų rinkimo metodai ir instrumentai. Prieš pradėdant duomenų rinkimą, buvo parengtas prašymas atlikti tyrimą X mokykloje. Gautas mokyklos administracijos leidimas atlikti tyrimą, taip pat mokinių tėvams pateikti tėvų sutikimai dėl vaiko dalyvavimo tyrime (žr. Priedas nr. 2).

Kad būtų galima nustatyti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymą, buvo naudotas anketavimo duomenų rinkimo metodas mokiniams, pagalbos mokiniui specialistams ir klasių vadovams.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvaujančioje mokykloje iš viso yra 427 mokiniai, iš jų 5-12 klasių mokinių yra 292 mokiniai ir 38 pedagogai, iš jų 14 klasės vadovai, 1 psichologas ir 1 socialinis pedagogas. Su pasikliautiniu 95 proc. patikimumu ir 5 proc. imties paklaida, tyrime turi dalyvauti 166 mokiniai ir 16 pedagogų.

Klausimyno struktūra. Klausimynas sudarytas iš skirtingų klausimų pagalbos mokiniui specialistams, klasių vadovams: bendrieji klausimai, mokytojų suvokimas apie elektronines patyčias klausimyno (Stauffer et al., 2012) ir patirties bei supratimo apie elektronines patyčias klausimyno (Dalla Pozza ir kt., 2016) ir mokiniams: bendrieji klausimai, patirties ir supratimo apie elektronines patyčias klausimyno (Dalla Pozza ir kt., 2016), paauglių elektroninių patyčių klausimynas (angl. Adolescent Cyber-Aggressorscale(CYB-AGS)) (Buelga, 2020).

Mokiniams skirto klausimyno struktūra. Pirmoje anketos užduotyje reikėjo atsakyti į bendruosius klausimus (žr. 2 lentelę), respondentas turėjo pasirinkti vieną atsakymo variantą. Bendrieji klausimai reikalingi analizuojant klausimus, susijusius su elektroninėmis patyčiomis ir jų prevencija.

2 lentelė. Bendrieji klausimai

Bendrieji klausimai	
Amžius	12 / 13 / 14 / 15 / 16 / 17 / 18
Lytis	Vyras / Moteris
Gyvenamoji vietovė	Miestas / Kaimas
Tėčio išsilavinimas	pagrindinis / vidurinis / profesinis / koleginis / universitetinis
Mamos išsilavinimas	pagrindinis / vidurinis / profesinis / koleginis / universitetinis

Antroji užduotis: patirtis ir supratimas apie elektronines patyčias (Dalla Pozza ir kt., 2016) (žr. 3 lentelę) sudaryta iš 3 skirtingų blokų: bendrųjų klausimų apie elektronines patyčias, klausimų susietų su prevencinių priemonių taikymu ir klausimais, kurie orientuoti į elektroninių patyčių formas,

amžiaus grupes ir asmenis, kurie tyčiojasi. Kiekviename bloke yra atviri klausimai ir atsakymo pasirinkimas nuo 1 arba kelių galimų atsakymų pasirinkimo.

3 lentelė. Patirtis ir supratimas apie elektronines patyčias

Bendrieji klausimai	
Įvardinkite, kaip Jūs suprantate, kas yra elektroninės patyčios?	
Ar jūs asmeniškai patyrėte elektronines patyčias?	
Ar asmeniškai pažįstate žmogų (draugą, šeimą ...), kuris patyrė elektronines patyčias?	
Ar manote, kad turėtų būti daugiau informacijos apie elektronines patyčias?	
Ar norėtumėte išmokti saugiai naudotis internetu/socialiniais tinklais ir mobiliaisiais telefonais?	
Ar manote, kad tiems, kurie priekabiauja internete, reikia pagalbos?	
Jei <i>taip</i> , kokio tipo pagalbos jiems reikia? Atviras atsakymas, (įrašykite).....	
Ar manote, kad tie, kurie vykdo elektronines patyčias, turi būti nubausti?	
Jei <i>taip</i> , kaip juos reikėtų nubausti? Atviras atsakymas (įrašykite).....	
Jei taptumėte elektroninių patyčių auka, į ką kreiptumėtės pagalbos? (galimi keli pasirinkimo variantai) Mokytojų Draugų Policijos Tėvų Kita (įrašykite)	
Kokios veiksmingiausios prevencinės priemonės siekiant užkirsti kelią elektroninėms patyčioms? Įvertinkite kiekvieną teiginį nuo 1 iki 3 (1= labai netinkama 2= tinkama 3= labai tinkama)	
Indikatorius	Kriterijus
Internetiniai mokymai, kuriuose paaiškinama, kas yra internetinės patyčios ir kaip nuo to apsisaugoti	Mokymai
Mokymai mokykloje, kaip saugiai naudotis internetu / socialiniais tinklais ir mobiliaisiais telefonais	
Mokymai mokykloje, kaip apsisaugoti nuo patyčių ir elektroninių patyčių	
Mokymai, skirti tėvams, mokytojams, pedagogams apie interneto riziką ir kaip atpažinti elektronines patyčias ir kovoti su jomis	
Filmas apie elektronines patyčias iš aukos, to kuris tyčiojasi ir asmens, kuris gina, požiūriu	Filmai
Pjesė, kurioje linksmai paaiškinama interneto naudojimo rizika	
Dokumentinis filmas, kuriame elektronines patyčias patyrę jaunuoliai pasakoja savo tikrąsias istorijas	
Vyresni vaikai moko jaunesnius vaikus apie interneto pavojus	Patirtis

Žaidimas, kurį reikia žaisti klasėje, mokant apie elektronines patyčias	
Pagalbos telefono numeris, pvz., 112, galite skambinti, jei patiriate elektronines patyčias	Pagalba telefonu
Tiesioginis pagalbos telefonas arba pokalbis, kuriame galite pranešti apie elektroninių patyčių atvejus	
Psichologinė pagalba patiriančiam elektronines patyčias	Psichologinė pagalba
Psichologinė parama vykdančiam elektronines patyčias	
Edukacinė veikla, skirta mokyti pagarbos ir tolerancijos tarp vaikų	Edukacinė veikla
Policijos pareigūnų mokymai, kaip atpažinti elektronines patyčias ir su jomis kovoti	Mokymai kaip atpažinti patyčias
Mokytojų mokymai, kaip atpažinti elektronines patyčias ir kovoti su jomis	
Duomenų rinkimas apie vaikų patiriamas elektronines patyčias	Duomenų rinkimas
1. Kaip manote, koks yra geriausias būdas padėti patyrusiems elektronines patyčias? 2. Kaip manote, koks yra geriausias būdas padėti tiems, kurie priekabiauja internete? 3. Kaip manote, kaip būtų galima sustabdyti elektronines patyčias?	Atviri klausimai
Elektroninių patyčių formos, amžiaus grupės, nukentėjusiojo tipas ir besityčiojančiojo tipas.	
Indikatorius	Kriterijus
Kaip manai, ar tie, kurie tyčiojasi, patys buvo patyrę elektronines patyčias? Taip/Ne	Elektroninių patyčių patirtys
Kaip manai, ar tie, kurie tyčiojasi buvo patyrę patyčias mokykloje? Taip/Ne	
Kaip manai, iš kurių mokinių elektroniniu būdu tyčiojamas labiau? Mergaičių Berniukų	Elektroninių patyčių dalyviai
Kaip manai, kurie labiau tyčiojasi elektroniniu būdu? Mergaitės Berniukai	
Kaip manai, nuo kokio amžiaus yra pradedamos elektroninės patyčios? Atviras atsakymas	Amžius nuo kurio pradedamos patyčios
Kokios priemonės naudojamos elektroninėms patyčioms? Internetas Socialinės medijos (Facebook, instagram, snapchat, tiktok) Mobilus telefonas	Elektroninių patyčių priemonės

Charakteristika - patirtis ir supratimas apie elektronines patyčias. Sudaryta iš 3 skirtingų blokų: bendrųjų klausimų apie elektronines patyčias, klausimų susietų su prevencinių programų taikymu ir klausimais, kurie orientuoti į elektroninių patyčių formas, amžiaus grupes ir asmenis, kurie tyčiojasi.

Bendraisiais klausimais siekiama nustatyti kaip paaugliai suvokia elektroninių patyčių reiškinių. Kaip minėta teorinėje dalyje, sampratų apibrėžimai yra svarbūs konseptualizuojant elektronines patyčias. Klausimais, susietais su prevencinių priemonių veiksmingumu, siekiama atskleisti paauglių nuomonę, kokios, jų požiūriu, priemonės turėtų būti taikomos. Trečiajame bloke esantys klausimai skirti išsiaiškinti kaip paaugliai suvokia elektroninių patyčių formas, amžiaus grupės, nukentėjusiojo ir besityčiojančiojo tipus.

Trečioji užduotis paauglių elektroninių patyčių klausimynas (angl. *Adolescent Cyber-Aggressorscale(CYB-AGS)*) (Buelga, 2020) (žr. 4 lentelę). Šioje užduotyje kiekvienas teiginys vertinamas penkių taškų Likerto skalėje 1= Niekada, 2= Vieną ar du kartus, 3 = Kelis kartus (tarp 3 ir 5), 4= Kelis kartus (tarp 6 ir 10), 5= Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).

4 lentelė. Paauglių elektroninių patyčių klausimynas

Paauglių elektroninių patyčių klausimynas	
Indikatorius	Kriterijus
Aš tyčiojau arba išjuokiau kažką socialiniuose tinkluose tik dėl to, kad erzinau	netiesioginė kibernetinė agresija
Aš skambinau kažkam mobiliu juo ir nekalbėjau tik tam, kad suerzinau arba išgąsdinau	
Aš viešai atskleidžiau kažkieno paslaptis arba paviešinau asmeninius dalykus apie kitą asmenį per socialines medijas (instagram, facebook, whatsapp, snapchat, twitter, tiktok) arba grupėse.	
Aš ką nors sukritikavau arba pasijuokiau iš komentarų, nuotraukų ar vaizdo įrašų, kuriuos jis (ji) įkėlė į socialinius tinklus ar tokias grupes kaip „WhatsApp“, TikTok, Snapchat, Instagram	
Aš nepaisiau ir neatsakiau į kažkieno žinutes ar dalykus, kuriais jis / ji pasidalijo grupėse ar socialiniuose tinkluose, kad tik jis / ji jaustųsi blogai.	
Aš išprovokavau ką nors socialiniuose tinkluose ar grupėse įžeidinėdamas ar tyčiodamasis, kad jis / ji supyktų ir sukeltų didelį ginčą.	
Aš pašaliniau ar užblokavau kitą asmenį iš grupės, kad palikčiau jį/ją be draugų.	
Aš išsiunčiau kam nors pašaipias žinutes, kad jį / ją vargintų ir erzintų.	
Aš grąšinau kitam, internetu arba mobiliu juo telefonu, kad padarytų tai ko jis/ji nenorėjo daryti (įrašyti save vaizdo įrašė, duoti man pinigų, daryti blogus dalykus)	tiesioginė kibernetinė agresija
Norėdamas iš kito pasijuokti, aš sukūriau ar manipuliavau jo / jos vaizdo įrašais ar nuotraukomis ir įkėliau arba išplatinau juos socialiniuose tinkluose arba išmaniuoju telefonu	
Aš prisijungiau prie kito asmens viešo profilio (Facebook paskyra, Instagram paskyra) ir kitas asmuo nieko negalėjo padaryti.	
Aš apsimečiau kitu asmeniu, kad galėčiau sakyti arba daryti netinkamas veiklas internete.	
Aš specialiai sukūriau tinklalapį, forumą ar grupę, norėdamas pasijuokti iš kažko ir kritikuoti jį visų akivaizdoje.	
Aš įdėjau kieno nors mobiliojo telefono numerį internete ir pasakiau apie jį blogus ar melagingus dalykus, kad žmonės jam paskambintų ir sukeltų problemų.	
Aš paėmiau kažkieno išmanųjį telefoną ir jį naudodamas siunčiau nuotraukas, vaizdo įrašus ar reiškiau žinutes kitiems, kad jis / ji susidurtų su jais.	
Internetu sukūriau melagingą profilį su kito asmens duomenimis, kad apsimesčiau kitu asmeniu, tam, kad kiti galvotų, jog tas žmogus viešina ar daro blogus dalykus.	
Aš pavogiau nuotraukas, vaizdo įrašus ar privačius pokalbius ir juos įkėliau arba išsiunčiau kitiems.	

Aš pakeičiau kito asmens prisijungimo prie socialinių tinklų slaptažodį, kad jis/ji negalėtų prisijungti.	
---	--

Charakteristika - Paauglių elektroninių patyčių patyčių skalė. 18 teiginių priemonė nurodanti tiesioginių ir netiesioginių elektroninių patyčių vykdytojo patirtis per pastaruosius 12 mėnesių. Teorinėje dalyje teigiama, kad elektroninės patyčios išskiriamos į tiesiogines ir netiesiogines elektrones patyčias. Klausimais siekama nustatyti elektroninių patyčių vykdymą tiesioginiais ir netiesioginiais būdais.

Klausimyno struktūra pagalbos mokiniui specialistams, klasių vadovams. Pirmoje anketos užduotyje (žr. 5 lentelė) yra pateikti bendrieji klausimai, kuriuose atsispindi amžius, lytis ir kiek laiko yra dirbama mokykloje.

5 lentelė. Klausimai apie amžių, lytį ir kiek laiko dirbama mokykloje pagalbos mokiniui specialistams ir klasių vadovams.

Bendrieji klausimai	
Amžius	21-30/30-40/41-50/51-60
Lytis	Vyras/Moteris
Kiek laiko dirbama mokykloje	1-5 metus/ 5-10 metų/ 10-15 metų/ daugiau nei 15 metų

Antroji užduotis sudaryta iš atvirų klausimų apie elektroninių patyčių supratimą (žr. 6 lentelė). Kiekvienam klausimui priskirtas kriterijus, kuriais siekiama atskleisti pedagogų supratimas apie elektroninių patyčių reiškinių, formas, priežastis, dalyvius ir pasėkmes, reagavimą į elektrones patyčias ir jų valdymą, koku lygmeniu vyksta elektrones patyčios, apie prevencines priemones ir elektroninių patyčių sprendimo būdus. Respondentams reikėjo atsakyti remiantis savo nuomone, įžvalgomis ir patirtimi.

6 lentelė. Atviri klausimai apie elektroninių patyčių supratimą pagalbos mokiniui specialistams, klasių vadovams

Atviri klausimai apie elektroninių patyčių supratimą	
Indikatorius	Kriterijus
Pateikite savo įžvalgas apie tai, kas yra elektrones patyčios?	Suvokimas apie elektroninių patyčių reiškinių
Papasakokite, kokias patyčių formas dažniausiai pastebite mokykloje?	Elektroninių patyčių formos
Kokios, Jūsų nuomone, elektroninių patyčių reiškinių priežastys?	Elektroninių patyčių priežastys
Kaip Jūs manote, kas yra elektroninių patyčių dalyviai ir kokias matote jiems galimas elektroninių patyčių pasėkmes?	Elektroninių patyčių dalyviai ir pasėkmes
Pasakykite, kaip Jūsų nuomone, reikėtų reaguoti į elektrones patyčias ir koku būdu suvaldyti situacijas?	Reagavimas į elektrones patyčias ir valdymas
Kaip Jūs manote, koku lygmeniu dažniausiai yra sprendžiamos elektroninių patyčių problemos?	Elektroninių patyčių lygmuo
Pasidalykite savo pamąstymais apie tai, kokios prevencinės priemonės galėtų padėti mažinti elektrones patyčias?	Elektroninių patyčių prevencinės priemonės

Kaip Jūs sprendžiate paauglių elektroninių patyčių problemas mokykloje? Pasidalykite savo patirtimi	Elektroninių patyčių sprendimas
---	--

Charakteristika. Pirmaisiais trimis bendraisiais klausimais siekiama atskleisti pedagogų supratimą apie elektronines patyčias, pastebimas elektroninių patyčių formas, elektroninių patyčių reiškinių priežastis. Ketvirtu ir penktu klausimais norima atskleisti elektroninių patyčių dalyvius ir pasėkmes, reagavimą į elektronines patyčias. Šeštame, septintame ir aštuntame klausimuose atskleidžiama kokiame lygmenyje sprendžiamos elektroninių patyčių problemos, naudojamos prevencinės priemonės ir kaip yra sprendžiamos elektroninių patyčių problemos mokykloje.

Trečioji anketos užduotis (žr. 7 lentelė) susieta su elektroninių patyčių atvejais, politika, mokymais ir prevencija (Stauffer et al., 2012).

7 lentelė. Elektroninių patyčių atvejai, politika mokymai ir prevencija.

Elektroninių patyčių atvejai, politika mokymai ir prevencija	
Klausimai	Kriterijai
Kiek jūsų mokykloje per pastaruosius metus įvyko elektroninių patyčių atvejų?	Apie elektronines patyčias
Kas pranešė apie elektronines patyčias?	
Jei elektroninės patyčios įvyko ne mokykloje, ar sprendėte problemą mokyklos viduje?	
Ar pranešėte apie elektronines patyčias interneto svetainėms ar paslaugų teikėjams?	
Ar mokykloje uždraudėte naudotis mobiliaisiais telefonais?	Kovos su patyčiomis politika
Ar naudojate tėvų ir mokinių pasirašyta IKT naudojimo politika?	
Ar buvo suteikti elektroninio saugumo mokymai?	Mokymai ir elektroninis saugumas
Ar buvo naudingi elektroninio saugumo mokymai?	
Ar rengėte/buvo rengiami elektroninio saugumo mokymus mokiniams?	Elektroninių patyčių prevencija
Ar rengiate elektroninio saugumo mokymus ir rekomendacijas pagal mokymo programą (curriculum)?	

Charakteristika. 10 elementų priemonė, kurioje atskleidžiama pedagogų nuomonė apie elektronines patyčias (4 klausimai), kovos su elektroninėmis patyčiomis politika (2 klausimai), mokymai ir elektroninis saugumas (2 klausimai) ir elektroninių patyčių prevencija (2 klausimai.)

Ketvirtoji užduotis sudaryta iš 3 skirtingų blokų, elektroninėms patyčioms priskirtos priežastys (žr. 8 lentelė) buvo vertinamos Likerto tipo skalėje su penkiomis atsakymo kategorijomis nuo žemiausio iki aukščiausio sutarimo lygio (1 = visiškai nesutinku, 5 = visiškai sutinku). Mokyklos intervencijos (žr. 9 lentelė) buvo vertinamos ta pačia Likerto skale. Mokyklos intervencijos strategijų poskyris (žr. 10 lentelė) buvo vertinamas pagal Likerto skalę iš keturių kategorijų (1 = niekada ir 4 = visada).

8 lentelė. Priežastys, kurias mokytojai priskiria elektroninėms patyčioms

Priežastys, kurias mokytojai priskiria elektroninėms patyčioms
---

Indikatorius	Kriterijus
Patiriantis patyčias kaltas	Kaltė
Vykdantis patyčias kaltas	
Patiriantis elektronines patyčias išprovokuoja vykdančią elektronines patyčias	Provokacija
Vykdantis elektronines patyčias jaučiasi išprovokuotas	
Elektronines patyčias patiriančio charakteristikos	Charakteristika
Elektronines patyčias vykdančio charakteristikos	
Aplinkinių pasyvumas	Paskata
Smagu	
Galios disbalansas	
Rasistiniai motyvai	Diskriminacija
Homofobiniai motyvai	

Charakteristika. Priežastys, kurias mokytojai priskiria elektroninėms patyčioms suskirstyti į indikatorius (kaltė, provokacija, charakteristika, paskata ir diskriminacija), kuriais siekiama atskleisti pedagogų nuomonę apie galimas elektroninių patyčių priežastis.

9 lentelė. Prevencijos strategijos mokyklos lygmeniu

Prevencijos strategijos mokyklos lygmeniu	
Indikatorius	Kriterijus
Yra sudėtinga vykdyti prevenciją ir užkirsti kelią elektroninėms patyčioms	Strategija
Mokyklos bendradarbiavimo plano įgyvendinimas	
Administracijos mokymai	Mokymai
Mokinių mediacijos mokymai	
Pedagoginės psichologinės tarnybos konsultavimas	Atsakomybės
Nustatyti atsakomybes	
Įgyvendinti veiksmų protokolą prieš elektronines patyčias	
Spręsti elektroninių patyčių problemas pamokų metu	Sprendimas klasės lygmeny

Spręsti elektroninių patyčių problemas klasėje	
Mokytojai bendradarbiauja su mokiniais spręsdami elektroninių patyčių problemą	Mokytojų veiklos
Mokytojai yra apmokyti elektroninių patyčių tema	
Mokytojai yra dėmesingi elektroninių patyčių problemai	

Charakteristika. Prevencijos mokyklos lygmeniu klausimais siekiama atskleisti prevenciją, mokymus, atsakomybes, sprendimą klasės lygmenyje, mokytojų veiklas. Kiekvienas klausimas suskirstytas į indikatorius.

10 lentelė. Mokyklos intervencijos strategijos

Mokyklos intervencijos strategijos	
Indikatorius	Kriterijus
Informuoti policiją	Veikimas
Naudoti konkrečius išteklius	
Naudotis mokyklos bendradarbiavimo planu	
Atlikti diskusijas ir veiklas apie elektronines patyčias mokykloje	
Ieškoti išorinės pagalbos	
Savarankiškai mokytis apie prevenciją prieš elektronines patyčias	
Prašyti pagalbos pas mokytojus	
Informuoti pedagoginę psichologinę tarnybą	
Informuoti mokyklos administraciją	
Konsultuoti šeimą	Veiksmi
Mediacija	
Klasės pertvarka	
Įvesti poveikio priemones	
Pokalbis su patyrusiu elektronines patyčias asmeniu	Pokalbis
Pokalbis su agresoriumi	
Rodyti abejingumą	

Charakteristika. Mokytojų parengtos intervencijos strategijų (16 elementų) klausimai suskirstyti į indikatorius, kuriais atskleidžiama veikimas, veiksmi ir pokalbis. Šiais klausimais siekiama atskleisti pedagogų nuomonę į intervencijos strategijas.

Penktoji užduotis mokytojo suvokimas apie elektronines patyčias, intervencines elektroninių patyčių strategijas už mokyklos ribų ir galimas prevencines elektroninių patyčių strategijas (žr. 11 lentelę).

Klausimai vertinami Likert skale: 1 = visiškai nesutinku, 2 = nesutinku, 3 = sutinku ir 4 = visiškai sutinku.

11 lentelė. Mokytojo suvokimas apie elektronines patyčias, intervencines elektroninių patyčių strategijas už mokyklos ribų ir galimas prevencines elektroninių patyčių strategijas

Sprendžiant elektroninių patyčių atvejus mokyklos viduje, kurios intervencinės strategijos gali būti naudojamos?	
Indikatorius	Kriterijus
Nieko nedaryti	Nereagavimas
Kalbėti su patyčias vykdančiu	Pokalbis
Kalbėti su patyčias patiriančiu	
Atimti patyčias vykdančio privilegijas	Sprendimas
Problemų sprendimas su patyčias vykdančiu ir patyčias patiriančiu	
Pranešti apie įvykį patyčias vykdančio tėvams	Pranešimas apie įvykį
Pranešti apie įvykį patyčias patiriančio tėvams	
Pranešti apie įvykį mokyklos administracijai	
Inicijuoti prevencija	Prevencija
Kiek veiksmingos yra konkrečios prevencijos strategijos kovojant su elektroninėmis patyčiomis?	
Indikatorius	Kriterijus
Didesnė priežiūra tam tikrose srityse	Priežiūra
Konkretesnė mokyklų politika ir elektroninių patyčių pasekmės	Mokyklos politika
Mokyklos lygmeniu vykdoma prevencija	Prevencija
Gerinti mokyklos klimatą, skatinant mokinius pranešti apie elektronines patyčias	Mokyklos klimatas
Padidėjęs tėvų įsitraukimas	Tėvų įsitraukimas
Raginimas stebėtojams pranešti apie elektronines patyčias	Stebėtojų prevencija
Klasės kovos su patyčiomis pamokos	Klasės prevencija
Profesinio tobulėjimo mokytojų seminarai	Profesinis tobulėjimas
Moralinių vertybių puoselėjimas	Moralinės vertybės

Charakteristika - mokytojo suvokimas apie elektronines patyčias, intervencines elektroninių patyčių strategijas už mokyklos ribų ir galimas prevencines elektroninių patyčių strategijas.

Tyrimo duomenų apdorojimo logika. Šiame tyrime surinkti kiekybiniai duomenys apdorojami ir analizuojami pasitelkus statistinės analizės duomenų apdorojimo programas, tokias kaip SPSS for Windows ir Microsoft Excel.

Klausimyno turinio validumas. Tyrimo metu buvo naudoti jau validuoti klausimynai.

Klausimyno patikimumas. Matuojant konstrukto valdumą atliekama klausimyno teiginių analizė. Atlikus vertinimo analizę, atskirų teiginių ir blokų vidinis nuoseklumas (suderinamumas), kuris matuojamas Cronbach alfa koeficiento reikšme (gerai sudarytam klausimynui naudojama 0,7 reikšmė), galima teigti, kad naudotas tyrimo instrumentas yra validus ir patikimas.

2.3. Tyrimo etika

Tyrimo etika. Tyrimas atliekamas remiantis tyrimo etikos principais (Žydzūnaitė, 2011):

- **Pagarbos asmens orumui principu.** Tyrėjas negali daryti įtakos tiriamiesiems jiems apsisprendžiant dalyvauti ar nedalyvauti tyrime. Todėl respondentams pateikiama informacija turi būti neutrali, objektyvi, orientuota tik į atliekamo tyrimo specifiką. Informacija turi būti aiški, neperkrauta smulkmeniškėmis detalėmis. Tyrėjas turi paaiškinti tyrimo tikslą, nevertodamas tyrimo objektą identifikuojančių sąvokų, nes jos tiesiogiai gali daryti įtaką tiriamųjų pateikiamiems atsakymams į užduotus klausimus. Jei tyrime yra galimi rizikos elementai, tyrėjas apie juos privalo informuoti tyrimo dalyvius.
- **Neapsaugotų tiriamųjų grupių saugumo principas.** Kadangi tyrime dalyvauja vaikai, neturintys 18 metų, apie jo dalyvavimą tyrime informuoti tėvai ar globėjai, gauti jų raštiški sutikimai.

Teisės gauti tikslią informaciją principas įpareigoja tyrėją atsakyti į tyrimo dalyvių visus klausimus, kurie susiję su konkrečiu tyrimu ir liečia tik tiriamuosius – jų privatumo užtikrinimą (konfidencialumą, anonimiškumą), savanoriškumą dalyvauti (nedalyvauti) tyrime, kontaktinę informaciją, galimas alternatyvas dalyvauti tyrime.

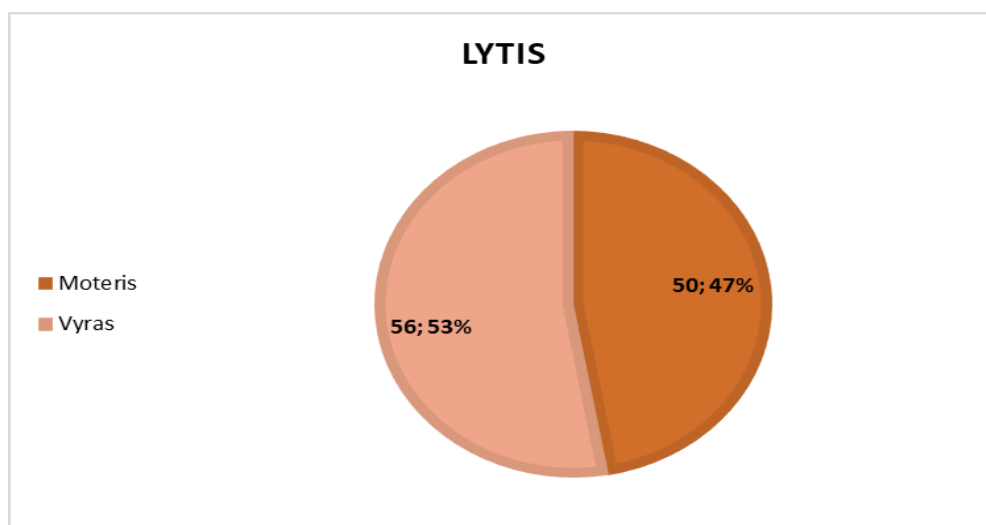
Tyrimo ribotumas. Kadangi tyrimas buvo atliekamas su nepilnamečiais asmenimis, ne visi tėvai sutiko su vaiko dalyvavimu tyrime. Kiti mokiniai galėjo nutraukti tyrimą bet kuriuo metu. Pandemijos laikotarpiu sudėtinga atlikti tyrimą, kadangi visas ugdymo procesas vyksta nuotoliniu būdu, todėl nėra stebėjimo kiek mokinių pildė apklausą. Iš anketos lankomumo (priedas nr.3) galima išvelgti, kad elektroninė apklausa buvo atvarta, bet nebuvo pildoma.

3. Elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymo mokykloje tyrimas

3.1. Tyrimo rezultatai

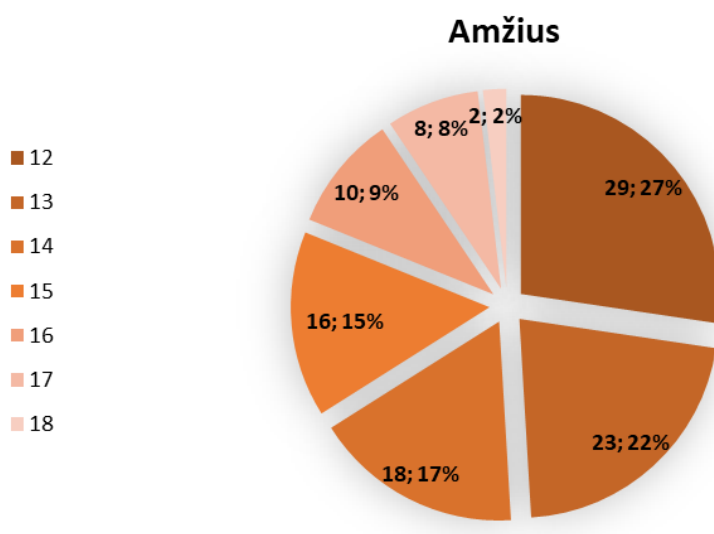
Tyrimo metu buvo apklausta 106 mokiniai iš 5-12 klasių. Dalis tėvų nesutiko, kad būtų apklausiami jų vaikai, kai kurie mokiniai atsisakė dalyvauti tyrime patys, kiti mokiniai nutraukė tyrimą pildydami anketą, kai kurie anketoje apsilankė, tačiau nepildė klausimyno. Apklausą vyko panaudojant informacines technologijas, mokiniams buvo pateiktas elektroninis anketos variantas, pasirinktas metodas leidžia greičiau apdoroti gautus duomenis.

Duomenys apie apklaustus mokinius. Pirmoje anketos užduotyje reikėjo nurodyti amžių, lytį, tėvų išsilavinimą. Tyrimo metu dalyvavo 106 mokiniai, iš kurių 50 (47,2 proc.) mergaičių ir 56 (52,8 proc.) berniukai (žr. 8 pav.), .

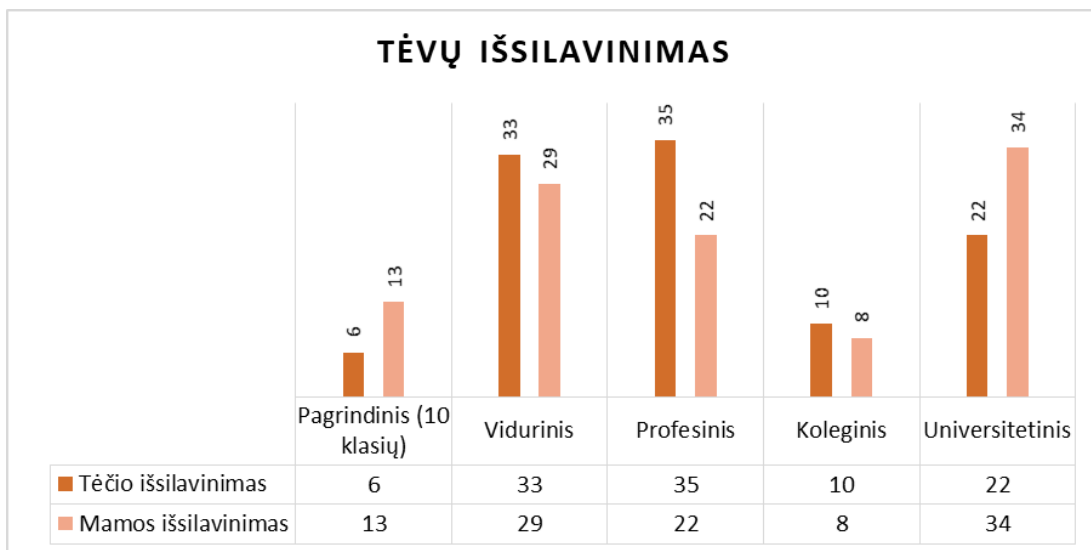
8 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal lytį.

Pagal amžių (žr. 9 pav.) buvo apklausta 12 (N=29; 27,4 proc.), 13 (N=23; 21,7proc.), 14 (N=18; 17 proc.), 15 (N=16; 15,1 proc.), 16 (N=10; 9,4 proc.), 17 (N=8; 7,5 proc.) ir 18 (N=2; 1,9 proc.) metų amžiaus mokiniai. Daugiausiai atsakiusiųjų pagal amžių buvo 12-15 metų amžiaus mokiniai.

9 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal amžių.

Mokinių tėvų išsilavinimas (žr. 10 pav.) pagal pasiskirstymą: mamos išsilavinimas pagrindinis (10 klasių) (N = 10; 12, 3 proc.), vidurinis (N = 29; 27, 4 proc.), profesinis (N = 22; 20, 8 proc.), koleginis (N = 8; 7, 5 proc.), universitetinis (N = 34; 32,1 proc.); tėčio išsilavinimas pagrindinis (10 klasių) (N = 6; 5,7 proc.), vidurinis (N = 33; 31, 1 proc.), profesinis (N = 35; 33 proc.), koleginis (N = 10; 9,4 proc.), universitetinis (N = 22; 20,8 proc.).

10 pav. Tėvų išsilavinimas.

Patirtis ir supratimas apie elektronines patyčias tyrimo rezultatai. Teorinėje dalyje paminėta apie elektroninių patyčių sąvokos apibrėžimo svarbą paauglių perspektyvoje, todėl siekiant išsiaiškinti kaip paaugliai supranta elektroninių patyčių reiškinį, buvo pateiktas klausimas su atviru atsakymu. Pateiktame klausime (žr. 12 lentelę) kaip mokiniai suvokia kas yra elektroninės patyčios išryškunami keli elementai, kurie suskirstyti į kategorijas. Veiksniai apima elektroninių patyčių formą, pasikartojimą, viešumą, ypatumus ir sąveiką su kitu asmeniu.

12 lentelė. Mokinių suvokimas kas yra elektroninės patyčios

Įvardinkite, kaip Jūs suprantate, kas yra elektroninės patyčios?	
Kategorija	Patvirtinantys teiginiai
Forma	„<...>Žodinis (nuotraukų, paveikslėlių, įrašų pagalba) žmogaus žeminimas.“
	„<...>Elektroninės patyčios yra kai vienas vaikas tyčiojasi iš kito vaiko nuotoliniu būdu“
	„<...>Nuotraukų platinimas be leidimo, pikti komentarai“
	„<...>Patyčios, vykstančios elektroninėje erdvėje“
	„<...>Tai patyčios, kuriose tyčiojasi iš žmogaus per internetą, skelbdami nuotraukas ar blogas replikas.“
	„<...>Per žinutes patyčias daro arba sunčia nuotraukas kurias nenori tas žmogus kad jas platintų“
	„<...>Kai yra įžeidinėjama nuotoliniu pamoku metu, ar internetinėje erdvėje.“
	„<...>Kai tave labai pravardžiuoja, arba viešina tave, sukuria grupes ir pravardžiuoja tik tave.“

	„<...>Patyčios vykstančios elektroninėje erdvėje.“
	„<...>Elektroninės patyčios - tai tyčiniai, pasikartojantys veiksmai, kuriuos, siekdamas įžeisti, įskaudinti kitą žmogų, sukelia psichologinę ar fizinę jėgos persvarą turintis asmuo.“
	„<...>Priekabiavimas, užgauliojimas internete“
	„<...>Kai iš tavęs šaiposi žinučių arba online pamokų metu“
	„<...>Įžeidūs komentarai, reakcijos į nuotraukas ar įrašus, tyčiojimas per pokalbių svetaines, nuotraukų redagavimas norint pasišaipyti.“
	„<...>Šmeižimas, apsimitinėjimas kitu asmeniu ir gadinama jo reputaciją, nuotraukų paviešinimas be žmogaus leidimo, įžeidimai.“
	„<...>Elektroninės patyčios tai kaip viešinama asmeninė informacija su įžeidžiančiais žodžiais, nuotraukomis ir t.t.“
	„<...>Kai iš tavęs šaiposi žinučių arba online pamokų metu“
	„<...>Kai žmonės, nepažinoja žmogaus smerkia jį t.y. užgaulioja, rašo, kad jis negražus, jog nieko gyvenime nepasieks, užgaulioja artimus žmones ir t.t.“
	„<...>Patyčios vykstančios internetu, per socialines platformas ar žinutes“
	„<...>Tai tyčiniai, pasikartojantys veiksmai, kuriuos, siekdamas įžeisti, įskaudinti kitą žmogų, sukelia psichologinę ar fizinę jėgos persvarą turintis asmuo.“
Pasikartojimas	„<...>Kai daugiau negu vieną kartą iš žmogaus yra juokiamasi piktybiškai, arba yra pašiepiamas prieš kitus.“
	„<...>Tai yra kai tau rašo negražias žinutes ir taip ne vieną sykį kartojasi, o daug daugiau“
Viešumas	„<...>Tai kai tyčiojasi iš nuotraukų“
	„<...>Elektroninės patyčios tai kaip viešinama asmeninė informacija su įžeidžiančiais žodžiais, nuotraukomis ir t.t.“
	„<...>Kai viešai internete yra tyčiojamas iš žmogaus“
	„<...> Kai tyčiojasi internete, kalba apie tave viešai, rodo nuotraukas kurių nenorėtum, kad kažkas pamatytų“
	„<...>Viešinimas kitų nuotraukos be leidimo.“
	„<...>Viešinamos nuotraukos, vaizdo medžiaga, apkabinėjimai socialiniuose tinkluose“
	„<...>Kai per TikTok platformą rašo negražius dalykus.“
	„<...>Viešinamos nuotraukos, vaizdo medžiaga, apkabinėjimai socialiniuose tinkluose“
	„<...>Įžeidinėjimai virtualioje erdvėje, kuomet vaikas yra įžeidinėjamas viešai, kitiems matant ar girdint.“
Ypatumai	„<...>Negražūs laiškai ir pan.“
	„<...>Kai žmonės, nepažinoję žmogaus smerkia jį t.y. užgaulioja, rašo, kad jis negražus, jog nieko gyvenime nepasieks, užgaulioja artimus žmones ir t.t.“
	„<...>Paauglių ar kitų žmonių tyčiniai ir įžeidžiantys kitą asmenį veiksmai internete.“
	„<...>Kai nepažįstami žmonės tave pravardžiuoja ir tyčiojasi iš tavęs internete.“
	„<...>Kai laiškuose, programose tyčiojasi“
	„<...>Tai tyčiojimas iš kitų žinutėmis, ar kitomis elektroninėmis priemonėmis.“
	„<...>Kai rašo kitam žmogui negražiai ir jį visaip vadina.“
Sąveika su kitu asmeniu	„<...>Kai iš tavęs šaiposi kaip tu atrodai. Kaip tu elgiesi.“
	„<...>Kai Tave vadina negražiais žodžiais, skelbia informaciją apie tave.“
	„<...>Kažkas įkėlė nuotrauką arba video į internetines svetaines, paskui kažkas išsisaugojo nuotraukas ir rodo kitiems ir iš ju tyčiojasi iš tų vaikų kurie įkėlė nuotrauką“

	„<...>Rašo apie kitus mokinius, viešina kitu nuotraukas kai tas žmogus nežino.“
	„<...>Rašo apie kitus mokinius, viešina kitu nuotraukas kai tas žmogus nežino.“
	„<...>Kai tu įkeli kažkokią nuotrauką į Facebook ir kiti pradeda tave niekinti, kad tu negraži bjaurybė ir viskas pereina į mokyklą“
	„<...>Aš suprantu, kaip socialiniuose tinkluose žmonės nekalta užsipuola ir paskui, tas žmogus tada jis savią užsitarės būna.“

Respondentai pateikę atsakymus apie elektroninių patyčių reiškinį, teigia, kad elektroninės patyčios vyksta skirtingomis formomis, tokiomis kaip nuotraukų viešinimas ir platinimas, apsimetimas kitu asmeniu, šmeižimas, pikti komentarai ir patyčios nuotolinių pamokų metu ir, kad tai vyksta daugiau nei vieną kartą. Atsakymuose išryškėja viešumas, kad nuotraukos, komentarai ir vykstančios patyčios vykdomos viešai. Svarbu paminėti ir respondentų įvardintus elektroninių patyčių pastebimus ypatumus, kad patyčias gali vykdyti nepažįstami asmenys ir pastebimas tiesioginių ir netiesioginių elektroninių patyčių vykdymo būdas. Respondentai teigia, kad elektroninės patyčios gali vykti ir per žinutes. Sąveikoje su kitu asmeniu kategorijoje išryškėja tiesioginės patyčios ir juntama žala patiriančiam elektronines patyčias, galios parodymas, duomenų kaupimas ir panaudojimas prieš kitą asmenį. Galima teigti, kad elektroninių patyčių reiškinį respondentai supranta skirtingai, įvardindami elektroninėms patyčioms būdingus veiksnius, formas, pasikartojamumą ir sąveiką su kitu asmeniu ar jaučiamą padarytą žalą.

Klausime ar asmeniškai buvo patirtos elektroninės patyčios (žr. 13 lentelę), 76,8 proc. respondentų nepatyrė elektroninių patyčių, iš jų N=30 (N=17; 34 proc. moterys; N=13; 23,2 proc. vyrai) patyrė elektronines patyčias. Atlikus požymių priklausomumo analizę, $p=0,218>0,05$ (*Pearson Chi-Square*). Lytis ir elektroninių patyčių patyrimas nėra statistiškai reikšmingai priklausomi.

13 lentelė. Elektroninių patyčių patyrimas

			Ar jūs asmeniškai patyrėte elektronines patyčias?	
			Taip	Ne
Lytis	Moteris	N	17	33
			34,0%	66,0%
	Vyrai	N	13	43
			23,2%	76,8%
Viso		N	30	76
			28,3%	71,7%

Siekiant sužinoti poreikį gauti daugiau informacijos apie elektronines patyčias, respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal amžių yra pateiktas lentelėje (žr. 14 lentelė).

14 lentelė. Informacija apie elektronines patyčias.

Ar manote, kad turėtų būti daugiau informacijos apie elektronines patyčias?				
			Taip	Ne
Amžius	12	N	20	9
		proc.	69,0%	31,0%
	13	N	14	9
		proc.	60,9%	39,1%
	14	N	10	8
		proc.	55,6%	44,4%
	15	N	9	7
		proc.	56,3%	43,8%
	16	N	6	4
		proc.	60,0%	40,0%
	17	N	6	2
		proc.	75,0%	25,0%
	18	N	1	1
		proc.	50,0%	50,0%
Viso	N	66	40	
	proc.	62,3%	37,7%	

Respondentai (N=66; 62 proc.) sutinka su teiginiu, kad reikalinga daugiau informacijos apie elektronines patyčias, kadangi elektroninės patyčios yra pakankamai nauja patyčių forma ir informacijos apie rizikos ir apsauginius veiksnus, ir prevenciją reikia, kad būtų galima sumažinti elektroninių patyčių atvejus ar apsaugoti nuo galimų atvejų. Technologijų panaudojimo dažnumu ir Covid-19 pandemijos metu, kuomet nuotoliniu būdu buvo vykdomas ugdymas, itin svarbu suteikti informaciją apie elektroninių patyčių grėsmę, galimus atvejus bei apsauginius veiksnus ir vykdyti prevenciją.

Siekiant sumažinti elektroninių patyčių atvejus, svarbu mokėti saugiai naudotis elektroniniais prietaisais, internetu ir socialiniais tinklais. Respondentams pateiktu klausimu apie saugų naudojimąsi elektroniniais prietaisais siekiama išsiaiškinti ar norima išmokti saugiai naudotis elektroniniais prietaisais, internetu ir socialiniais tinklais, kadangi tai viena iš elektroninių patyčių prevencijos priemonių. Pateiktuose atsakymuose išryškėja tendencija, kad 12, 15 ir 16 metų amžiaus respondentai (žr. 15 lentelę) sutinka su teiginiu, kad norėtų išmokti saugiai naudotis internetu, socialiniais tinklais ir mobiliaisiais telefonais.

15 lentelė. Mokėjimas saugiai naudotis internetu, socialiniais tinklais, mobiliaisiais telefonais

Ar norėtumėte išmokti saugiai naudotis internetu/socialiniais tinklais ir mobiliaisiais telefonais?						
			Taip	Ne	Viso	
Amžius	12	N	19	10	29	
		proc.	65,5%	34,5%	100,0%	
	13	N	8	15	23	
		proc.	34,8%	65,2%	100,0%	
	14	N	4	14	18	
		proc.	22,2%	77,8%	100,0%	
	15	N	11	5	16	
		proc.	68,8%	31,3%	100,0%	
	16	N	6	4	10	
		proc.	60,0%	40,0%	100,0%	
	17	N	2	6	8	
		proc.	25,0%	75,0%	100,0%	
	18	N	1	1	2	
		proc.	50,0%	50,0%	100,0%	
	Viso		N	51	55	106
			proc.	48,1%	51,9%	100,0%

Atlikus analizę tarp lyties (žr. 16 lentelę) ir norėjimu išmokti saugiai naudotis internetu, socialiniais tinklais ir mobiliaisiais telefonais išryškėja, kad pagal lytį, moterys (N=29; 58 proc.) sutinka su teiginiu, kad norėtų išmokti saugiai naudotis, o vyrai (N=34; 61 proc.) nesutinka, kad norėtų išmokti naudotis saugiai internetu, socialiniais tinklais ir mobiliaisiais telefonais.

16 lentelė. Saugus naudojimas internetu, socialiniais tinklais ir mobiliaisiais telefonais pagal lytį

Ar norėtumėte išmokti saugiai naudotis internetu/socialiniais tinklais ir mobiliaisiais				
			Taip	Ne
Lytis	Moteris	N	29	21
		proc.	58,0%	42,0%
	Vyrai	N	22	34
		proc.	39,3%	60,7%
Viso		N	51	55
		proc.	48,1%	51,9%

Atskleidžiant kokios yra veiksmingiausios prevencinės priemonės respondentų nuomone, siekiant užkirsti kelią elektroninėms patyčioms, respondentams reikėjo pasirinkti vieną įvertį 1= labai netinkama 2= tinkama 3= labai tinkama. Rezultatai buvo analizuojami pagal amžių ir klausimų kategorijas. Pirmoje kategorijoje “*Mokymai*” (žr. 17 lentelę) esančiais klausimais buvo siekta atskleisti ar mokymai tinkama elektroninių patyčių prevencinė priemonė.

17 lentelė. Prevencinės priemonės. Mokymų kategorija.

MOKYMAI			Amžius						VISO	
			12	13	14	15	16	17		18
Internetiniai mokymai, kuriuose paaiškinama, kas yra internetinės patyčios ir kaip nuo to apsisaugoti	Labai netinkama	N	3	3	3	1	2	0	1	13
		proc.	10,3%	13,0%	16,7%	6,3%	20,0%	0,0%	50,0%	12,3%
	Tinkama	N	17	14	7	11	6	6	1	62
		proc.	58,6%	60,9%	38,9%	68,8%	60,0%	75,0%	50,0%	58,5%
	Labai tinkama	N	9	6	8	4	2	2	0	31
		proc.	31,0%	26,1%	44,4%	25,0%	20,0%	25,0%	0,0%	29,2%
Mokymai mokykloje, kaip saugiai naudotis internetu / socialiniais tinklais ir mobiliaisiais telefonais	Labai netinkama	N	3	6	8	3	2	0	1	23
		proc.	10,3%	26,1%	44,4%	18,8%	20,0%	0,0%	50,0%	21,7%
	Tinkama	N	15	13	7	7	4	5	0	51
		proc.	51,7%	56,5%	38,9%	43,8%	40,0%	62,5%	0,0%	48,1%
	Labai tinkama	N	11	4	3	6	4	3	1	32
		proc.	37,9%	17,4%	16,7%	37,5%	40,0%	37,5%	50,0%	30,2%
Mokymai mokykloje, kaip apsisaugoti nuo patyčių ir elektroninių patyčių	Labai netinkama	N	2	4	3	4	1	0	1	15
		proc.	6,9%	17,4%	16,7%	25,0%	10,0%	0,0%	50,0%	14,2%
	Tinkama	N	10	11	7	6	6	5	0	45
		proc.	34,5%	47,8%	38,9%	37,5%	60,0%	62,5%	0,0%	42,5%
	Labai tinkama	N	17	8	8	6	3	3	1	46
		proc.	58,6%	34,8%	44,4%	37,5%	30,0%	37,5%	50,0%	43,4%
Mokymai, skirti tėvams, mokytojams, pedagogams apie interneto riziką ir kaip atpažinti elektronines patyčias ir kovoti su jomis	Labai netinkama	N	7	7	7	0	2	0	0	23
		proc.	24,1%	30,4%	38,9%	0,0%	20,0%	0,0%	0,0%	21,7%
	Tinkama	N	13	12	9	9	5	4	1	53
		proc.	44,8%	52,2%	50,0%	56,3%	50,0%	50,0%	50,0%	50,0%
	Labai tinkama	N	9	4	2	7	3	4	1	30
		proc.	31,0%	17,4%	11,1%	43,8%	30,0%	50,0%	50,0%	28,3%

Respondentai teigia, kad internetiniai mokymai, kuriuose paaiškinama, kas yra elektroninės patyčios ir kaip nuo to apsisaugoti (N=93), mokymai mokykloje kaip saugiai naudotis internetu/sociainiais tinklais ir mobiliaisiais telefonais (N=83), mokymai mokykloje, kaip apsisaugoti nuo patyčių ir elektroninių patyčių (N=91) ir mokymai, skirti tėvams, mokytojams apie interneto riziką ir kaip atpažinti elektronines patyčias ir kovoti su jomis (N=83) yra tinkamos prevencinės priemonės. Mokymai skirti tėvams, mokytojams ir pedagogams apie interneto riziką ir kaip atpažinti elektronines patyčias ir kovoti su jomis, 13 (N=7; 30,4proc.) ir 14(N=7; 38,9 proc.) amžiaus respondentams atrodo netinkama priemonė.

Antroje kategorijoje „Filmai“ (žr. 18 lentelę) respondentai teigia, kad filmas apie elektronines patyčias, patiriančio patyčias, to kuris tyčiojasi ir asmens, kuris gina, požiūriu (N=82) yra tinkama prevencinė priemonė. 13 metų amžiaus (N=7; 30,4proc.) ir 15 metų amžiaus (N=5; 31,3proc.) vertina kaip labai netinkamą priemonę.

18 lentelė. Prevencinės priemonės. Filmų kategorija.

FILMAI			Amžius							VISO
			12	13	14	15	16	17	18	
Filmas apie elektronines patyčias iš aukos, to kuris tyčiojasi ir asmens, kuris gina, požiūriu	Labai netinkama	N	5	7	4	5	2	1	0	24
		proc.	17,2%	30,4%	22,2%	31,3%	20,0%	12,5%	0,0%	22,6%
	Tinkama	N	16	8	10	6	0	2	1	43
		proc.	55,2%	34,8%	55,6%	37,5%	0,0%	25,0%	50,0%	40,6%
	Labai tinkama	N	8	8	4	5	8	5	1	39
		proc.	27,6%	34,8%	22,2%	31,3%	80,0%	62,5%	50,0%	36,8%
Pjesė, kurioje linksmi paaikkinama interneto naudojimo rizika	Labai netinkama	N	14	13	12	7	4	2	1	53
		proc.	48,3%	56,5%	66,7%	43,8%	40,0%	25,0%	50,0%	50,0%
	Tinkama	N	8	6	5	8	3	5	0	35
		proc.	27,6%	26,1%	27,8%	50,0%	30,0%	62,5%	0,0%	33,0%
	Labai tinkama	N	7	4	1	1	3	1	1	18
		proc.	24,1%	17,4%	5,6%	6,3%	30,0%	12,5%	50,0%	17,0%
Dokumentinis filmas, kuriame elektronines patyčias patyrę jaunuoliai pasakoja savo tikrąsias istorijas	Labai netinkama	N	3	6	5	4	0	1	0	19
		proc.	10,3%	26,1%	27,8%	25,0%	0,0%	12,5%	0,0%	17,9%
	Tinkama	N	7	7	6	4	2	4	1	31
		proc.	24,1%	30,4%	33,3%	25,0%	20,0%	50,0%	50,0%	29,2%
	Labai tinkama	N	19	10	7	8	8	3	1	56
		proc.	65,5%	43,5%	38,9%	50,0%	80,0%	37,5%	50,0%	52,8%

Respondentai teigia, kad pjesė, kurioje linksmi paaikkinama interneto naudojimo rizika yra labai netinkama (N=53; 50proc.) elektroninių patyčių prevencinė priemonė. Filmų kategorijoje, respondantai dokumentinį filmą, kuriame elektronines patyčias patyrę jaunuoliai pasakoja savo tikrąsias istorijas vertina kaip labai tinkamą (N=56; 52,8proc.) elektroninių patyčių prevencinę priemonę.

Trečioje kategorijoje „Patirtis“ (žr. 19 lentelę) respondentai sutinka, kad vyresnių vaikų mokymai apie interneto pavojus yra tinkama prevencinė priemonė (N=81), 13 (N=7; 30,4proc.) ir 15 (N=7; 43,8 proc.) metų amžiaus repondentams tai netinkama priemonė. Žaidimą, kurį reikia žaisti klasėje mokant apie elektronines patyčias vertinamas skirtingai pagal amžių, 12-13 amžiaus respondentams tai labai netinkama (N=24); 14,15,16,17 (N=40) metų amžiaus respondentai teigia, kad tai tinkama prevencinė priemonė.

19 lentelė. Prevencinės priemonės. Patirties kategorija.

Patirtis			Amžius							VISO
			12	13	14	15	16	17	18	
Vyresni vaikai moko jaunesnius vaikus apie interneto pavojus	Labai netinkama	N	5	7	4	7	2	0	0	25
		proc.	17,2%	30,4%	22,2%	43,8%	20,0%	0,0%	0,0%	23,6%
	Tinkama	N	13	11	10	5	5	2	1	47
		proc.	44,8%	47,8%	55,6%	31,3%	50,0%	25,0%	50,0%	44,3%
	Labai tinkama	N	11	5	4	4	3	6	1	34
		proc.	37,9%	21,7%	22,2%	25,0%	30,0%	75,0%	50,0%	32,1%
Žaidimas, kurį reikia žaisti klasėje, mokant apie elektronines patyčias	Labai netinkama	N	11	12	5	3	3	1	0	35
		proc.	37,9%	52,2%	27,8%	18,8%	30,0%	12,5%	0,0%	33,0%
	Tinkama	N	7	8	9	5	4	5	1	39
		proc.	24,1%	34,8%	50,0%	31,3%	40,0%	62,5%	50,0%	36,8%
	Labai tinkama	N	11	3	4	8	3	2	1	32
		proc.	37,9%	13,0%	22,2%	50,0%	30,0%	25,0%	50,0%	30,2%

Pagalbos telefonu kategorijoje (žr. 20 lentelę), pagalbos telefonu bendroju numeriu 112, respondentu teigimu, yra netinkama prevencinė priemonė (N=44), o tiesioginis pagalbos telefonas, kuriuo galima pranešti apie elektroninių patyčių atvejus yra tinkama prevencinė priemonė (N=86).

20 lentelė. Prevencinės priemonės. Pagalbos telefonu kategorija.

PAGALBA TELEFONU			Amžius						VISO	
			12	13	14	15	16	17		18
Pagalbos telefono numeris, pvz., 112, galite skambinti, jei patiriate elektronines patyčias	Labai netinkama	N	9	9	9	7	7	3	0	44
		proc.	31,0%	39,1%	50,0%	43,8%	70,0%	37,5%	0,0%	41,5%
	Tinkama	N	11	10	6	4	2	4	2	39
		proc.	37,9%	43,5%	33,3%	25,0%	20,0%	50,0%	100,0%	36,8%
	Labai tinkama	N	9	4	3	5	1	1	0	23
		proc.	31,0%	17,4%	16,7%	31,3%	10,0%	12,5%	0,0%	21,7%
Tiesioginis pagalbos telefonas arba pokalbis, kuriame galite pranešti apie elektroninių patyčių atvejus	Labai netinkama	N	2	6	4	4	2	2	0	20
		proc.	6,9%	26,1%	22,2%	25,0%	20,0%	25,0%	0,0%	18,9%
	Tinkama	N	14	11	11	7	3	4	0	50
		proc.	48,3%	47,8%	61,1%	43,8%	30,0%	50,0%	0,0%	47,2%
	Labai tinkama	N	13	6	3	5	5	2	2	36
		proc.	44,8%	26,1%	16,7%	31,3%	50,0%	25,0%	100,0%	34,0%

Psichologinę pagalbą (žr. 21 lentelę) respondentai vertina kaip tinkamą prevencinę priemonę elektronines patyčias patiriančiam (N=95) ir vykdančiam (N=89).

21 lentelė. Prevencinės priemonės. Psichologinės pagalbos kategorija.

PSICHOLOGINĖ PAGALBA			Amžius						VISO	
			12	13	14	15	16	17		18
Psichologinė pagalba patiriančiam elektronines patyčias	Labai netinkama	N	4	2	2	2	0	1	0	11
		proc.	13,8%	8,7%	11,1%	12,5%	0,0%	12,5%	0,0%	10,4%
	Tinkama	N	13	9	8	8	5	4	0	47
		proc.	44,8%	39,1%	44,4%	50,0%	50,0%	50,0%	0,0%	44,3%
	Labai tinkama	N	12	12	8	6	5	3	2	48
		proc.	41,4%	52,2%	44,4%	37,5%	50,0%	37,5%	100,0%	45,3%
Psichologinė parama vykdančiam elektronines patyčias	Labai netinkama	N	4	5	4	3	1	0	0	17
		proc.	13,8%	21,7%	22,2%	18,8%	10,0%	0,0%	0,0%	16,0%
	Tinkama	N	7	6	3	7	3	5	1	32
		proc.	24,1%	26,1%	16,7%	43,8%	30,0%	62,5%	50,0%	30,2%
	Labai tinkama	N	18	12	11	6	6	3	1	57
		proc.	62,1%	52,2%	61,1%	37,5%	60,0%	37,5%	50,0%	53,8%

Edukacinė veikla (žr. 22 lentelę), kuri skirta mokyti pagarbos ir tolerancijos tarp vaikų (N=90), vertinama kaip tinkama prevencinė priemonė.

22 lentelė. Prevencinės priemonės. Edukacinės veiklos kategorija.

EDUKACINĖ VEIKLA			Amžius						VISO	
			12	13	14	15	16	17		18
Edukacinė veikla, skirta mokyti pagarbos ir tolerancijos tarp vaikų	Labai netinkama	N	5	4	4	1	1	1	0	16
		proc.	17,2%	17,4%	22,2%	6,3%	10,0%	12,5%	0,0%	15,1%
	Tinkama	N	11	13	10	6	6	4	1	51
		proc.	37,9%	56,5%	55,6%	37,5%	60,0%	50,0%	50,0%	48,1%
	Labai tinkama	N	13	6	4	9	3	3	1	39
		proc.	44,8%	26,1%	22,2%	56,3%	30,0%	37,5%	50,0%	36,8%

Mokymų kaip atpažinti elektronines patyčias kategorijoje (žr. 23 lentelę), mokytojų mokymai kaip atpažinti elektronines patyčias ir kovoti su jomis 14-15 amžiaus respondentų teigimu nėra tinkama prevencinė priemonė. Policijos pareigūnų mokymai vertinami kaip tinkama priemonė (N=88).

23 lentelė. Prevencinės priemonės. Mokymai kaip atpažinti elektronines patyčias kategorija.

Mokymai kaip atpažinti elektronines patyčias			Amžius							VISO
			12	13	14	15	16	17	18	
Policijos pareigūnų mokymai, kaip atpažinti elektronines patyčias ir su jomis kovoti	Labai netinkama	N	4	6	6	1	1	0	0	18
		proc.	13,8%	26,1%	33,3%	6,3%	10,0%	0,0%	0,0%	17,0%
	Tinkama	N	11	13	8	8	6	4	0	50
		proc.	37,9%	56,5%	44,4%	50,0%	60,0%	50,0%	0,0%	47,2%
	Labai tinkama	N	14	4	4	7	3	4	2	38
		proc.	48,3%	17,4%	22,2%	43,8%	30,0%	50,0%	100,0%	35,8%
Mokytojų mokymai, kaip atpažinti elektronines patyčias ir kovoti su jomis	Labai netinkama	N	5	6	9	6	3	1	0	30
		proc.	17,2%	26,1%	50,0%	37,5%	30,0%	12,5%	0,0%	28,3%
	Tinkama	N	14	8	6	4	7	5	1	45
		proc.	48,3%	34,8%	33,3%	25,0%	70,0%	62,5%	50,0%	42,5%
	Labai tinkama	N	10	9	3	6	0	2	1	31
		proc.	34,5%	39,1%	16,7%	37,5%	0,0%	25,0%	50,0%	29,2%

Elektroninių patyčių paplitimo duomenų rinkimas svarbus siekiant vykdyti prevenciją, 14 metų amžiaus respondentai nesutinka, kad tai tinkama prevencinė priemonė (N=14); 12,13,15,16 ir 17 metų amžiaus respondentai sutinka, kad tai tinkama prevencinė priemonė.

24 lentelė. Prevencinės priemonės. Duomenų rinkimo kategorija.

Duomenų rinkimas			Amžius							VISO
			12	13	14	15	16	17	18	
Duomenų rinkimas apie tai, kiek vaikų patiria elektronines patyčias	Labai netinkama	N	7	7	8	6	3	1	0	32
		proc.	24,1%	30,4%	44,4%	37,5%	30,0%	12,5%	0,0%	30,2%
	Tinkama	N	15	13	7	7	3	4	2	51
		proc.	51,7%	56,5%	38,9%	43,8%	30,0%	50,0%	100,0%	48,1%
	Labai tinkama	N	7	3	3	3	4	3	0	23
		proc.	24,1%	13,0%	16,7%	18,8%	40,0%	37,5%	0,0%	21,7%

Atlikus elektroninių patyčių veiksmingiausių prevencinių priemonių analizę, galima teigti, kad paauglių nuomone, didžioji dalis įvardintų prevencinių priemonių yra tinkamos arba labai tinkamos siekiant sustabdyti arba sumažinti galimus elektroninių patyčių atvejus. Mokymų kategorijoje atsakymai pasiskirstę tolygiai, respondentams mokymai yra tinkama prevencinė priemonė. Filmų kategorijoje kaip prevencinė priemonė išryškėja dokumentinis filmas, kuriame jaunuoliai pasakoja savo tikrasias istorijas susietas su elektroninėmis patyčiomis, galima teigti, kad tikrais faktais ir istorijomis pateikta kino edukacija būtų labai tinkama prevencinė priemonė. Patirties kategorijoje atsakymai pasiskirstę įvairiai pagal respondentų amžių, vyresni vaikai moko jaunesnius apie interneto riziką yra tinkama prevencinė priemonė 12, 13, 14, 16 ir 17 metų amžiaus respondentams, 15 metų amžiaus respondentams tai yra labai netinkama prevencinė priemonė. Pagalbos telefonu kategorijoje. Bendrasis 112 pagalbos telefonas 14-16 amžiaus respondentams tai yra labai netinkama prevencinė priemonė. Psichologinės pagalbos kategorijoje respondentų atsakymai pasiskirstę tolygiai, galima teigti, kad tai tinkama elektroninių patyčių prevencinė priemonė. Edukacinė veikla skirta mokyti tolerancijos taip pat tinkama priemonė. Mokymų, kaip atpažinti patyčias, kategorijoje atskleidžiama, kad 14-15 metų amžiaus respondentams yra labai netinkama priemonė. Duomenų rinkimas kiek vaikų patiria elektronines patyčias 14 amžiaus respondentams labai netinkama prevencinė priemonė.

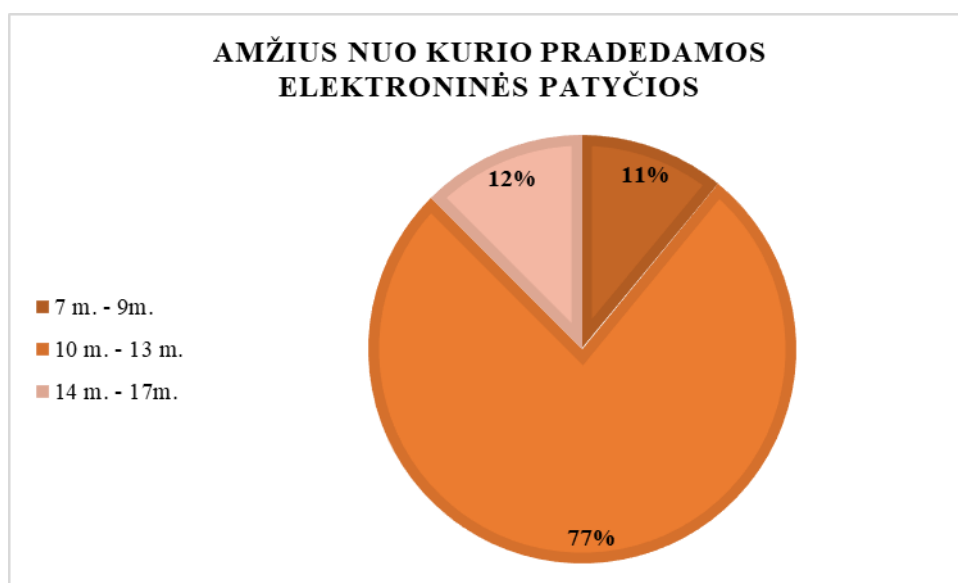
Siekiant nustatyti elektronines patyčias patiriančių ir vykdančių lytį, atlikus analizę tarp respondentų lyties ir pasirinkto atsakymo (žr. 25 lentelę), pastebima, kad moterys teigia, kad mergaitės (N=43) labiau patiria patyčias nei berniukai (N=33), vyrų teigimu, berniukai (N=33) patiria patyčias labiau nei mergaitės.

25 lentelė. Vykdančios ir patiriančios elektronines patyčias pagal lytį.

			Lytis	
			Moteris	Vyras
Kaip manai, iš kurių labiau yra tyčiojama elektroniniu būdu?	Mergaičių	N	43	23
		proc.	65,2%	34,8%
	Berniukų	N	7	33
		proc.	17,5%	82,5%
			Lytis	
			Moteris	Vyras
Kaip manai, kurie labiau tyčiojasi elektroniniu būdu?	Mergaitės	N	12	10
		proc.	54,5%	45,5%
	Berniukai	N	38	46
		proc.	45,2%	54,8%

Klausime, kurie labiau tyčiojasi elektroniniu būdu, respondentai vyrai ir moterys teigia, kad labiau elektroniniu būdu tyčiojasi berniukai (N=84).

Atskleidžiant nuo kokio amžiaus pradedamos elektroninės patyčios, respondentams reikėjo įrašyti nuo kokio amžiaus, jų nuomone, yra pradedamos elektroninės patyčios (žr. 11 pav.).

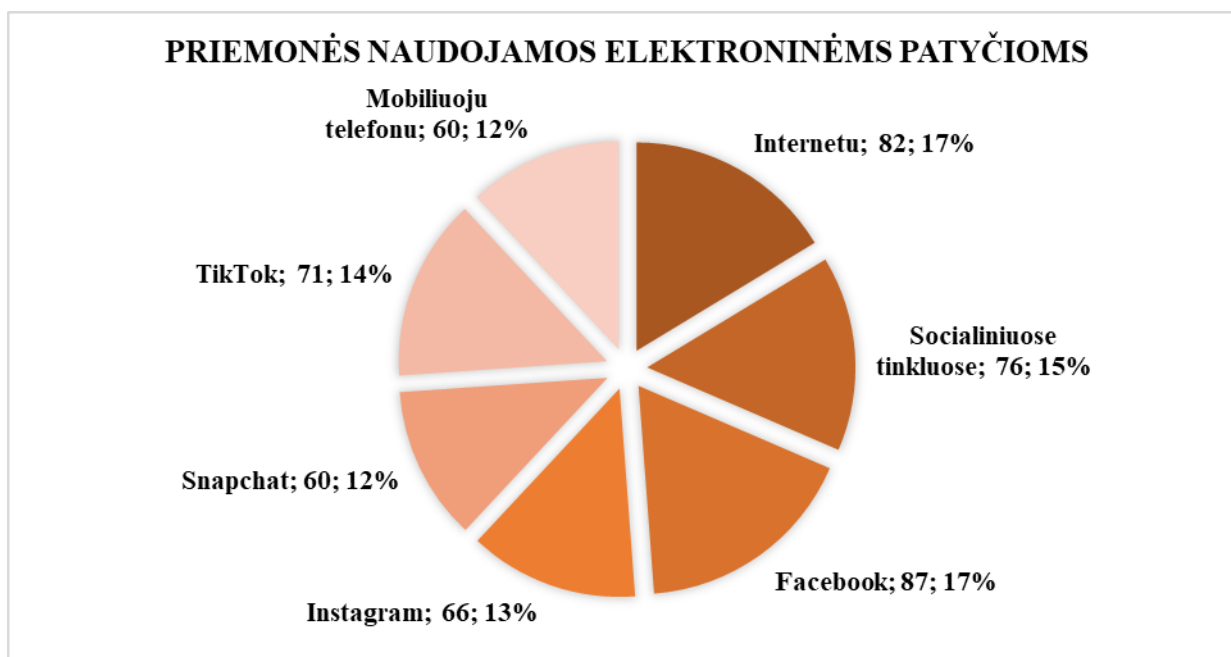

11 pav. Amžius nuo kurio pradedamos elektroninės patyčios

Analizuojant atsakymus, respondentų teigimu elektroninės patyčios pradedamos nuo 10 – 13 metų amžiaus (77 proc.). Taip pat įvardinamos ir 7-9m. (11 proc.), 14-17m.(12 proc.) amžiaus grupės.

Siekiant atskleisti kokiomis priemonėmis vykdomos elektroninės patyčios, klausime su pasirenkamais priemonių variantais buvo galima pasirinkti kelis atsakymo variantus. Pateiktame paveiksle (žr. 12 pav.) grafiškai atvaizduojami respondentų atsakymai. Respondentų vertinimu socialinės medijos programėlė (angl. *app*) „Facebook“ (N=87; 17 proc.), internetas (N=82; 17 proc.) ir socialiniai tinklai (N=76, 15proc.) nudojamos kaip priemonės elektroninėms patyčioms. Socialinių

medijų programėlės (angl. *apps*) *TikTok*, *SnapChat*, *Instagram* ir mobilieji telefonai pagal atsakymų pasiskirstymą mažiau naudojamos elektroninėms patyčioms.

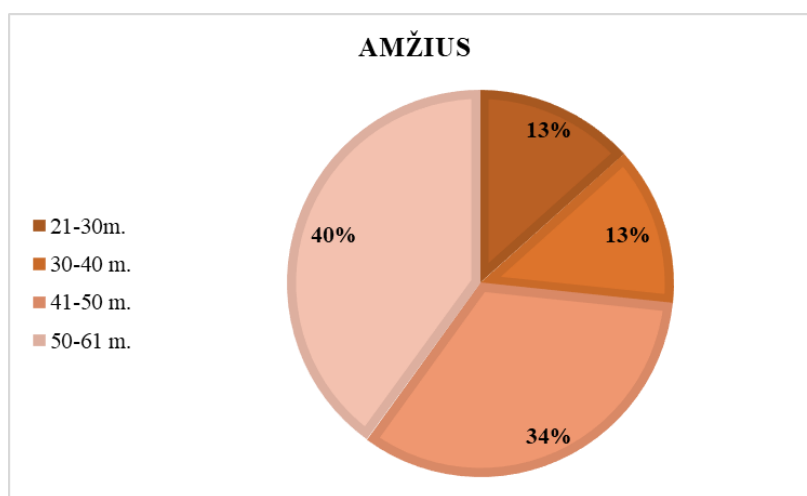
12 pav. Priemonės naudojamos elektroninėms patyčioms vykdyti

Paauglių elektroninių patyčių klausimyno rezultatai. Siekiant atskleisti tiesioginių ir netiesioginių patyčių vykdymo būdus ir paplitimą mokykloje tarp mokinių buvo pateiktas paauglių elektroninių patyčių klausimynas. Analizuojant netiesiogines elektronines patyčias (žr. 4 priedas) netiesioginių patyčių rodikliai nėra aukšti. Pastebima, kad daugiausiai netiesioginių patyčių vyksta kritikuojant ar pasijuokiant iš komentarų, nuotraukų ar vaizdo įrašų (*Aš ką nors sukritikavau arba pasijuokiau iš komentarų, nuotraukų ar vaizdo įrašų, kuriuos jis (ji) įkėlė į socialinius tinklus ar tokias grupes kaip „WhatsApp“, TikTok, Snapchat, Instagram (N=48)*) ir socialiniuose tinkluose provokuojami konfliktai įžeidinėjant ar tyčiojantis (*Aš išprovokavau ką nors socialiniuose tinkluose ar grupėse įžeidinėdamas ar tyčiodamasis, kad jis/ji supyktų ir sukeltų didelį konfliktą (N=16)*). Analizė buvo atlikta pagal amžių ir vykdymo dažnumą (vieną ar du kartus; kelis kartus (tarp 3 ir 5); kelis kartus (tarp 6 ir 10) ir daug kartų (daugiau nei 10 kartų)). Galima teigti, kad netiesioginės patyčios nėra vykdomos intensyviai ar dažnai.

Atlikus tiesioginių elektroninių patyčių analizę (žr. 5 priedas) išryškėja, kad tiesioginės elektroninės patyčios buvo tik kelis kartus. Pagal teiginių atsakymus galima pastebėti, kad respondentų dauguma pasirinko atsakymo variantą „*niekada*“ šiuose teiginiuose: *Aš grąšinau kitam, internetu arba mobiliuoju telefonu, kad padarytų tai ko jis/ji nenorėjo daryti (įrašyti save vaizdo įrašė, duoti man pinigų, daryti blogus dalykus (N=102); Aš prisijungiau prie kito asmens viešo profilio (Facebook paskyra, Instagram paskyra) ir kitas asmuo nieko negalėjo padaryti (N=99); Aš apsimečiau kitu asmeniu, kad galėčiau sakyti arba daryti netinkamas veiklas internete (N=96); Aš specialiai sukūriau tinklalapį, forumą ar grupę, norėdamas pasijuokti iš kažko ir kritikuoti jį visų akivaizdoje (N=100); Aš įdėjau kieno nors mobiliojo telefono numerį internete ir pasakiau apie jį blogus ar melagingus*

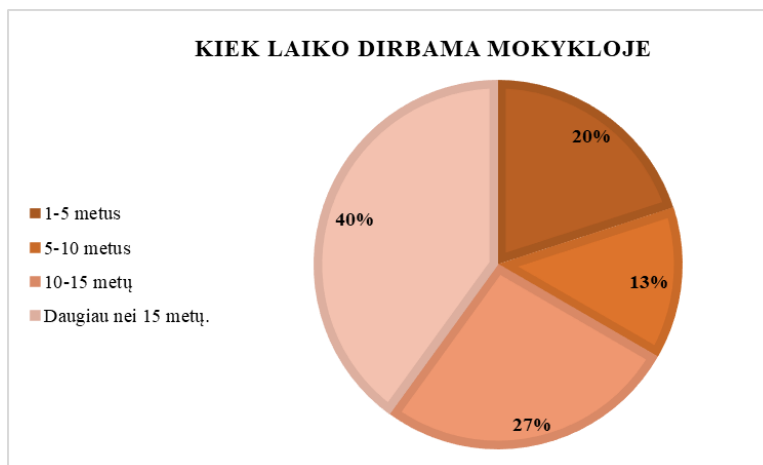
dalykus, kad žmonės jam paskambintų ir sukeltų problem(N=100). Aš paėmiau kažkieno išmanųjį telefoną ir jį naudodamas siunčiau nuotraukas, vaizdo įrašus ar reiškiau žinutes kitiems, kad jis / ji susidurtų su jais(N=95). Internetu sukūriau melagingą profilį su kito asmens duomenimis, kad apsimesčiau kitu asmeniu, tam, kad kiti galvotų, jog tas žmogus viešina ar daro blogus dalykus(N=100). Aš pavogiau nuotraukas, vaizdo įrašus ar privačius pokalbius ir juos įkėliau arba išsiunčiau kitiems(N=96) Aš pakeičiau kito asmens prisijungimo prie socialinių tinklų slaptažodį, kad jis/ji negalėtų prisijungti (100).

Duomenys apie apklaustus pagalbos mokiniui specialistus, klasės vadovus. Tyrime dalyvavo 1 socialinis pedagogas, 1 psichologas ir 14 pedagogų, 5-12 klasių vadovų. Pagal lytį visi respondentai yra moterys. Tyrime dalyvavusių respondentų amžius (žr. 14 pav.) 21-30m. (N=2; 13 proc.), 30-40m. (N=2; 13 proc.), 41-50m. (N=5; 34proc.) ir 50-61m. (N=6; 40 proc.).

13 pav. Pagalbos mokiniui specialistų ir klasės vadovų pasiskirstymas pagal amžių

Respondentų pasiskirstymas pagal kiek metų dirbama mokykloje pateikta paveiksle (žr. 15 pav.). 1-5 metus (N=3; 20proc.), 5-10 metus (N=3; 13 proc.), 10-15 metų (N=4; 27 proc.) ir daugiau nei 15 metų (N=6; 27 proc.).

14 pav. Pagalbos mokiniui specialistų ir klasės vadovų pasiskirstymas pagal kiek metų dirbama mokykloje

Atvirų klausimų apie elektronines patyčias rezultatai. Siekiant atskleisti kaip pagalbos mokiniui specialistai ir klasių vadovai supranta kas yra elektroninės patyčios buvo pateikti klausimai, kurie susikirstyti į kategorijas su atvirais atsakymais. Pirmuoju klausimu siekta atskleisti kas yra elektroninės patyčios pagalbos mokiniui specialistų ir klasių vadovų nuomone (žr. 26 lentelę).

26 lentelė. Suvokimo apie elektroninių patyčių reiškinį kategorija

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Socialiniai tinklai	„<...> Tai patyčios kurios vyksta elektroninėje erdvėje (soc. tinkluose, el. paštu ir pan.)“ „<...> Patyčios internete, socialiniuose tinkluose. Užgauliojimai, necenzūriniai žodžiai ir t.t.“
Forma	„<...> Elektroninės patyčios, tai patyčios vykstančios internetinėje erdvėje, kurioje viešinama informacija, įžeidinėjami kiti asmenys, piknaudžiuojama kitų vieša informacija.“ „<...> Elektroninės patyčios yra patyčių forma kurios persikelia į virtualią erdvę. Galima patyčias vykdyti ne tik mokykloje bet ir už jos ribų.“
Priemonės patyčioms vykdyti	„<...> Patyčios internetinėje erdvėje, tyčiojamosi el.laiškais, socialiniuose tinkluose, naudojant kompiuterius ar mobiliuosius telefonus.“ „<...> Tai patyčios, kurios vyksta mobiliaisiais telefonais, kompiuteriu ir vyksta internete.“ „<...> Žinutės, nuotraukos, komentarai“
Viešinimas	„<...> Tai viešojoje erdvėje pažeidžiamos asmens teisės. Nuotraukų viešinimas, komentarai“
Internetinė erdvė	„<...> Nauja patyčių forma internetinėje erdvėje“ „<...> Tai patyčios, kurios vyksta internete“ „<...> Tai tokios patyčios, kurios vyksta nuotoliniu būdu ir gali vykti ne tik mokykloje“ „<...> Patyčios, kurios vyksta internete.“ „<...> Patyčios vykstančios internetinėje erdvėje“
Elgesys	„<...> Neetiškas, užgaulus, žeminantis elgesys virtualioje erdvėje.“ „<...> Elektroninės patyčios yra tada, kai siekiama įžeisti, užgaulioti ir pan. paniekinti kitą asmenį, nepagarbūs, įžeidžiantys komentarai ir pan.“

Iš pateiktų patvirtinančių teiginių, galima teigti, kad nėra nė vieno atsakymo įvardijančio elektroninių patyčių reiškinio sudedamąsias dalis. Pedagogai pateikia bendruosius elektroninių patyčių bruožus, t.y., kad tai vyksta internete, socialiniuose tinkluose, viešinant nuotraukas, rašant komentarus, įžeidinėjant. Nėra paminimi elektroninių patyčių ypatumai, nėra įvardinta, kad patyčios gali vykti ne tik mokyklos aplinkoje. Analizuojant kaip suprantamas konkretus reiškinys, galima teigti, kad pagalbos mokiniui specialistai ir pedagogai neįvardina tiksliai ir detalai kas yra elektroninės patyčios, lyginant su paauglių atsakymais, kuriuose išryškėjo formos, ypatumai, aplinkos, priemonės ir veiksmai, galima teigti, kad elektroninių patyčių reiškinys pagalbą teikiančių specialistų ir pedagogų nėra tinkamai suprantamas.

Atsakymai suskirstyti į kategorijas, kuriose galima įžvelgti minimus socialinius tinklus, elektroninių patyčių formas, įvardijamos priemonės patyčioms vykdyti, kad viešinamos nuotraukos ir rašomi komentarai. Pedagogai nurodo, kad tai įvyksta internetinėje erdvėje ir išskiria neetišką, užgaulų, žeminantį elgesį virtualioje erdvėje.

Antruoju klausimu buvo siekiama sužinoti kokios patyčių formos, be elektroninių patyčių, yra vykstančios mokyklos aplinkoje (žr. 27 lentelę).

27 lentelė. Patyčių, pasireiškiančių mokykloje, formų kategorija

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Žodinės	„<...>Žodines” „<...>Prasivardžiavimas.” „<...>Žodinės patyčios (kai mokymas mokykloj), komentavimas ir vieni kitų pokalbiuose vadinimas nepagarbiai (kai mokymas nuotolinis)”
Fizinės ir žodinės	„<...>Fizines ir žodines”
Tiesioginės	„<...>Tiesiogines žodines, kito mokinio žeminimą, užgauliojimą.”
Netiesioginės	„<...>netiesioginės patyčios, žodinės”

Patvirtinančiuose teiginiuose atskleidžiama, kad vyksta žodinės, fizinės, tiesioginės ir netiesioginės patyčios. Didžioji dalis respondentų įvardino, kad vyksta žodinės patyčios.

Trečiuoju klausimu atskleidžiama kaip respondentai supranta elektroninių patyčių atsiradimo priežastis (žr. 28 lentelę).

28 lentelė. Elektroninių patyčių priežasčių kategorija

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Netinkamas elgesys	„<...>Įžeisti”; „<...>Norėjimas pasirodyti ir pažeminti kitą.” „<...>Gali būti dėl išvaizdos, norėjimas išjuokti viešai.” „<...>Galbūt siekimas save parodyti kokią galią turi prieš kitą asmenį, norima parodyti kiek galima padaryti su internetu”. „<...>Siekimas pasityčioti iš žmogaus internete”
Naudojimasis prietaisais	„<...>Nuolatinis naudojimasis telefonais, kompiuteriu, tėvų per mažas dėmesys vaikui, užimtumo, nesusijusio su kompiuteriu stoka”. „<...>demonstruoja sugebėjimus naudoti technologijas; daug laiko praleidžia prie kompiuterio ir blogų pavyzdžių pasisemia, greitai plinta.”
Tėvų kontrolės nebuvimas	„<...>Tėvų kontrolės nebuvimas, santykių su bendraamžiais trūkumas, socialinių įgūdžių trūkumas” „<...>Galbūt tėvų kontrolės nebuvimas ir leidimas naudotis mobiliaisiais ir kompiuteriu be priežiūros”.
Psichologinės problemos	„<...>Nemokėjimas komunikuoti, maža savivertė, pyktis ir t.t.”; „<...>Negebėjimas spręsti kylančių tarpasmeninių problemų”; “<...> dėmesio trūkumas, noras pasirodyt "kietu”.
Mokyklos aplinka	„<...>vaikai neturi ką veikti, neįdomios pamokos” „<...>Klasės pozityvaus klimato trūkumas”
Nesutarimai su bendraamžiais	„<...>Jaunimo nesutarimai mokykloje pereina į internetinę erdvę”

Atsakymuose atskleidžiamos socialinių įgūdžių problemos, nesutarimai su bendraamžiais, tėvų kontrolės nebuvimas, galios parodymas, nuolatinis naudojimasis mobiliaisiais telefonais, kompiuteriu. Taip pat įvardinamas ir pozityvaus klasės klimato nebuvimas. Pedagogų nuomone, elektroninių patyčių atsiradimo priežastys gali būti įvairios ir skirtinguose kontekstuose.

Taip pat svarbu žinoti kas yra elektroninių patyčių dalyviai ir kokios yra pasėkmės vykdant elektronines patyčias. Respondentai įvardino, kas yra elektroninių patyčių dalyviai ir kokios yra pasėkmės (žr. 29 lentelė).

29 lentelė. Elektroninių patyčių dalyvių ir pasėkmių kategorija

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Pasėkmės	<p>„<...> Pasėkmės gal, kad neišmoks toliau bendrauti”</p> <p>„<...> Pasėkmės: baudžiamoji atsakomybė”</p> <p>„<...> Didžiausia bausmė- nereagavimas.”</p> <p>„<...> Pažeminimas, įskaudinimas, išgąsdinimas, šmeižimas. persekiojimas.”</p> <p>„<...> Pasėkmės gali būti įvairios nuo savęs žalavimo iki savižudybės.”</p> <p>„<...> Tikriausiai pasėkmės būtų prisiimti atsakomybę už patyčias”</p> <p>„<...> Pasėkmės turi būti tokios, kad daugiau nebe norėtų vykdyti elektroninių patyčių”</p>
Elektroninių patyčių dalyviai	<p>„<...> Mokiniai”</p> <p>„<...> Dalyviais gali būti visi asmenys, kurie kelia tam tikrą informaciją, ją komentuoja įžeidžiais žodžiais, dalinasi, kad ir kiti pasijuoktų.”</p> <p>„<...> Asmenys norintys parodyti galią”</p> <p>„<...> Dalyviai yra mokiniai, kurie nori parodyti save”</p> <p>„<...> nepilnamečiai; „<...> dažniausiai atstumtieji ir nesuprantantys ar neįvertinantys technologijų galimybes”; „<...> visi, kas tyčiojasi.</p> <p>„<...> Dažniausiai paaugliai, deja suaugusių skaičius didėja.</p> <p>„<...> Rizikos šeimų vaikai, vaikai, kurių šeimoje yra vienokių ar kitokių problemų.”; „<...> Dalyviai pagrinde yra paaugliai”</p> <p>„<...> Gali būti bet kas”; „<...> Dalyviais gali būti bet kas”.</p>

Atsakymuose pateikta, kad dalyviai yra mokiniai arba bet kurie asmenys, kurie tyčiojasi. Išryškėja ir elektroninių patyčių dalyvių ypatumas, kad patyčias vykdančias gali būti bet kas. Įvardintos pasėkmės yra įvairios, pastebima tendencija, kad orientuotos į psichologines ir socialines problemas. Analizuojant elektroninių patyčių dalyvius, yra svarbu žinoti kas gali būti vykdančias, patiriantys elektronines patyčias ir kas yra stebėtojai. Respondentai neįvardija elektroninių patyčių dalyvių, respondantai įvardina elektroninių patyčių vykdytojus. Siekiant vykdyti prevencinę veiklą, reikia žinoti asmenis, kurie yra vykdančias elektronines patyčias, kurie patiria jas ir kas stebi.

Siekiant sužinoti kaip reikėtų reaguoti į elektronines patyčias ir koku būdu suvaldyti situacijas respondantai pateikė atvirus atsakymus (žr. 30 lentelę).

30 lentelė. Elektroninių patyčių valdymo kategorija

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Greitas reagavimas	<p>„<...> reaguoti iškart, kalbėtis su vaiku, jeigu tai nepadeda kreiptis į policiją“</p> <p>„<...> atsakingai ir greitai, pašalinti iš interneto paskelbtą info“;</p> <p>„<...> reikia reaguoti greitai į tokias situacijas ir panaikinti pavišintą informaciją“; „<...> reaguoti greitai“; „<...> nedelsiant siekti užkirsti tam kelią; „<...> reikėtų reaguoti greitai, kadangi informacija greitai plinta internetinėje erdvėje“.</p>
Kitų asmenų įtraukimas	<p>„<...> Pranešti tėvams, socialiniam pedagogui“;</p> <p>„<...> Reikia iš kart pranešti apie atvejį socialiniam pedagogui, informuoti tėvus, kreiptis pagalbos pas mokyklos administraciją“;</p> <p>„<...> jeigu tai vyksta klasėje, reikia informuoti tėvus ir mokyklos administraciją, socialinį pedagogą. Ieškoti informacijos kaip galima suvaldyti situaciją“;</p> <p>„<...> jei jos vyksta kažkur viešai, tai dabar yra skaitmeninė policija (ji labiau skirta, kiek suprantu, neapykantai, bet galėtų kažkas panašaus būt ir su patyčiom daroma)..“</p> <p>„<...> Šviesti mokinius ir visą mokyklos bendruomenę (pokalbis, informacija apie įstatymą apsprendžiant patyčias, prevenciniai renginiai), kreiptis į teisėsaugą“; „<...> Siekti jas sustabdyti, informuoti mokyklos administraciją, tėvus, kalbėtis su mokiniais“; “<...> informuoti tėvus“; „<...> išsiaiškinti kaltininkus, pranešti policijai.“</p>

Respondentai savo atsakymuose teigia, kad reagavimas turi būti greitas dėl viešai plintančios informacijos, turi būti šviečiama visa mokyklos bendruomenė ir vykdoma prevencija. Atsakymuose taip pat atsiskleidžia tėvų įsitraukimas ir socialinis pedagogas, mokyklos administracija, tačiau buvo respondentas kuris teigė, kad elektroninių patyčių suvaldyti „<...>neįmanoma.“ Atskleidžiant kokiu lygmeniu dažniausiai yra sprendžiamos elektroninių patyčių problemos (žr. 31 lentelę), rezultatuose išryškėjo individo, klasės, mokyklos lygmenys, tėvų įsitraukimas.

31 lentelė. Elektroninių patyčių lygmens kategorija

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Mokyklos lygmuo	„<...>Mokyklos bendruomenės lygmenyje (mokinys, klasės vadovas, administracija, tėvai/globėjai/rūpintojai).“ „<...>Jei tai yra žinoma problema mokykloje, tuomet sprendžiama V GK.“ „<...>Mokyklos“ „<...>šėimos, mokyklos“
Klasės lygmuo	„<...>Klasės lygmenyje“ „<...>Klasės lygmenyje“
Individo lygmuo	„<...>Individo“ „<...>Individo lygmeniu“ „<...>Individo lygmenyje“ „<...>Nukentėjusio ir skriaudėjo“ „<...>Dažniausiai sprendžiamos individo lygmenyje arba kartu su tėvais.“
Tėvų įsitraukimas	„<...>Jei tai žinoma tik šeimoje, manau, daugelių atvejų, nedaroma nieko.“ „<...>šėimos, mokyklos“
Nėra sprendžiamos	„<...>Nemanau, kad yra sprendžiamos. Galima raportuoti soc. tinkluose komentarus, žmones, bet nežinau kiek tai veiksminga.“ „<...>manau, kad ne visada į tai rimtai reaguojama“ „<...>Nepakankamu“

Siekiant sužinoti pagalbos mokiniui specialistų ir klasės vadovų nuomonę, kokios prevencinės veiklos galėtų efektyviai mažinti elektronines patyčias (žr. 32 lentelę), atsakymuose pastebima mokymų ir švietimo poreikis apie elektronines patyčias. Atsakymuose išryškėjo ir tėvų įsitraukimo poreikis, mokėjimas naudotis saugiai informacinėmis technologijomis, mokyklos politikos pokyčiai, pasėkmių ir atsakomybių akcentavimas. Prevencines priemones svarbu žinoti pagalbos mokiniui specialistų, klasių vadovų ir paauglių požiūriu, kadangi vykdant prevenciją ji turi būti nukreipta situacijai sustabdyti, kai skiriasi požiūriai dėl prevencinių priemonių, jos tampa neveiksmingos.

32 lentelė. Elektroninių patyčių prevencinės veiklos kategorija

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Pokalbiai	„<...>Konsultacijos su soc.pedagogu, psichologu, „<...>Prevenciniai pokalbiai nuo pat pradinių klasių, atsakomybės akcentavimas. Saugaus naudojimo(si) internetu taisyklių pateikimas ir nuolatinis priminimas mokiniams.“ „<...>Pokalbiai“.
Edukacinės veiklos	“<...>filmų edukacijos (filmų stebėjimai bei aptarimai, filmų kūrimas), savanorystė, aktyvi neformali veikla (sportiniai, turistiniai užsiėmimai, organizuoti kompiuteriniai užsiėmimai, meninių gabumų atskleidimas ir kt.).”
Mokinių švietimas	“<...>Manau, kad švietimas mokinių nuo mažumės apie tai būtų viena iš priemonių”; „<...>aktyvesnis vaikų supažindimas su elektroninėmis patyčiomis“ „<...>Reikėtų daugiau informacijos pateikti mokiniams kas gali grėsti už elektroninių patyčių vykdymą, susikurti klasės taisykles, kalbėti su mokiniais”

Mokymai	„<...>Mokymai kaip apsaugoti nuo galimų elektroninių patyčių”, „<...>Turbūt tinkamas paaiškinimas ar mokymai apie elektronines patyčias, jų žalą ir pasėkmes.”; “<...>, mokymai mokiniams”;
Tėvų įsitraukimas	„<...>Tėvų bendradarbiavimas ir įsitraukimas, mokyklos bendruomenės švietimas apie elektronines patyčias.” „<...>Daugiau kalbėti su tėvais, su mokiniais...apie realias bausmės neteko girdėti.” „<...>Šeimos indėlis, IT priemonių naudojimo laiko mažinimas bei savimonės ugdymas.”
Mokyklos politika	„<...>Reikėtų koreguoti mokyklos politiką, klasės taisykles susikurti, paaiškinti kas yra elektroninės patyčios ir kalbėtis su mokiniais, mokytis tolerancijos.” „<...>Mokymai kaip naudotis elektroniniais prietaisais saugiai ir paaiškinti pasėkmes” „<...>Reikėtų skirti daugiau dėmesio į mokyklos taisyklėms ir jų laikymosi”

Paskutiniame klausime iš atvirų klausimų bloko, respondentams reikėjo atsakyti kaip sprendžiamos paauglių elektroninių patyčių problemos mokykloje (žr. 33 lentelė), nes intervencija taip pat yra svarbi, jeigu prevencinės priemonės būna neveiksmingos.

33 lentelė. Elektroninių patyčių sprendimo kategorija

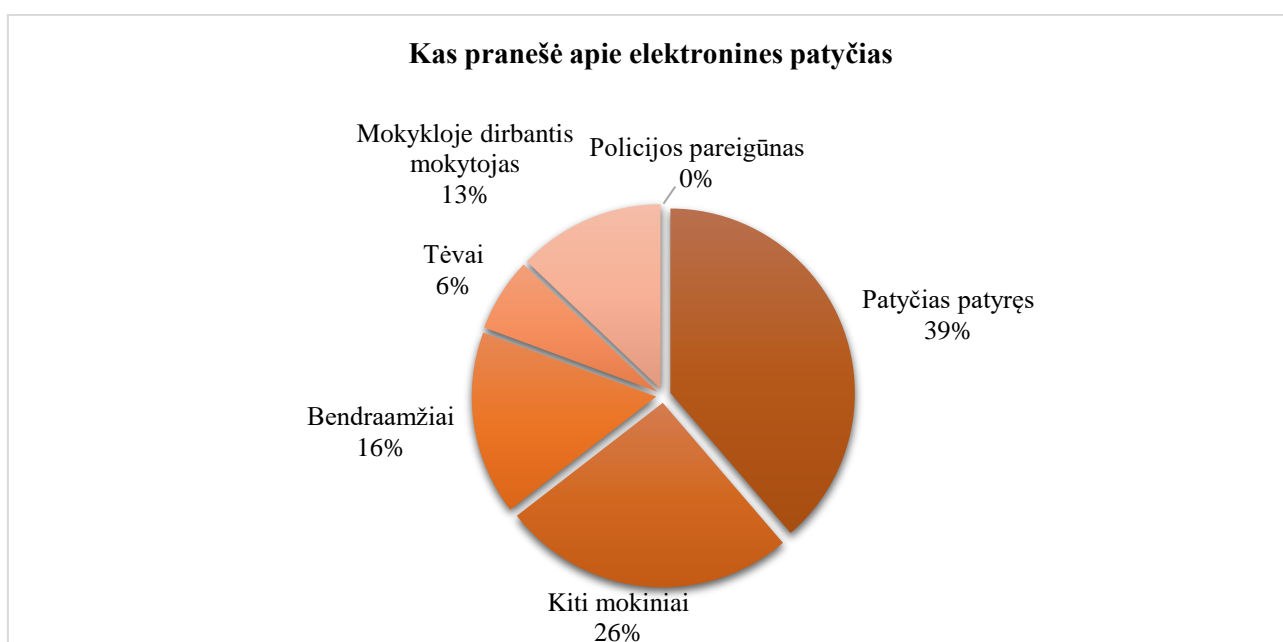
Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Informavimas	„<...>Pranešame socialiniam pedagogui ir tėvams, tuomet jie sprendžia situacijas.” „<...>Pirmiausiai yra informuojami tėvai ir socialinis pedagogas. Dažniausiai siekiame su patyčias patiriančiu ir patyčias vykdančiu kalbėtis ir spręsti problemą.”
Operatyvus regavimas	„<...>Reaguojam operatyviai, ieškome patyčių iniciatorių ir vykdytojų, informuojame tėvus, siūlome kreiptis į policiją.” „<...>Greitai aiškinamės situacija, veikėjus, darome išvadą”
Edukaciniai užsiėmimai	„<...> filmų edukacijos (filmų stebėjimai bei aptarimai, filmų kūrimas), savanorystė, aktyvi neformali veikla (sportiniai, turistiniai užsiėmimai, organizuoti kompiuteriniai užsiėmimai, meninių gabumų atskleidimas ir kt.), vyksta saugaus interneto užsiėmimai informatikos pamokose, pradinė klasių mokiniams bibliotekininkės ir klasių vadovės praveda švietėjiškas veiklas.”
Pokalbiai	„<...>Kalbamės su mokiniais apie galimas rizikas, siekiame klasės lygmeny vykdyti diskusijas, aiškinamės visi kartu” „<...>Pokalbiai” „<...>Pokalbiai su skriaudėju, nukentėjusiu, tėvais.” „<...>Kalbuosi su vaikais, įtraukiame socialinę pedagogę” „<...>Klasės pokalbių kambaryje atskirai pasikalbu su mokiniais, aiškinuosi problemas ir konfliktus ir liepiu ištrinti iš bendro pokalbio”
Tėvai	„<...>Informuojami tėvai apie elektroninių patyčių atvejį, tuomet kalbamės su mokiniais” „<...>Informuojamas socialinis pedagogas, iškviečiami tėvai” „<...>Kalbuosi su tėvais ir vaikais, bet tai neveikia.” „<...>Pokalbiai su skriaudėju, nukentėjusiu, tėvais.”
Socialinio pedagogo įtraukimas	„<...>Sprendžiama su socialiniu pedagogu, vaiko gerovės komisija” „<...>Informuojamas socialinis pedagogas, iškviečiami tėvai” „<...>Klasėje socialinis pedagogas mokiniams vedė užsiėmimus elektroninių patyčių tema”; “<...>, <...>Konsultacijos su soc.pedagogu;”

Pateiktuose atsakymuose išryškėja pokalbiai klasės ir individo lygmenyse. Minimas ir socialinio pedagogo įsitraukimas, tėvų informavimas apie elektroninių patyčių atvejus. Respondentai įvardija ir situacijų apie elektroninių patyčių situacijas aiškinimus. Svarbu paminėti, kad gilinantis į elektroninių

patyčių prevenciją išryškėjo, kad mokykloje nėra patyčių prevencinės programos “<...>Mes mokykloje net neturim patyčių prevencijos programos jokios, nors jos yra privalomos“.

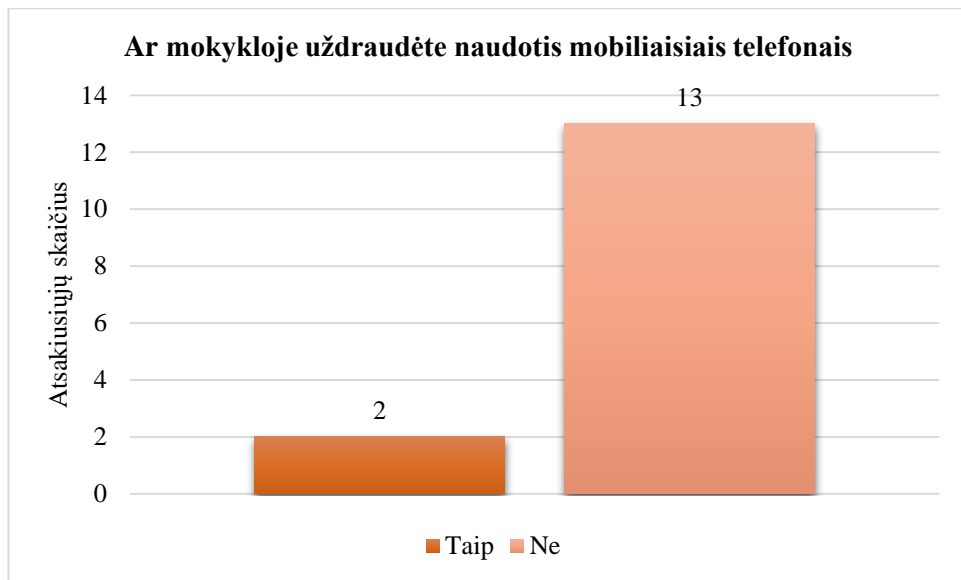
Siekiant vykdyti prevenciją, svarbu nustatyti elektroninių patyčių paplitimą mokykloje, todėl respondentams buvo pateiktas atviras klausimas kiek elektroninių patyčių atvejų įvykę mokykloje. Didžioji dalis respondentų įvardino, kad buvo įvykę 5 elektroninių patyčių atvejai mokykloje per pastaruosius metus.

Pranešę apie elektroninių patyčių atvejus mokykloje (žr. 16 pav.), respondentų teigimu, 39 proc. pranešė patyręs elektronines patyčias, 26 proc. kiti mokiniai ir bendraamžiai 16 proc.. Galima teigti, kad apie elektrinius patyčių atvejus praneša daugiausiai tie, kurie jas patiria. Policija nebuvo pranešusi apie elektrinių patyčių atvejus.

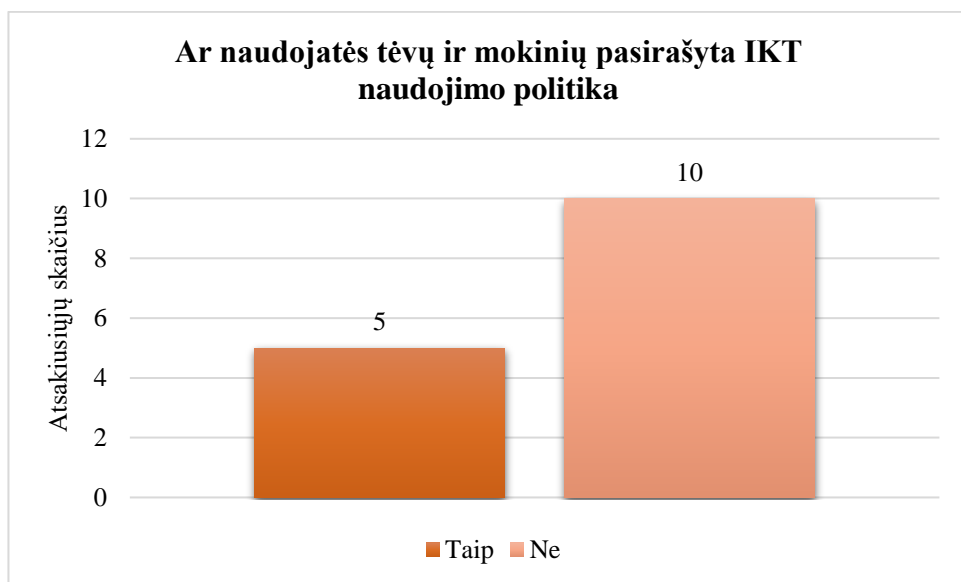

15 pav. Kas pranešė apie elektrinių patyčių atvejus

Atskleidžiant mobiliųjų telefonų naudojimosi ir IKT naudojimosi politiką mokykloje, respondentų teigimu, nėra uždrausta naudotis mobiliaisiais telefonais mokykloje (N=13) (žr. 17 pav.) ir nėra naudojamosi tėvų ir mokinių pasirašyta IKT naudojimosi politika (N=10).

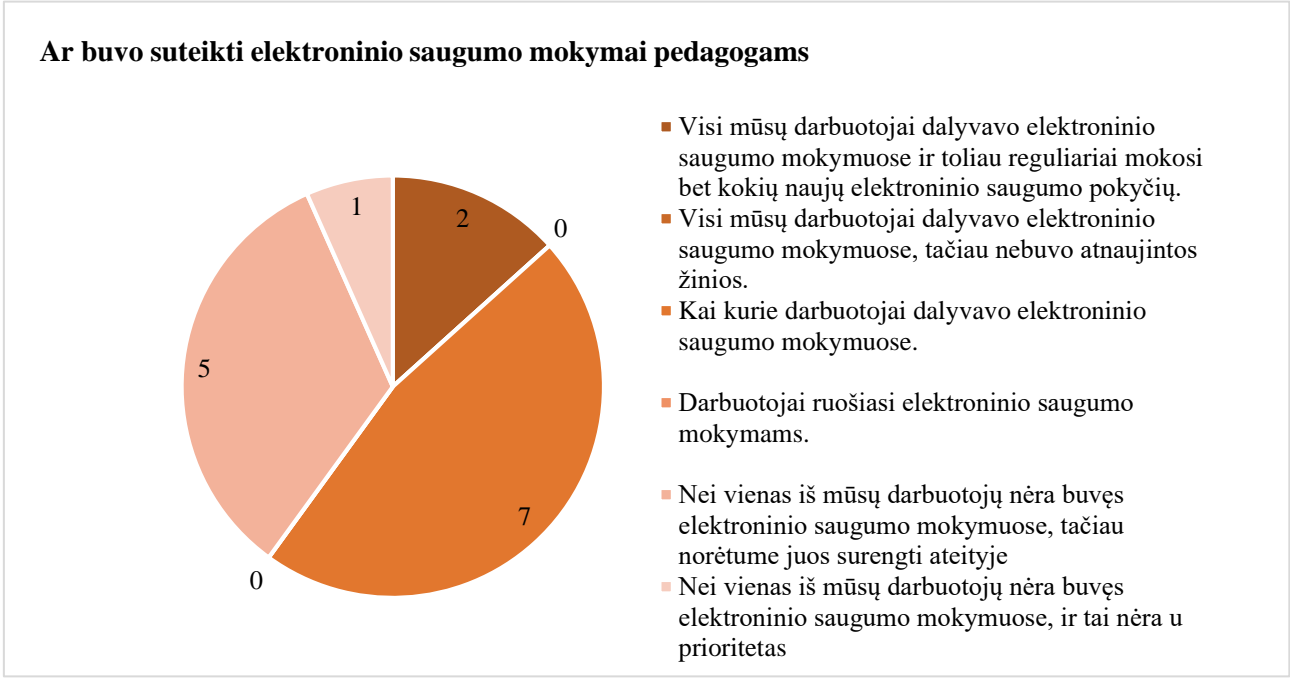

16 pav. Ar uždrausta mokykloje naudotis mobiliaisiais telefonais

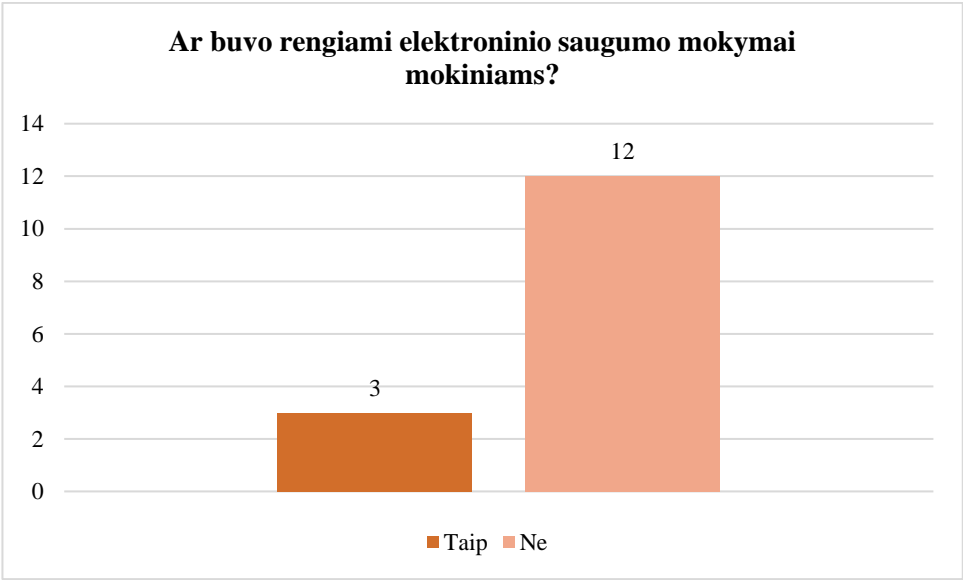
17 pav. Tėvų ir mokinių pasirašyta IKT naudojimosi politika

Analizuojant ar buvo elektroninio saugumo mokymai mokyklos darbuotojams, respondentų atsakymai pasiskirstę įvairiai (19 pav.). Respondentai teigia, kad tik kai kurie dalyvavo elektroninio saugumo mokymuose (N=7) arba nei vienas darbuotojas nėra buvęs elektroninio saugumo mokymuose, tačiau planuojama juos surengti ateityje. Daroma prielaida, kad toks atsakymų pasiskirstymas gali būti todėl, kad mokymai suteikiami pagal mokyklos turimą biudžetą, todėl ne visi darbuotojai galėjo dalyvauti mokymuose.

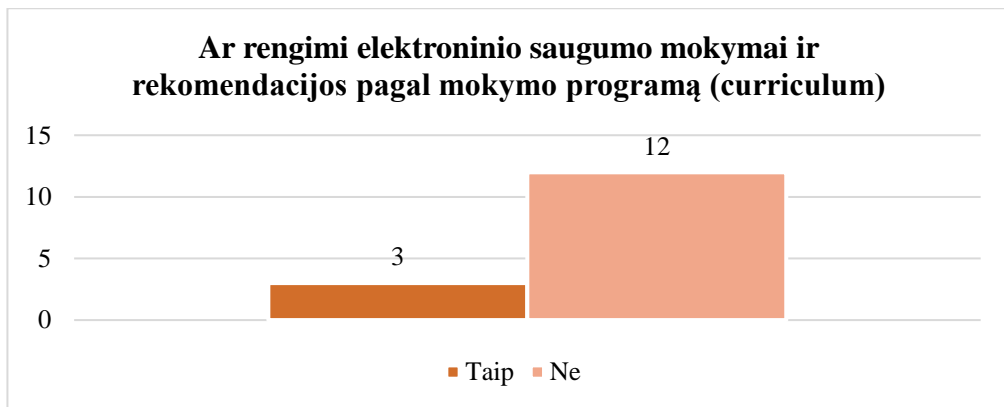
18 pav. Elektroninio saugumo mokymai pedagogams.

Respondentų buvo klausama ar buvo rengiami elektroninio saugumo mokymai mokiniams (žr. 20 pav.) ir ar rengiami elektroninio saugumo mokymai ir rekomendacijos pagal mokymo programą (žr. 21 pav.). Respondentų teigimu, nebuvo rengiami elektroninio saugumo mokymai mokiniams (N=12) ir nebuvo rengiamos rekomendacijos pagal mokymo programą (N=12).

19 pav. Elektroninio saugumo mokymai mokiniams (dalyvių atsakiusių skaičius)

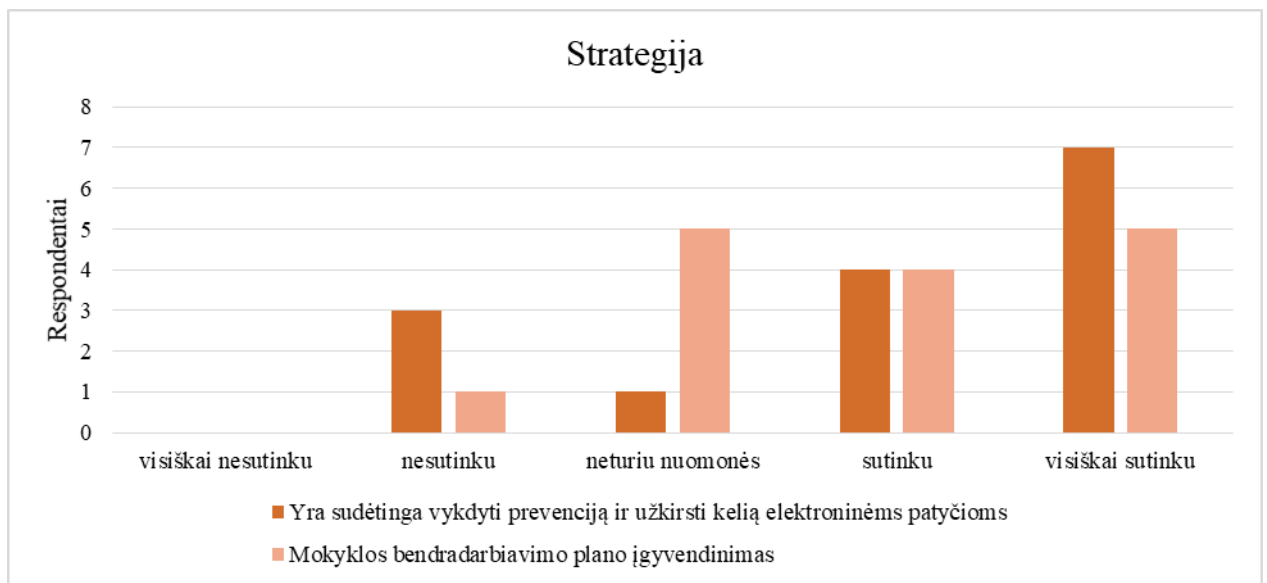

20 pav. Elektroninio saugumo mokymai ir rekomendacijos pagal mokymo programą

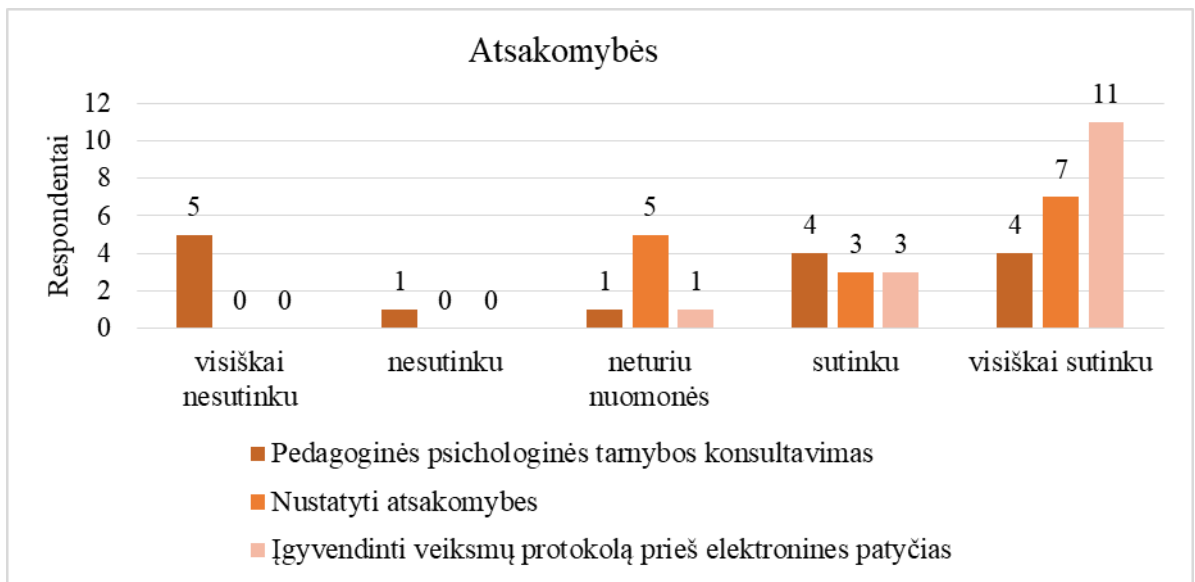
Prevencijos strategijos mokyklos lygmeniu rezultatai. Siekiant atskleisti kokios yra prevencijos strategijos mokyklos lygmeniu, rezultatai buvo analizuojami pagal klausimų kategorijas.

Pirmoje strategijos kategorijoje (žr. 22 pav), respondentai visiškai sutinka, kad prevenciją vykdyti yra sudėtinga (N=7) ir turi būti mokyklos plano įgyvendinimas (N=5). Mokyklos planuose įprastai turi būti patyčių ir smurto prevencija, elektroninės patyčios nėra išskiriamos į atskirą patyčių formą.

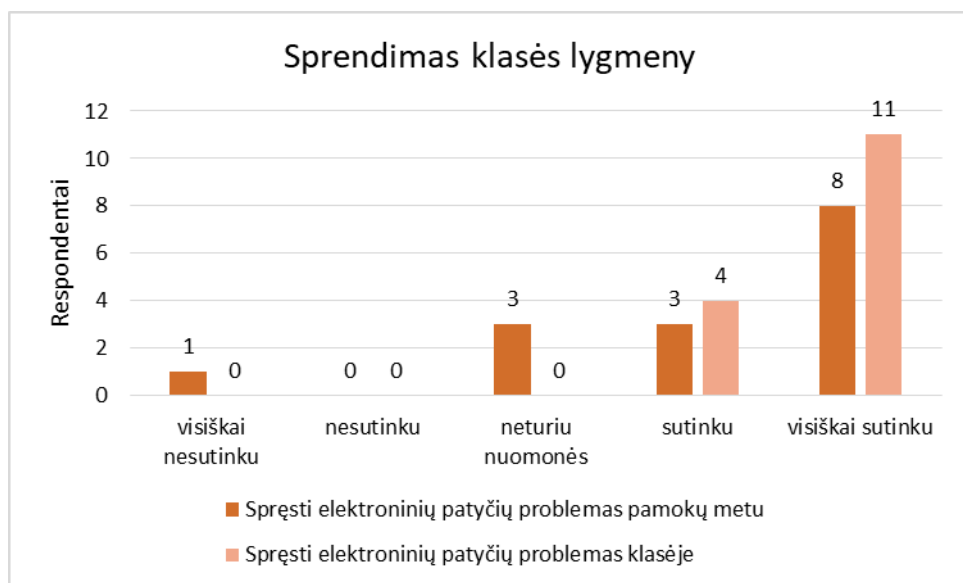
21 pav. Strategija

Atsakomybių kategorijoje (žr. 23 pav.) respondentai visiškai sutinka, kad reikia įgyvendinti veiksmų protokolą prieš elektronines patyčias (N=11) ir turi būti nustatytos atsakomybės (N=7). Nesutinkama su teiginiu, kad pedagoginė psichologinė tarnyba konsultuotų (N=5).

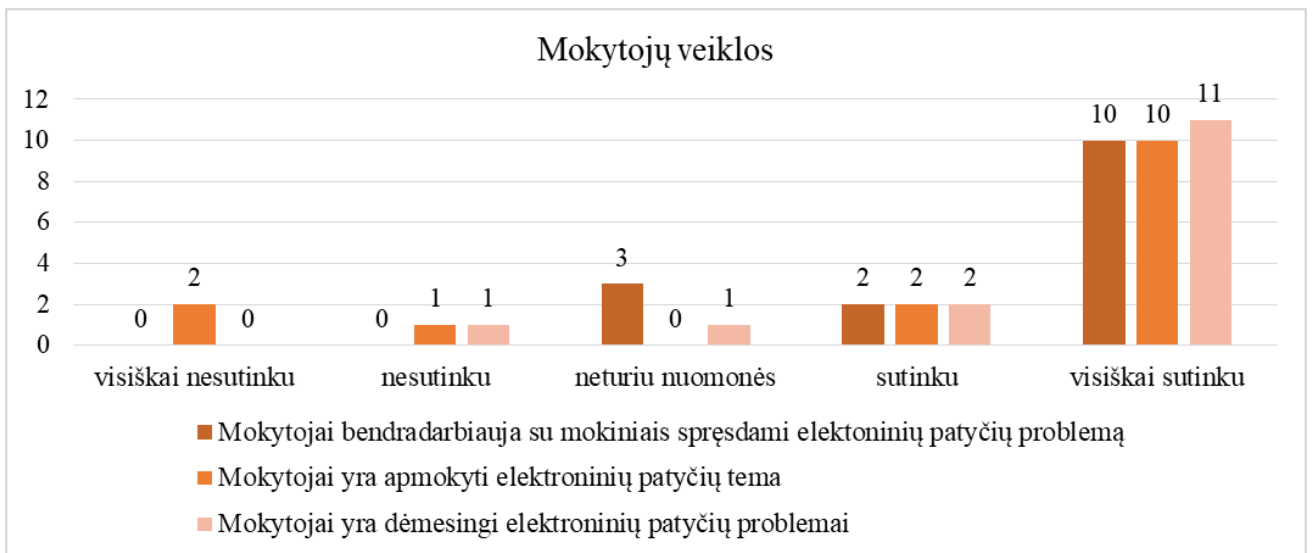
22 pav. Atsakomybės

Sprendimai klasės lygmenyje (žr. 24 pav.), respondentų sutikimu, elektronines patyčias reikia spręsti klasės lygmenyje (N=11) ir pamokų metu (N=8).

23 pav. Sprendimas klasės lygmeny

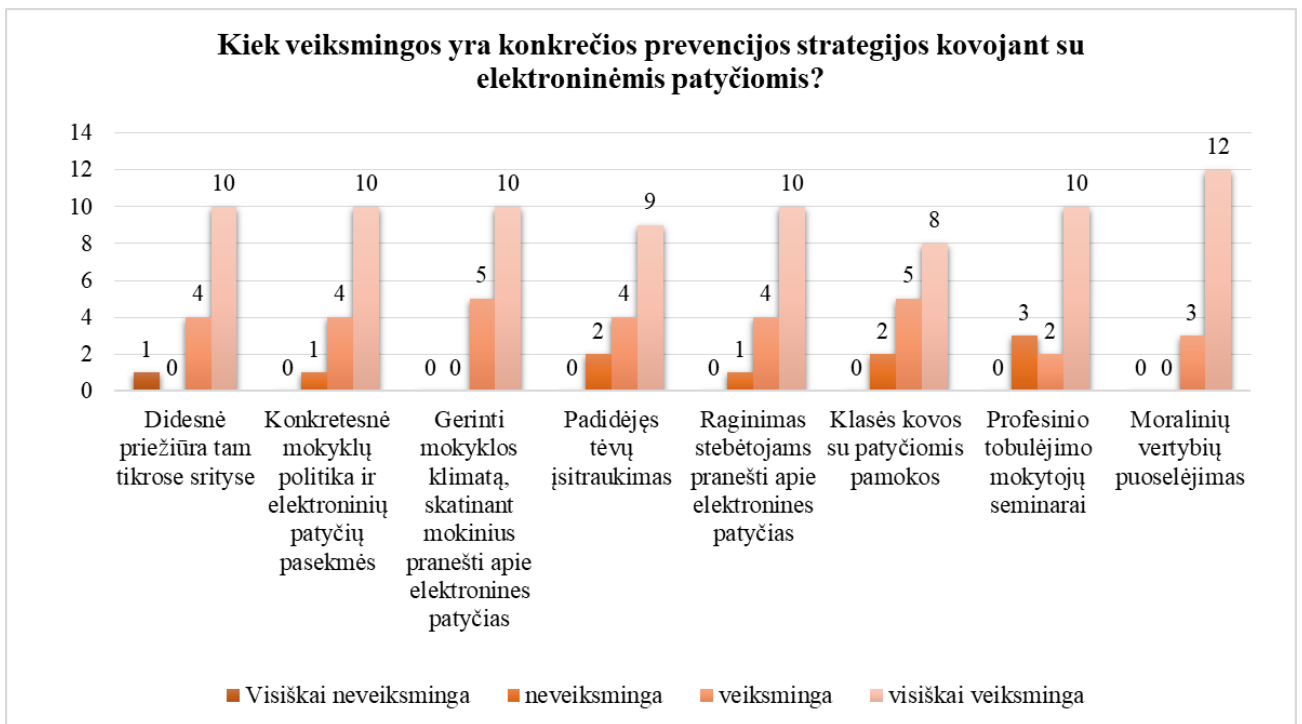
Mokytojų veiklos (žr. 25 pav.), siekiant įgyvendinti prevenciją, taip pat yra reikalingos ir svarbios. Respondentai visiškai sutinka su teiginiu, kad mokytojai bendradarbiauja su mokiniais spręsdami elektroninių patyčių problemas (N=11), yra apmokyti elektroninių patyčių tema (N=10) ir mokytojai yra dėmesingi elektroninių patyčių problemai (N=10).

24 pav. Mokytojų veiklos

Analizuojant elektroninių patyčių prevencinių priemonių klausimą reikia nustatyti kokios jos bus naudojamos ir kaip taikomos skirtingoms amžiaus grupėms. Respondentams reikėjo įvertinti pagal veiksmingumą, kokios yra konkrečios prevencinės priemonės veiksmingos, kovojant su elektroninėmis patyčiomis. Pateiktame paveiksle (žr. 26 pav.) atskleidžiama respondentų nuomonė. Didesnėje priežiūroje tam tikrose srityse (N=10), respondentai vertina kaip visiškai veiksmingą strategiją, daroma prielaida, kad respondentai vertina elektroninių prietaisų saugų naudojimąsi ir elektroninį saugumą, tėvų priežiūra naudojantis socialinėmis medijomis.

Mokyklos politika turi būti orientuota į elektroninių patyčių prevenciją, o tyrime dalyvavę respondentai sutinka, kad tai būtų visiškai veiksminga strategija (N=10) kovojant su elektroninėmis patyčiomis. Mokyklos klimato gerinimas skatinant mokinius pranešti apie elektroninių patyčių atvejus vertinama kaip veiksminga (N=5) ir visiškai veiksminga (N=10) strategija. Tėvų įsitraukimas yra viena svarbiausių prevencijos strategijų kovojant su elektroninėmis patyčiomis, tam pritaria ir respondentai, kad tai visiškai veiksminga strategija (N=9). Tėvų įsitraukimas gali padėti sumažinti arba užkirsti kelią vykstančioms patyčioms. Vykstant elektroninėms patyčioms pagrindiniai dalyviai yra: vykdytojas, patiriantis patyčias ir stebėtojas, todėl stebėtojų vaidmuo yra svarbus siekiant užkirsti kelią patyčioms ar jas sustabdyti, tam pritaria ir respondentai, kad tai visiškai veiksminga strategija (N=10). Klasės lygmenyje vykdant prevencinę veiklą, paaiškinant kas yra elektroninės patyčios gali būti taip pat veiksminga prevencinė strategija (N=8). Profesinio tobulėjimo mokytojų seminarai turi būti naudingi, siekiant įgyti daugiau žinių kaip kovoti su elektroninėmis patyčiomis, kokios prevencinės priemonės būtų tinkamos ar tinkamai adaptuojamos konkrečiam kontekstui, respondentai pritaria, kad profesinio tobulėjimo seminarai yra veiksminga strategija (N=12).

25 pav. Veiksmingos strategijos

Siekiant nustatyti ar prevencinės priemonės sutampa su paauglių respondentų nuomone, pagalbos mokiniui specialistams ir klasių vadovams buvo pateiktas tas pats klausimynas kaip ir paaugliams respondentams. Mokymų kategorijoje esantys teiginiai pedagogų teigimu yra tinkama prevencinė priemonė, taip pat mano ir paaugliai respondantai. Filmų kategorijoje respondantai pedagogai kaip veiksmingiausią priemonę nurodė dokumentinį filmą, mažiausiai veiksmingą priemonę pasirinko pjesę, taip pat mano ir respondantai paaugliai. Patirties kategorijoje pedagogų nuomonė yra įvairi, dalis pedagogų sutinka, kad tai veiksminga priemonė, kita dalis paneigia. Paauglių atsakymuose išryškėja, kad 15 metų amžiaus paaugliams vyresnių vaikų mokymai nėra tinkama prevencinė priemonė. Pagalbos telefonu kategorijoje pedagogai sutinka, kad tiesioginis pagalbos telefonas būtų veiksminga priemonė, taip pat mano ir paaugliai. Psichologinė pagalba patiriančiam patyčias ir vykdančiam patyčias respondentų teigimu yra labai tinkama prevencinė priemonė, taip pat mano ir paaugliai respondantai. Edukacinę veiklą pedagogai vertina kaip labai tinkamą prevencinę priemonę, paaugliai mano, kad tai tinkama prevencinė priemonė. Pareigūnų mokymus ir mokytojų mokymus kaip atpažinti elektronines patyčias ir kovoti su jomis vertina labai tinkama prevencine priemone, paaugliai teigia, kad tai tinkama prevencinė priemonė, o 14-15 amžiaus paaugliai mokytojų mokymus kaip atpažinti elektronines patyčias ir kovoti su jomis vertina kaip labai netinkamą priemonę. Duomenų rinkimas yra svarbus pedagogams siekiant nustatyti patyčių atvejus ir vykdyti prevenciją, paaugliams tai tinkama prevencinė priemonė, 14 metų respondentams paaugliams tai visiškai netinkama prevencinė priemonė.

26 pav. Veiksmingiausios prevencinės priemonės

Pagalbos mokiniui specialistams ir klasių vadovams paskutiniame klausimyno klausime, reikėjo pateikti atvirą atsakymą kaip jų nuomone, galima sustabdyti elektronines patyčias. Atsakymuose išryškėja (žr. 34 lentelę) žinių trūkumas tėvams ir pedagogams kaip reikėtų kovoti su elektroninėmis patyčiomis. Taip pat minima reikalinga tinkama prevencinė programa, kuria būtų galima užkirsti kelią elektroninių patyčių atvejams. Šviesti visuomenę ir ugdyti socialinių emocinių įgūdžių yra reikalinga, tokiu būdu ugdomas ir sąmoningumas. Tėvų įtraukimas į elektroninių patyčių stabdymą pedagogų nuomone, taip pat padėtų sustabdyti elektronines patyčias.

34 lentelė. Elektroninių patyčių sustabdymas

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Požiūris į elektroninių patyčių sustabdymą	„<...>Geras klausimas. Tikriausiai, kad sustabdymas yra neįmanomas. „<...>Nežinau“ „<...>Manau sudėtinga sustabdyti elektronines patyčias, sumažinti galbūt taip“
Socialiniai tinklai	„<...>Laikytis nustatyto amžiaus cenzo, kuris nustatytas, nuo kada galima turėti paskyrą viename ar kitame socialiniame tinkle.“
Tėvų įtrauktis	„<...>Įtraukti tėvus, mokiniams paaiškinti apie elektronines patyčias, galimas grėsmes, patyčių žalą kitam asmeniui“
Mokyklos bendruomenė	„<...>Reikia įtraukti visą mokyklos bendruomenę į patyčių prevenciją ir siekti sustabdyti tokias patyčias“ „<...>Bendruomenės socialinis emocinis ugdymas“
Reagavimas į patyčias	„<...>stebėti ir reaguoti“
Mokymai	„<...>Reikia daugiau informacijos ir tinkamų mokymų pedagogams, tėvams ir mokiniams apie elektronines patyčias“ „<...>Būtų labai sudėtinga sustabdyti elektronines patyčias, reikėtų daugiau mokymų apie elektroninių patyčių prevenciją“ „<...>Kalbant, šviečiant visuomenę“
Prevenција	„<...>Reikia tinkamos prevencinės programos, kuri būtų tinkama siekiant užkirsti kelią elektroninėms patyčioms“ „<...>Elektroninių patyčių prevencija“ „<...>Tinkamas prevencines programas vykdanč“ „<...>psichologinė - socialinė pagalba, prevencinė veikla ir švietimas“

3.2. Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Elektroninių patyčių reiškinys kelia rimtą susirūpinimą visame pasaulyje. Technologiniai pokyčiai lemia naują elgesį elektroninėje erdvėje, kuris turi būti analizuojamas ir stebimas įvairiuose kontekstuose. Reikalinga atlikti paplitimo, formų, priemonių, amžiaus nuo kurio pradedamos patyčios tyrimus ir siekti pritaikyti tinkamas ir veiksmingas elektroninių patyčių prevencines priemones.

Paauglių tyrimo rezultatų pirmoje dalyje atskleidžiamas paauglių elektroninių patyčių sampratos apibrėžimas, kaip minėta teorinėje dalyje, elektroninių patyčių sampratos apibrėžimas jaunimo tarpe gali skirtis nuo suaugusio žmogaus, todėl vykdančią prevencinę veiklą būtina išsiaiškinti kaip paaugliai suvokia elektronines patyčias. Analizuojant atsakymus, paaugliai išskyrė elektroninių patyčių formas, pasikartojimą, viešumą, ypatumus ir sąveiką su kitu asmeniu.

Siekiant vykdyti prevencinę veiklą, yra svarbu išsiaiškinti elektroninių patyčių paplitimą mokykloje, pagal pateiktus respondentų atsakymus iš 106 respondentų (N=50 moterys; N=56 vyrai) 28,3 proc. buvo patyrę elektronines patyčias. Respondentų teigimu, moterys mano, kad elektronines patyčias labiau patiria moterys nei vyrai (N=65,2), o vyrai labiau vykdo elektronines patyčias nei moterys. Vyrų teigimu, elektronines patyčias vyrai patiria labiau nei moterys (N=33), elektronines patyčias labiau vykdo vyrai (N=46). Svarbu pabrėžti ir akcentuojamą amžių, paauglių nuomone, elektroninės patyčios pradedamos 10-13 metų amžiaus grupėje. Tyrimo rezultatai leido įvardinti priemones,

kuriomis yra vykdomos elektroninės patyčios. Respondentų vertinimu socialinės medijos programėlė (angl. app) „Facebook“ (N=87; 17 proc.), internetas (N=82; 17 proc.) ir socialiniai tinklai (N=76, 15proc.) nudojamos kaip priemonės elektroninėms patyčioms vykdyti.

Elektroninės patyčios yra nauja ir sudėtinga patyčių forma, paauglių teigimu, reikalinga daugiau informacijos apie elektronines patyčias, saugų naudojimąsi internetu, socialiniais tinklais ir mobiliaisiais prietaisais ir tai yra viena iš prevencijos priemonių siekiant užkirsti kelią arba sumažinti patyčių atvejus, paaiškinant galimą riziką, pasėkmes ir apsauginius veiksnius.

Analizuojant kokios prevencinės priemonės tinkamos užkirsti kelią elektroninėms patyčioms, paauglių atsakymuose išryškėja, kad dokumentiniai filmai, kuriuose jaunuoliai papasakoja savo istorijas yra labai veiksminga prevencinė priemonė. Daroma prielaida, kad remiantis kitų tikromis istorijomis galima pasimokyti iš situacijų, todėl kino edukacija tampa veiksminga prevencine priemone paauglių tarpe. Svarbu pabrėžti ir tai, kad atliktoje tyrimo duomenų analizėje, pagal amžių, įvardintos prevencinės priemonės, kurios yra veiksmingos, paauglių nuomone yra skirtingai vertinamos. Vykiant prevenciją reikalinga adaptuoti tam tikrą prevencinę priemonę pagal amžiaus grupę, kitu atveju ji nebus veiksminga. Norint nustatyti veiksmingiausias priemones buvo naudotas Dalla Pozza ir kt. (2016) klausimynas. Dalla Pozza ir kt., 2016 atliktame tyrime, siekiant nustatyti kaip yra suprantama elektroninių patyčių samprata jaunimo tarpe, amžius ir lytis vykdančių ir patiriančių elektronines patyčias Europos Sąjungoje, dalyvavo ir Lietuvos Respublika, kurios rezultatai buvo vieni aukščiausių elektroninių patyčių paplitimo rodikliuose. Rezultatuose amžius, nuo kurio pradedamos patyčios buvo 13-15 metų. Vertinamos veiksmingiausios prevencinės priemonės taip pat buvo filmų edukaciją, mokymai kaip atpažinti elektronines patyčias ir kovoti su jomis ir elektroninio saugumo mokymai, todėl gauti rezultatai patvirtina Dalla Pozza ir kt. (2016) tyrimo duomenis

Netiesioginių (netiesiogiai vykdomos viešai) ir tiesioginių (apima asmeninius ar asmeninius elektroninius ryšius) elektroninių patyčių klausimyno rezultatas atskleidė kokios yra vykdomos elektroninės patyčios. Netiesioginių elektroninių patyčių rodikliai nėra aukšti. Pastebima, kad daugiausiai netiesioginių patyčių vyksta kritikuoju ar pasijuokiant iš komentarų, nuotraukų ar vaizdo įrašų ir socialiniuose tinkluose provokuojami konfliktai įžeidinėjant ar tyčiojantis. Tiesioginių elektroninių patyčių rezultatuose išryškėja, kad tiesioginės elektroninės patyčios buvo tik kelis kartus. Pagal teiginių atsakymus galima pastebėti, kad respondentų dauguma pasirinko atsakymo variantą „niekada“. Buelga, 2020 tyrimo rezultatuose teiginys „*Aš grąšinau kitam, internetu arba mobiliuoju telefonu, kad padarytu tai ko jis/ji nenorėjo daryti (įrašyti save vaizdo įrašė, duoti man pinigų, darytu blogus dalykus)*“ kaip ir šiame tyrime buvo mažiausiai pasirinktas, tai nurodo, kad

Analizuojant pedagogų rezultatus, atviruose atsakymuose išryškinašamos elektroninių patyčių sampratos suvokimas, atsakymai suskirstyti į kategorijas, kuriose galima įžvelgti minimus socialinius tinklus, elektroninių patyčių formas, įvardijamos priemonės patyčioms vykdyti, kad viešinamos nuotraukos ir rašomi komentarai. Pedagogai nurodo, kad tai vyksta internetinėje erdvėje ir išskiria elgesį, kad tai neetiškas, užgaulus, žeminantis elgesys virtualioje erdvėje.

Pedagogų atsakymuose įvardijami ir elektrinių patyčių lygmenys, kuriuose yra sprendžiamos elektroninių patyčių problemos, tai apima: mokyklos, klasės, individo lygmenis, tėvų įsitraukimas.

Prevencines priemones svarbu žinoti pagalbos mokiniui specialistų, klasių vadovų ir paauglių požiūriu, kadangi vykiant prevenciją ji turi būti nukreipta situacijai sustabdyti, bet kai skiriasi

požiūriai dėl prevencinių priemonių, jos tampa neveiksmingos. Pedagogų atsakymuose išryškintos prevencinės priemonės, kurios apima švietimą elektroninių patyčių tema, filmų edukacija, pokalbiai su socialiniu pedagogu, mokymai kaip apsisaugoti nuo galimų elektroninių patyčių, tėvų bendradarbiavimas ir įsitraukimas, bei mokyklos politikos koregavimas.

Intervencija taip pat yra svarbi, jeigu prevencinės priemonės būna neveiksmingos, tyrimo rezultatuose atskleidžiama pokalbiai klasės ir individo lygmenyse, minimas ir socialinio pedagogo įsitraukimas, tėvų informavimas apie elektroninių patyčių atvejus. Respondentai įvardija ir situacijų paaiškinimus apie elektroninių patyčių situacijas.

Turimo rezultatai patvirtino, kad pedagogai turi mokėti atpažinti elektronines patyčias, Redmond, Lock ir Smart (2020), pateikė elektroninių patyčių koncepcinę sistemą, kurioje įvardijamas identifikavimas, valdymas ir prevencija. Tyrimo rezultatai patvirtino, kad respondentai atpažįsta elektronines patyčias, žino valdymo principus ir geba įvardinti prevencines priemones, kurios yra taikomos. Taigi, tyrimo rezultatai patvirtina Redmond, Lock ir Smart (2020) mintis.

Prevencijos strategijos mokyklos lygmeniu, rezultatai buvo analizuojami pagal klausimų kategorijas, kuriuose atskleidžiama mokyklos strategija, atsakomybės, sprendimai klasės lygmenyje ir mokytojų veiklos. Rezultatuose išryškėjo tendencija, kad elektronines patyčias reikia spręsti klasės lygmenyje. Mokyklos lygmenyje turi būti mokyklos plano įgyvendinimas ir aiški elektroninių patyčių prevencijos politika. Reikia įgyvendinti veiksmų protokolą prieš elektronines patyčias ir turi būti nustatytos atsakomybės, pedagogai yra apmokyti elektroninių patyčių tema ir mokytojai yra dėmesingi elektroninių patyčių problemai, svarbus ir tėvų įsitraukimas, kuris yra viena svarbiausių prevencijos strategijų kovojant su elektroninėmis patyčiomis.

Išvados

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę buvo pagrįsta elektroninių patyčių susiformavimo teorijos, elektroninių patyčių samprata, ypatumai, formos, išskirti elektroninių patyčių rizikos ir apsauginiai veiksniai. Atlikus mokslinės literatūros analizę buvo sukonstruotas teorinis elektroninių patyčių prevencinių priemonių mokykloje modelis (schema). Išskirta trys skirtingi lygmenys: mokyklos, klasės ir individo:

- Mokyklos lygmenyje turi būti aiški mokyklos politika, susijusi su interneto ir elektroninių prietaisų naudojimu ir elektroninėmis patyčiomis; būtina didinti mokytojų, personalo ir mokinių informuotumą apie socialinius ir emocinius gebėjimus; skatinti teigiamą mokyklos aplinką; kurti ir puoselėti mokyklos ir šeimos ryšius. Mokykla turi turėti elgesio taisykles, atsakomybes ir reagavimo į smurtą ir patyčias tvarką, organizuoti tinkamus elektroninio saugumo mokymus visai mokyklos bendruomenei.
- Klasės lygmenyje būtina kurti pozityvų klasės klimatą, mokyti mokinius empatijos ir plėtoti jų socialinius gebėjimus.
- Individo lygmenyje, yra svarbu mokėti atpažinti elektroninių patyčių dalyvių vaidmenis. Elektroninių patyčių vykdytojams turi būti žinomos prevencijos priemonės
- Tėvų įsitraukimas į elektroninių patyčių prevenciją yra svarbus, nes turi būti užtikrintas mokinių saugus naudojimas įvairiomis technologijomis namuose, kad nebūtų vykdoma netinkama veikla. Tėvai turi susipažinti su elektroninėmis patyčiomis, jų grėsme ir žinoti galimas prevencijas.

2. Siekiant atskleisti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymą mokykloje pasirinkta kiekybinio tyrimo strategija. Tyrimo metu buvo naudoti jau validuoti klausimynai, duomenų rinkimui buvo pasirinkta elektroninė apklausa. Tyrimas vyko trimis etapais, kurie reikalingi atskleisti elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymą mokykloje. Gautų duomenų analizei buvo taikytos SPSS ir Microsoft Excel programos. Atsakymai į atvirus klausimus buvo analizuoti taikant kokybinės turinio analizės metodą.

3. Atlikus elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymo X mokykloje tyrimą nustatyta:

- Paaugliai elektroninių patyčių sampratą apibrėžia kaip pasikartojantį patyčių veiksmą internetinėje erdvėje, nuotoliniu būdu, vyksta skirtingomis formomis, tokiomis kaip nuotraukų viešinimas ir platinimas, apsimesimas kitu asmeniu, šmeižimas, pikti komentarai ir patyčios nuotolinių pamokų metu ir, kad tai vyksta daugiau nei vieną kartą. Tyrimas išryškino poreikį gauti daugiau informacijos apie elektronines patyčias ir elektroninį saugumą. Tinkamiausios prevencinės mokymų priemonės elektroninių patyčių tema yra: dokumentiniai filmai pasakojantys tikrais faktais paremtas istorijas, tolerancijos ir pagarbos mokymas per edukacines veiklas bei psichologinė pagalba.
- Tyrimo dalyvių (paauglių) rezultatai atskleidžia, kad netiesioginės patyčios vyksta kritikuojant ar pasijuokiant iš komentarų, nuotraukų ar vaizdo įrašų ir socialiniuose tinkluose provokuojami konfliktai įžeidinėjant ar tyčiojantis. Netiesioginės patyčios įvyko tik kelis kartus.

- Pagalbos mokiniui specialistų ir klasės vadovai pateikia bendruosius elektroninių patyčių bruožus, t.y., kad tai vyksta internete, socialiniuose tinkluose, viešinant nuotraukas, rašant komentarus, įžeidinėjant. Nėra paminimi elektroninių patyčių ypatumai, nėra įvardinta, kad patyčios gali vykti ne tik mokyklos aplinkoje.
- Pateikiamos prevencinės veiklos lygmenys: mokyklos, klasės ir individo lygmuo bei tėvų įsitraukimas. Rezultatuose pateikiami ir elektroninių patyčių paplitimo rodikliai, kad per pastaruosius metus buvo įvykę 5 elektroninių patyčių atvejai.
- Mokytojai ir pagalbos specialistai kaip pagrindines prevencines priemones įvardino prevencinius pokalbius, konsultacijas su soc.pedagogu, psichologu, filmų edukacija, mokymus mokiniams kaip atpažinti elektronines patyčias, tėvų įsitraukimą ir bendradarbiavimą su mokykla. Mokytojai bendradarbiauja su mokiniais sprendami elektroninių patyčių problemas, yra apmokyti elektroninių patyčių prevencijos tema ir dėmesingi elektroninių patyčių problemai. Tėvų įsitraukimas gali padėti sumažinti arba užkirsti kelią vykstančioms patyčioms, todėl tai reikia skatinti. Vykstant elektroninėms patyčioms yra pagrindiniai dalyviai: vykdytojas, patiriantis patyčias ir stebėtojas, todėl stebėtojai yra svarbūs siekiant užkirsti kelią patyčioms ar jas sustabdyti. Mokymai mokyklos personalui yra reikalingi ir naudingi elektroninių patyčių prevencijai vykdyti.
- Mokyklos lygmeniu rezultatai atskleidžia, kad prevencines priemones taikyti sudėtinga, turi būti parengtas mokyklos plano įgyvendinimas, sudaryta mokyklos strategija prieš elektronines patyčias ir elektroninių patyčių veiksmų protokolai, turi būti nustatytos atsakomybės, kuriama pozityvus mokyklos klimatas.
- Klasės lygmeniu prevencija apima paaiškinimą kas yra elektroninės patyčios ir kaip kovoti su jomis, moralinių vertybių puoselėjimas, mokymai kaip apsaugoti nuo elektroninių patyčių, kaip saugiai naudotis internetu, socialiniais tinklais ir mobiliaisiais telefonais.
- Individo lygmeniu moralinių vertybių ugdymas, socialių-emocinių įgūdžių plėtojimas, tėvų įsitraukimas ir bendradarbiavimas vykstant prevenciją, tėvų kontrolė naudojantis elektroniniais prietaisais ir stebint veiklą socialiniuose tinkluose.

Rekomendacijos

Mokyklos bendruomenei

1. Mokyklos politikoje turi būti pateikta elektroninių patyčių prevencijos strategija.
2. Mokyklos administracija turi sudaryti sąlygas mokyklos bendruomenei dalyvauti elektroninio saugumo mokymuose.
3. Siekti įtraukti tėvus į elektroninių patyčių prevenciją mokykloje.

Literatūros sąrašas

1. Abaido, G. M. (2020). Cyberbullying on social media platforms among university students in the United Arab Emirates. *International Journal of Adolescence and Youth*, 25(1), 407-420.
2. Aboujaoude, E., Savage, M. W., Starcevic, V., & Salame, W. O. (2015). Cyberbullying: Review of an old problem gone viral. *Journal of Adolescent Health*, 57(1), 10–18. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2015.04.011>
3. Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30(1), 47-88
4. Alipan A., Skues J., Theiler S., Wise L. (2015). Defining cyberbullying: A multiple perspectives approach. *Studies in health technology and informatics*, 219, 9–13. doi.10.3233/978-1-61499595-1-9
5. Allison, K. R., & Bussey, K. (2016). Cyber-bystanding in context: A review of the literature on witnesses' responses to cyberbullying. *Children and Youth Services Review*, 65, 183-194.
6. Álvarez-García, D., Pérez, J. C. N., González, A. D., & Pérez, C. R. (2015). Risk factors associated with cybervictimization in adolescence. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 15(3), 226-235.
7. Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual review of psychology*, 53.
8. Anderson, M., & Jiang, J. (2018). *Teens, social media & technology 2018*. Pew Research Center, 31(2018), 1673-1689.
9. Ang, R. P. (2015). Adolescent cyberbullying: A review of characteristics, prevention and intervention strategies. *Aggression and violent behavior*, 25, 35-42.
10. Annansingh, F., & Veli, T. (2016). An investigation into risks awareness and e-safety needs of children on the internet. *Interactive Technology and Smart Education*.
11. Ansary, N. S., Elias, M. J., Greene, M. B., & Green, S. (2015). Best practices to address (or reduce) bullying in schools. *Phi Delta Kappan*, 97(2), 30-35.
12. Arslankara, V. B., & Ertuğrul, U. S. T. A. (2020). Adapting the Virtual World Risk Perception Scale to Secondary School Level. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 83-95.
13. Asanan, Z. Z. B. T., Hussain, I. A., & Laidey, N. M. (2016). *A study on cyberbullying: Its forms, awareness and moral reasoning among youth (Doctoral dissertation, Asia Pacific University)*.
14. Baldry, A. C., Farrington, D. P., & Sorrentino, A. (2015). “Am I at risk of cyberbullying”? A narrative review and conceptual framework for research on risk of cyberbullying and cybervictimization: The risk and needs assessment approach. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 36-51.
15. Bandura, A. 1977. Social learning theory, Englewood Cliffs, NJ: *Prentice Hall*.
16. Barlett CP. (2016). Past, present, and future theoretical developments in predicting cyberbullying behavior. In *A Socio-Ecological Approach to Cyberbullying*. M Wright, ed. (Nova Science Publishers, New York, NY) pp. 13–28
17. Barlett, C. P. (2017). From theory to practice: Cyberbullying theory and its application to intervention. *Computers in Human Behavior*, 72, 269-275.
18. Barlett, C. P., & Kowalewski, D. A. (2019). Learning to cyberbully: An extension of the Barlett Gentile cyberbullying model. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(4), 437–443.

19. Beltrán-Catalán, M., Zych, I., Ortega-Ruiz, R., and Llorent, V. J. (2018). Victimization through bullying and cyberbullying: emotional intelligence, severity of victimization and technology use in different types of victims. *Psicothema* 30, 183–188. doi: 10.7334/psicothema2017.313
20. Bjereld, Ylva, Kristian Daneback, and Max Petzold. 2017. Do bullied children have poor relationships with their parents and teachers? A cross-sectional study of Swedish children. *Children and Youth Services Review* 73: 347–51.
21. Boniel-Nissim, M., & Sasson, H. (2018). Bullying victimization and poor relationships with parents as risk factors of problematic internet use in adolescence. *Computers in Human Behavior*, 88, 176–183. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.05.041>.
22. Bozzola, E. (2021). Media Use during Childhood and Adolescence.
23. Brody, N., & Vangelisti, A. L. (2016). Bystander intervention in cyberbullying. *Communication Monographs*, 83(1), 94-119.
24. Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. *Harvard university press*.
25. Buelga, Sofia, Postigo, Javier, Martínez-Ferrer, Belén, Cava, María-Jesús, & Ortega-Barón, Jessica. (2020). Cyberbullying among Adolescents: Psychometric Properties of the CYB-AGS Cyber-Aggressor Scale. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(9), 3090. <https://doi.org/10.3390/ijerph17093090>
26. Cassidy, W., Faucher, C., & Jackson, M. (2013). Cyberbullying among youth: A comprehensive review of current international research and its implications and application to policy and practice. *School psychology international*, 34(6), 575-612.
27. Cassidy, W., Faucher, C., & Jackson, M. (2013). Cyberbullying among youth: A comprehensive review of current international research and its implications and application to policy and practice. *School psychology international*, 34(6), 575-612.
28. Cénat, J. M., Blais, M., Hébert, M., Lavoie, F., & Guerrier, M. (2015). Correlates of bullying in Quebec high school students: The vulnerability of sexual-minority youth. *Journal of Affective Disorders*, 183, 315–321. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jad.2015.05.011>.
29. Chen, L. M., Chang, L. Y., & Cheng, Y. Y. (2016). Choosing to be a defender or an outsider in a school bullying incident: Determining factors and the defending process. *School Psychology International*, 37(3), 289-302.
30. Chen, L., Ho, S. S., & Lwin, M. O. (2016). A meta-analysis of factors predicting cyberbullying perpetration and victimization: From the social cognitive and media effects approach. *New Media & Society*, 9, 1–20. doi:10.1177/1461444816634037.
31. Christin, A., Akre, C., Berchtold, A., Suris, J. C. (2016). Parent-adolescent relationships in youths with a chronic condition. *Child: Care, Health, and Development*. 42, 1, 36-41.
32. Coyne, I. (2015). A Focus on Online Bullying. In *Cyberpsychology: A current, critical account of cyberpsychology that is ideally suited for use as a teaching and learning resource*. (pp. 145-163). *Oxford University Press*.
33. Collier, A. (2018). Clearer picture of what hurts kids online, globally.
34. Corcoran, L., McGuckin, C., & Prentice, G. (2015). Cyberbullying or cyber aggression?: A review of existing definitions of cyber-based peer-to-peer aggression. *Societies*, 5(2), 245-255. doi: 10.3390/soc5020245

35. Cross, D., Barnes, A., Papageorgiou, A., Hadwen, K., Hearn, L., & Lester, L. (2015). A social–ecological framework for understanding and reducing cyberbullying behaviours. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 109-117.
36. Cunningham, C. E., Chen, Y., Vaillancourt, T., Rimas, H., Deal, K., Cunningham, L. J., & Ratcliffe, J. (2015). Modeling the anti-cyberbullying preferences of university students: Adaptive choice-based conjoint analysis. *Aggressive behavior*, 41(4), 369-385
37. Dalla Pozza, V., Di Pietro, A., Morel, S., & Psaila, E. (2016). Cyberbullying among young people., *European Parliament Think Tank*, 1–194.
38. De La Rue, L.; Polanin, J.R.; Espelage, D.L.; Pigott, T.D. A Meta-Analysis of School-Based Interventions Aimed to Prevent or Reduce Violence in Teen Dating Relationships. *Rev. Educ. Res.* 2017, 87, 7–34
39. Del Rey, R., Casas, J. A., Ortega-Ruiz, R., Schultze-Krumbholz, A., Scheithauer, H., Smith, P., & Plichta, P. (2015). Structural validation and cross-cultural robustness of the European Cyberbullying Intervention Project Questionnaire. *Computers in Human Behavior*, 50, 141-147
40. Doane, A. N., Pearson, M. R., & Kelley, M. L. (2014). Predictors of cyberbullying perpetration among college students: An application of the Theory of Reasoned Action. *Computers in Human Behavior*, 36, 154-162.
41. Dorio, N. B. , K. N.Clark, M. K.Demaray, and E. M.Doll . 2019. “School Climate Counts: A Longitudinal Analysis of School Climate and Middle School Bullying Behaviors.” *International Journal of Bullying Prevention* . Advance online publication. doi: 10.1007/s42380-019-00038-2.
42. Elipe, P., de la Oliva Muñoz, M., & Del Rey, R. (2017). Homophobic bullying and cyberbullying: Study of a silenced problem. *Journal of Homosexuality*. <http://dx.doi.org/10.1080/00918369.2017.1333809>.
43. Elsaesser, C., Russell, B., Ohannessian, C. M. and Patton, D. (2017). Parenting in a digital age: A review of parents’ role in preventing adolescent cyberbullying. *Aggression and Violent Behavior*. 35, 62-72.
44. Elsaesser, C., Russell, B., Ohannessian, C. M., & Patton, D. (2017). Parenting in a digital age: A review of parents' role in preventing adolescent cyberbullying. *Aggression and violent behavior*, 35, 62-72.
45. Espelage, D. L. (2014). Ecological theory: Preventing youth bullying, aggression, and victimization. *Theory into Practice*, 53(4), 257-264.
46. Espelage, D. L. (2018). Understanding the complexity of school bully involvement. *The Chautauqua Journal*, 2(1), 20.
47. Espelage, D. L., Hong, J. S., & Valido, A. (2018). Cyberbullying in the United States. *In International Perspectives on Cyberbullying*. 10.1007/978-3-319-73263-3_4
48. Espelage, D. L., Rao, M. A., & Craven, R. G. (2012). Theories of cyberbullying. *Principles of cyberbullying research: Definitions, measures, and methodology*, 49-67.
49. Fishbein, M. and Ajzen, I. 2010. Predicting and changing behavior: The reasoned action approach, New York, NY: *Psychology Press*, Taylor & Francis Group.
50. Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). Belief attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research. *Reading, MA: Addison-Wesley*.
51. Fridh, M., Lindström, M., & Rosvall, M. (2015). Subjective health complaints in adolescent victims of cyber harassment: Moderation through support from parents/friends - a Swedish

- population-based study. *BMC Public Health*, 15, 949. <http://dx.doi.org/10.1186/s12889-015-2239-7>
52. Fridh, M., Lindström, M., & Rosvall, M. (2015). Subjective health complaints in adolescent victims of cyber harassment: Moderation through support from parents/friends - a Swedish population-based study. *BMC Public Health*, 15, 949. <http://dx.doi.org/10.1186/s12889-015-2239-7>.
  53. Gabrielli, J., Marsch, L., & Tanski, S. (2018). TECH parenting to promote effective media management. *Pediatrics*, 142(1).
  54. Gaffney, H., Farrington, D. P., Espelage, D. L., & Ttofi, M. M. (2019). Are cyberbullying intervention and prevention programs effective? A systematic and meta-analytical review. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 134–153. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.07.002>.
  55. Ghamrawi, N. A., Ghamrawi, N., & Shal, T. (2016). Teachers' Perception of Cyberbullying in Lebanese Public School. *Open Journal of Leadership*, 5(04), 95.
  56. Ghosh, A. K., Badillo-Urquiola, K., & Wisniewski, P. (2018, January). Examining the Effects of Parenting Styles on Offline and Online Adolescent Peer Problems. In *Proceedings of the 2018 ACM Conference on Supporting Groupwork* (pp. 150-153).
  57. Gladden, R. M., Vivolo-Kantor, A. M., Hamburger, M. E., & Lumpkin, C. D. (2014). Bullying surveillance among youths: *Uniform definitions for public health and recommended data elements*.
  58. Good, B., & Fang, L. (2015). Promoting smart and safe internet use among children with neurodevelopmental disorders and their parents. *Clinical Social Work Journal*, 43(2), 179-188.
  59. Guo, S., Liu, J., & Wang, J. (2020). Cyberbullying Roles Among Adolescents: A Social-Ecological Theory Perspective. *Journal of School Violence*, 1-15.
  60. Hale, J. L., Householder, B. J., & Greene, K. (2002). The theory of reasoned action. In J. P. Dillard & M. Pfau (Eds.), *The Persuasion Handbook: Developments in Theory and Practice* (pp. 259-286). Thousand Oaks, CA: Sage.
  61. Harris, S., & Petrie, G. F. (2003). *Bullying: The bullies, the victims, and the bystanders*. Lanham, MD: Scarecrow Education.
  62. Hellfeldt K, López-Romero L, Andershed H. Cyberbullying and psychological well-being in young adolescence: the potential protective mediation effects of social support from family, friends, and teachers. *Int J Environ Res Public Health*. 2019;17(1):45. <https://doi-org.ezproxy.ktu.edu/10.3390/ijerph17010045>
  63. Herald, D. (2020). Coronavirus strain in Beijing has EU origins: Chinese virologists. June 19. <https://www.deccanherald.com/science-and-environment/coronavirus-strain-in-beijing-haseu-origins-chinese-virologists-851593.html>
  64. Hicks, J., Jennings, L., Jennings, S., Berry, S., & Green, D. (2018). Middle school bullying: Student reported perceptions and prevalence. *Journal of Child and Adolescent Counseling*, 4, 195–208. doi:10.1080/23727810.2017.1422645
  65. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2014). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Corwin Press.
  66. Hobbs, R. , Donnelly, K. , Friesem, J. , & Moen, M. (2013). Learning to engage: How positive attitudes about the news, media literacy, and video production contribute to adolescent civic engagement. *Educational Media International* , 50(4), 231–246.

67. Hobbs, R., & Coiro, J. (2019). Design features of a professional development program in digital literacy. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 62(4), 401–409. <https://doi.org/10.1002/jaal.907>.
68. Hong, Jun Sung, Dong Ha Kim, Robert Thornberg, Jun Hyeok Kang, and Julie Toth Morgan. 2018. Correlates of direct and indirect forms of cyberbullying victimization involving South Korean adolescents: An ecological perspective. *Computers in Human Behavior* 87: 327–36.
69. Hutson, E. (2016). Cyberbullying in Adolescence. *Advances in nursing science*, 39(1), 60-70.
70. Hutson, E., Kelly, S., & Militello, L. K. (2018). Systematic review of cyberbullying interventions for youth and parents with implications for evidence-based practice. *Worldviews on EvidenceBased Nursing*, 15(1), 72-79. doi:10.1111/wvn.1225
71. Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Palmer, N. A., & Reisner, S. L. (2015). Online social support as a buffer against online and offline peer and sexual victimization among US LGBT and non-LGBT youth. *Child Abuse & Neglect*, 39, 123–136.
72. Jeffrey, J., & Stuart, J. (2019). Do Research Definitions of Bullying Capture the Experiences and Understandings of Young People? A Qualitative Investigation into the Characteristics of Bullying Behaviour. *International Journal of Bullying Prevention*, 1-10. doi: 10.1007/s42380-019-000266
73. Johnson, G. (2010). Internet use and child development: The techno-microsystem. *Australian Journal of Educational and Developmental Psychology (AJEDP)*, 10, 32-43.
74. Kann, L., Warren, C. W., Harris, W. A., Collins, J. L., Williams, B. I., Ross, J. G., & Kolbe, L. J. (1996). Youth Risk Behavior Surveillance—United States, 1995. *Journal of School Health*, 66(10), 365–377. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.1996.tb03394.x>
75. Khan, F., Limbana, T., Zahid, T., Eskander, N., & Jahan, N. (2020). Traits, Trends, and Trajectory of Tween and Teen Cyberbullies. *Cureus*. <https://doi.org/10.7759/cureus.9738>
76. Kim, J., Walsh, E., Pike, K., & Thompson, E. A. (2019). Cyberbullying and victimization and youth suicide risk: the buffering effects of school connectedness. *The journal of school nursing*, 36(4), 251-257. doi.10.1177/1059840518824395
77. Kyriacou, C., & Zuin, A. (2016). Cyberbullying of teachers by students on YouTube: challenging the image of teacher authority in the digital age. *Research Papers in Education*, 31(3), 255-273.
78. Kleinschmit, M. (2019). Generation Z characteristics: 5 infographics on the Gen Z lifestyle. *Vision Critical*.
79. Knighton, L., Simon, A., Kelly, J., & Kimball, A. (2012). *Cyberbullying: Reality check*.
80. Kowalski, R. M., & Whittaker, E. (2014). Cyberbullying via social media. *Journal of School Violence*, 14, 11-29.
81. Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140, 1073. <http://dx.doi.org/10.1037/a0035618>.
82. Kowalski, R. M., Limber, S. P., & Agatston, P. W. (2008). *Cyber bullying: The new moral frontier*. Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd, 10, 9780470694176.
83. Kowalski, R. M., Limber, S. P., & McCord, A. (2019). A developmental approach to cyberbullying: Prevalence and protective factors. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 20-32.

84. Lapidot-Lefler, N., & Dolev-Cohen, M. (2015). Comparing cyberbullying and school bullying among school students: Prevalence, gender, and grade level differences. *Social Psychology of Education*, 18(1), 1–16. <http://dx.doi.org/10.1007/s11218-014-9280-8>
85. López-González, L., and Oriol, X. (2016). The relationship between emotional competence, classroom climate and school achievement in high school students. *Cult. Educ.* 28, 130–156. doi: 10.1080/11356405.2015.1120448
86. Machackova, H., Cerna, A., Sevcikova, A., Dedkova, L., & Daneback, K. (2013). Effectiveness of coping strategies for victims of cyberbullying. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 7(3), article 5.
87. Machimbarrena, J. M., Calvete, E., Fernández-González, L., Álvarez-Bardón, A., Álvarez-Fernández, L., & González-Cabrera, J. (2018). Internet risks: An overview of victimization in cyberbullying, cyber dating abuse, sexting, online grooming and problematic internet use. *International journal of environmental research and public health*, 15(11), 2471.
88. Mayer, J. D., Caruso, D. R., and Salovey, P. (2016). The ability model of emotional intelligence: principles and updates. *Emot. Rev.* 8, 290–300. doi: 10.1177/1754073916639667
89. Mallmann CL, Lisboa DM, Saraiva C, Zanatta Calza T. Cyberbullying and coping strategies in adolescents from southern Brazil. *Acta Colombiana de Psicología*. 2018;21(1):13–43. <https://doi-org.ezproxy.ktu.edu/10.14718/acp.2018.21.1.2>
90. Mallmann, C. L., de Macedo Lisboa, C. S., & Zanatta Calza, T. (2018). Cyberbullying and coping strategies in adolescents from Southern Brazil. *Acta Colombiana de Psicología*, 21(1), 13-43.
91. Marano, H. E. (2008). A nation of wimps: The high cost of invasive parenting. *Broadway Books*.
92. Mažionienė, M., Povilaitis, R., Suchodolska I. (2012). *Elektroninės patyčios ir jų prevencija*.
93. Menesini, E., Nocentini, A., Palladino, B. E., Frisén, A., Berne, S., Ortega-Ruiz, R., ... & Smith, P. K. (2012). Cyberbullying definition among adolescents: A comparison across six European countries. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(9), 455-463.
94. Merton R. K. Socialinė struktūra ir anemija. // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 1997. Nr. 1, p. 66
95. Miller, M. J. (2006). *Warning children about online dangers*.
96. Monks, C. P., Mahdavi, J., & Rix, K. (2016). The emergence of cyberbullying in childhood: Parent and teacher perspectives. *Psicología Educativa*, 22(1), 39-48.
97. Morrow, A., & Downey, C. A. (2013). Perceptions of adolescent bullying: Attributions of blame and responsibility in cases of cyber-bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, 54(6), 536-540.
98. Musharraf, S., and Lewis, C. A. (2018). Bullying, cyberbullying, and suicide: a crisis on campus? . *J. Pak. Psychiatr. Soc.* 15, 39–41.
99. Nelson, M. K., & Nelson, M. K. (2010). Parenting out of control: Anxious parents in uncertain times. *NYU Press*.
100. Nickerson, A., and K. Rigby. 2017. "Understanding and Responding to Bullying in the School Setting." *Chapter in Handbook of Australian School Psychology*, edited by M. Thielking and M. Terjesen, 521–536. Springer: Cham.
101. Nickerson, A. 2019. "Preventing and Intervening with Bullying in Schools: A Framework for Evidence-Based Practice." *School Mental Health* 11 (1): 15–28. doi: 10.1007/s12310-017-9221-8.

102. Nickerson, A. B. (2019). Preventing and intervening with bullying in schools: A framework for evidence-based practice. *School mental health*, 11(1), 15-28.
103. Nicolaidou, I., & Venizelou, A. (2020). Improving Children's E-Safety Skills through an Interactive Learning Environment: A Quasi-Experimental Study. *Multimodal Technologies and Interaction*, 4(2), 10.
104. Nocentini, A., Fiorentini, G., Di Paola, L., & Menesini, E. (2019). Parents, family characteristics and bullying behavior: A systematic review. *Aggression and violent behavior*, 45, 41-50.
105. Offrey, L. D., & Rinaldi, C. M. (2017). Parent-child communication and adolescents' problem-solving strategies in hypothetical bullying situations. *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(3), 251-267.
106. Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. *Current directions in psychological science*, 4(6), 196-200.
107. Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchán, J. A., Genta, M. L., Brighi, A., Guarini, A., ... & Tippett, N. (2012). The emotional impact of bullying and cyberbullying on victims: A European cross-national study. *Aggressive behavior*, 38(5), 342-356.
108. Ösdemir, Y. (2014). Cyber victimization and adolescent self-esteem: The role of communication with parents. *Asian Journal of Social Psychology*, 17(4), 255-263.
109. Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth violence and juvenile justice*, 4(2), 148-169.
110. Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2011). Traditional and nontraditional bullying among youth: A test of general strain theory. *Youth & Society*, 43(2), 727-751.
111. Perren, S., Dooley, J., Shaw, T., & Cross, D. (2010). Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in Swiss and Austrian adolescents. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 4, 1-10. doi:10.1186/1753-2000-4-28
112. Peter, I.-K., & Petermann, F. (2018). Cyberbullying: A concept analysis of defining attributes and additional influencing factors. *Computers in Human Behavior*, 86, 350-366. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.05.013>.
113. Ramos, M. C., & Bennett, D. C. (2016). Cyberbullying: Who hurts, and why. *Psychiatric Times*, 33(1), 20-25.
114. Redmond, P., Lock, J. V., & Smart, V. (2020). Developing a cyberbullying conceptual framework for educators. *Technology in Society*. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2019.101223>
115. Redmond, P., Lock, J. V., & Smart, V. (2020). Developing a cyberbullying conceptual framework for educators. *Technology in Society*, 60, 101223.
116. Sasson, H., & Mesch, G. (2014). Parental mediation, peer norms and risky online behavior among adolescents. *Computers in Human Behavior*, 33, 32-38.
117. Savage, M. W., & Tokunaga, R. S. (2017). Moving toward a theory: Testing an integrated model of cyberbullying perpetration, aggression, social skills, and Internet self-efficacy. *Computers in human Behavior*, 71, 353-361.
118. Savage, M. W., & Tokunaga, R. S. (2017). Moving toward a theory: Testing an integrated model of cyberbullying perpetration, aggression, social skills, and Internet self-efficacy. *Computers in human Behavior*, 71, 353-361.

- 119.Savage, M. W., and Tokunaga, R. S. (2017). Moving toward a theory: testing an integrated model of cyberbullying perpetration, aggression, social skills, and Internet self-efficacy. *Comput. Hum. Behav.* 71, 353–361. doi: 10.1016/j.chb.
- 120.Schneider, S. K., Smith, E., & O'Donnell, L. (2013). Social media and cyberbullying: Implementation of school-based prevention efforts and implications for social media approaches. EDC. *Learning transforms lives.*
- 121.Schneider, S. K., Smith, E., & O'Donnell, L. (2013). Social media and cyberbullying: Implementation of school-based prevention efforts and implications for social media approaches. EDC. *Learning transforms lives.*
- 122.Schoeps, K., Villanueva, L., Prado-Gascó, V. J., & Montoya-Castilla, I. (2018). Development of emotional skills in adolescents to prevent cyberbullying and improve subjective well-being. *Frontiers in psychology*, 9, 2050.
- 123.Slonje, R., Smith, P. K., & Frisé, A. (2017). Perceived reasons for the negative impact of cyberbullying and traditional bullying. *European journal of developmental psychology*, 14(3), 295-310. doi.org/10.1080/17405629.2016.120046
- 124.Slonje, Robert, Peter K. Smith, and Ann Frisé. 2017. Perceived reasons for the negative impact of cyberbullying and traditional bullying. *European Journal of Developmental Psychology* 14: 295–310.
- 125.Slotter, E. B., & Finkel, E. J. (2011). Theory: Instigating, impelling, and inhibiting factors in aggression. M., Mikulincer, PR Shaver,(Eds.), *Human aggression and violence: Causes, manifestations, and consequences*, 35-52.
- 126.Smith PK, Mahdavi J, Carvalho M, Fisher S, Russell S, Tippett N. Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *J Child Psychol Psychiatry*. 2008 Apr;49(4):376–85.
- 127.Smith, P. K., Cowie, H., Olafsson, R. F., & Liefoghe, A. P. (2002). Definitions of bullying: A comparison of terms used, and age and gender differences, in a Fourteen–Country international comparison. *Child development*, 73(4), 1119-1133.
- 128.Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of child psychology and psychiatry*, 49(4), 376-385 Stevenson, Ian. Regulation and Child Online Safety during Covid-19. IT Pro Portal, 2020.
- 129.Snakenborg, J., Van Acker, R., Gable, R. A. (2011). Cyberbullying: Prevention and intervention to protect our children and youth. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*. 55, 2, 88-95.
- 130.Snakenborg, J., Van Acker, R., Gable, R. A. (2011). Cyberbullying: Prevention and intervention to protect our children and youth. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*. 55, 2, 88-95.
- 131.Song, M., Zhu, Z., Liu, S., Fan, H., Zhu, T., & Zhang, L. (2019). Effects of aggressive traits on cyberbullying: Mediated moderation or moderated mediation?. *Computers in Human Behavior*, 97, 167-178.
- 132.Sticca, F., & Perren, S. (2013). Is cyberbullying worse than traditional bullying? Examining the differential roles of medium, publicity, and anonymity for the perceived severity of bullying. *Journal of youth and adolescence*, 42(5), 739-750. doi.org/10.1007/s10964-012-9867-3
- 133.Sweaver, S. M., & Hymel, S. (2015). Understanding the psychology of bullying: Moving toward a social-ecological diathesis–stress model. *American Psychologist*, 70(4), 344.

134. Swearer, S. M., & Hymel, S. (2015). Understanding the psychology of bullying: Moving toward a social ecological diathesis-stress model. *American Psychologist*, 70, 344–353. doi:10.1037/a0038929
135. Swearer, S. M., & Hymel, S. (2015). Understanding the psychology of bullying: Moving toward a social ecological diathesis-stress model. *American Psychologist*, 70, 344–353. doi:10.1037/a0038929
136. Swearer, S. M., & Hymel, S. (2015). Understanding the psychology of bullying: Moving toward a social-ecological diathesis–stress model. *American Psychologist*, 70(4), 344.
137. Tanrikulu, I. (2018). Cyberbullying prevention and intervention programs in schools: A systematic review. *School Psychology International*, 39(1), 74–91. <https://doi.org/10.1177/0143034317745721>.
138. Thomas, H. J., Connor, J. P., & Scott, J. G. (2018). Why do children and adolescents bully their peers? A critical review of key theoretical frameworks. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 53(5), 437-451.
139. Thomas, H. J., Connor, J. P., Baguley, C. M., & Scott, J. G. (2017). Two sides to the story: adolescent and parent views on harmful intention in defining school bullying. *Aggressive behavior*, 43(4), 352-363
140. Thompson, R. (2021). Teachers and cyberbullying: Interventions, workarounds and frustrations. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 1-15.
141. Toapanta, S. M., Ruiz Ramirez, K. J., Maciel Arellano, M. R., & Mafla Gallegos, L. E. (2020). Definition of an ICT Management Model to Mitigate Cyberbullying Risk in Social Networks. 2020 *Fourth World Conference on Smart Trends in Systems, Security and Sustainability (WorldS4)*, 699–706. <https://doi.org/10.1109/WorldS450073.2020.9210384>
142. Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in human behavior*, 26(3), 277-287.
143. Torrente, C., Rivers, S. E., & Brackett, M. A. (2016). Teaching emotional intelligence in schools: an evidence-based approach. In *Psychosocial Skills and School Systems in the 21st Century* (pp. 325-346). Springer, Cham.
144. Valcke, M., De Wever, B., Van Keer, H., & Schellens, T. (2011). Long-term study of safe Internet use of young children. *Computers & Education*, 57(1), 1292-1305.
145. Van Cleemput, K., DeSmet, A., Vandebosch, H., Bastiaensens, S., Poels, K., & De Bourdeaudhuij, I. (2014). A systematic review and meta-analysis of the efficacy of cyberbullying prevention programs. *Paper presented at 'Etnaal van de Communicatiewetenschap', Wageningen, NL Feb 3rd-4th.*
146. Villarejo-Carballido, B., Pulido, C. M., de Botton, L., & Serradell, O. (2019). Dialogic model of prevention and resolution of conflicts: Evidence of the success of cyberbullying prevention in a primary school in Catalonia. *International journal of environmental research and public health*, 16(6), 918.
147. Waasdorp, T. E., & Bradshaw, C. P. (2015). The overlap between cyberbullying and traditional bullying. *Journal of adolescent health*, 56(5), 483-488.
148. Wachs, S., Bilz, L., Niproschke, S., & Schubarth, W. (2019). Bullying intervention in schools: A multilevel analysis of teachers' success in handling bullying from the students' perspective. *The Journal of Early Adolescence*, 39(5), 642-668.

149. Whittaker, E., & Kowalski, R. (2015). Cyberbullying via social media. *Journal of School Violence*, 14(1), 11–29. <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.949377>.
150. Whittaker, E., & Kowalski, R. M. (2015). Cyberbullying via social media. *Journal of school violence*, 14(1), 11-29.
151. Wong, R. Y., Cheung, C. M., & Xiao, B. (2018). Does gender matter in cyberbullying perpetration? An empirical investigation. *Computers in Human Behavior*, 79, 247-257.
152. Wong-Lo, M., & Bullock, L. M. (2014). Digital metamorphosis: Examination of the bystander culture in cyberbullying. *Aggression and Violent Behavior*, 19, 418-422. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2014.06.007>
153. Wright, M. F. (2017). Parental mediation, cyberbullying, and cybertrolling: The role of gender. *Computers in Human Behavior*, 71, 189-195.
154. Xiao, B., and Wong, Y. (2013). Cyber-bullying among University students: an empirical investigation from the social cognitive perspective. *Int. J. Bus. Inf.* 8, 34–69. doi: 10.6702/ijbi.2013.8.1.2
155. Zych, I., Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2019). Bullying and cyberbullying: Protective factors and effective interventions. *Aggression and violent behavior*, 45, 1-3. 10.1016/j.avb.
156. Zilka, C. G. (2017b). Awareness of ICT capabilities, digital literacy, and use of reflective processes in children who received their first home computer. *Journal of Technology Enhanced Learning*, 9(1), 80–98.

Informacijos šaltinių sąrašas

1. Oficialios statistikos departamentas (2020). Asmenys, kurie naudojami internetu asmeniniais tikslais. *Rodiklių duomenų bazė*. Prieiga internetu. <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?region=all#/> [žiūrėta 2021. 02. 17]

Priedai

1 priedas. Oficialios statistikos departamento rodikliai apie asmenis, kurie naudojami internetu asmeniniais tikslais

		Asmenys, kurie naudojami internetu asmeniniais tikslais proc.														
		2016	2017	2018	2019	2020						2016	2017	2018	2019	2020
16–24	Ryšiams	98,3	97,2	98,6	98,6	98,7	16–29	Ryšiams	97,2	96,7	98,2	97,8	98,7			
	Siuntė / gavo elektroninius laiškus	82	85,3	78,3	85,6	86,6		Siuntė / gavo elektroninius laiškus	84,5	85,6	81	85,1	87,7			
	Skambino naudodamiesi internetu	72,1	73	82,9	84,1	87,3		Skambino naudodamiesi internetu	72,7	73,9	83,1	84,3	88			
	Mokėsi internetu (studijos, kursai bet kokia tema)	19,5	21,6	18,1	22,7	55,9		Mokėsi internetu (studijos, kursai bet kokia tema)	16,6	16,8	14,7	18,6	39,2			
	Naudojosi mokymo medžiaga tiesiogiai internete	46,8	47,7	45,5	56,2	60,4		Naudojosi mokymo medžiaga tiesiogiai internete	36,6	37,3	35,5	42,5	44,1			
	Bendravo su mokytojais ar kitais besimokančiais asmenimis internetu švietimo įstaigų puslapiuose mokymosi tikslais	39,6	40,2	36,1	40,7	56,3		Bendravo su mokytojais ar kitais besimokančiais asmenimis internetu švietimo įstaigų puslapiuose mokymosi tikslais	28	28,5	26,3	26,9	38,2			
	Naudojosi internetu mokymosi tikslais	58,8	60,5	58,7	66,5	73		Naudojosi internetu mokymosi tikslais	45,2	47,3	46,1	50,3	53,6			
	Bendravo socialiniuose tinkluose	93,5	90,3	93,8	95	90		Bendravo socialiniuose tinkluose	91,6	89,2	92,8	93,2	89,4			
	Į tinklalapius, prieinamus kitiems asmenims, įkėlė savo sukurtą turinį (tekstus, nuotraukas ir kt.)	75,6	66,3		64,5	68,4		Į tinklalapius, prieinamus kitiems asmenims, įkėlė savo sukurtą turinį (tekstus, nuotraukas ir kt.)	72,1	66,9		62,2	67,2			
	Sukūrė tinklalapį, sukūrė ar rašė tinklaraštį	10,1						Naudojosi internetinėmis duomenų saugyklomis, nuotraukoms, muzikos, vaizdo ar		47,2	56,1	61,2	60,8			

2 Priedas. Tėvų sutikimas dėl vaiko dalyvavimo tyrime

TĖVŲ SUTIKIMAS DĖL VAIKO DALYVAVIMO TYRIME

Gerbiami tėveliai,

Esu Kauno technologijos universiteto, edukologijos magistrantūros studijų studentė Audronė Vaščiūnaitė. Šiuo metu rengiu magistro baigiamąjį darbą tema: Elektroninių patyčių prevencinių priemonių taikymas mokykloje.

Tyrimo tikslas nustatyti kokios prevencinės priemonės yra taikomos mokykloje ir itin svarbi mokinių nuomonė, siekiant išryškinti elektroninių patyčių prevencijos keliamus rūpesčius.

Tyrimo metu, Jūsų vaikui bus pateikta elektroninė anketa, kurioje klausimai susiję su elektroninėmis patyčiomis ir jų prevencija. Anonimiškumas garantuotas ir atsakymai bus naudojami tik mokslo tikslais. Vaiko vardas, pavardė, asmeniniai duomenys **NEBUS NAUDOJAMI IR ANKETOJE JIE NĖRA PILDOMI**.

Dėkoju už pagalbą.

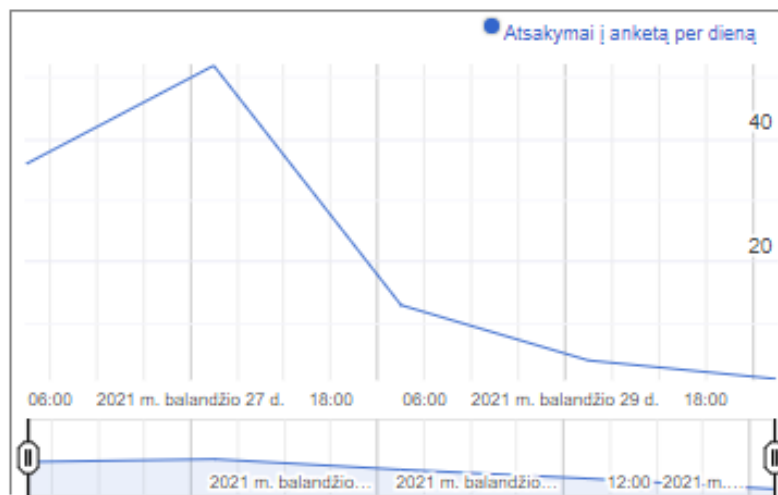
Pagarbiai, Audronė Vaščiūnaitė.

3 Priedas. Elektroninės anketos lankomumo statistika

Paspauskite ant valstybės detalesniems rezultatams

	Šiandien	Viso
Peržiūrėjimų	224	224
Atsakymų		106

4 Priedas. Netiesioginės elektroninės patyčios

Netiesioginės elektroninės patyčios			Amžius						VISO		
			12	13	14	15	16	17		18	
Aš tyčiojau si arba išjuokiau kažką socialiniuose tinkluose tik dėl to, kad erzintičiau	Niekada	N	24	15	12	8	6	4	1	70	
		proc.	34,30%	21,40 %	17,10 %	11,40 %	8,60%	5,70%	1,40 %	100,0 0%	
	Vieną ar du kartus	N	5	7	4	6	2	3	1	28	
		proc.	17,90%	25,00 %	14,30 %	21,40 %	7,10%	10,70 %	3,60 %	100,0 0%	
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	1	1	1	0	0	0	3	
		proc.	0,00%	33,30 %	33,30 %	33,30 %	0,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%	
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	1	1	0	1	0	3	
		proc.	0,00%	0,00 %	33,30 %	33,30 %	0,00%	33,30 %	0,00 %	100,0 0%	
	Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	0	0	0	2	0	0	2	
		proc.	0,00%	0,00 %	0,00 %	0,00 %	100,00 %	0,00%	0,00 %	100,0 0%	
	Aš skambinau kažkam mobiliuoju ir nekalbėjau tik tam, kad suerzintičiau arba išgąsdintičiau	Niekada	N	19	20	16	7	5	5	1	73
			proc.	26,00%	27,40 %	21,90 %	9,60 %	6,80%	6,80%	1,40 %	100,0 0%
Vieną ar du kartus		N	9	2	2	5	4	3	1	26	
		proc.	34,60%	7,70 %	7,70 %	19,20 %	15,40%	11,50 %	3,80 %	100,0 0%	
Kelis kartus (tarp 3 ir 5)		N	0	0	0	3	1	0	0	4	
		proc.	0,00%	0,00 %	0,00 %	75,00 %	25,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%	
Kelis kartus (tarp 6 ir 10)		N	1	0	0	1	0	0	0	2	
		proc.	50,00%	0,00 %	0,00 %	50,00 %	0,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%	
Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).		N	0	1	0	0	0	0	0	1	
		proc.	0,00%	100,0 0%	0,00 %	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%	
Aš viešai atskleidžiau kažkieno paslaptis arba paviešinau asmeninius dalykus apie kitą asmenį per socialines medijas (instagram, facebook, whatsapp, snapchat, twitter,		Niekada	N	25	20	15	12	8	6	2	88
			proc.	28,40%	22,70 %	17,00 %	13,60 %	9,10%	6,80%	2,30 %	100,0 0%
	Vieną ar du kartus	N	3	1	3	3	1	2	0	13	
		proc.	23,10%	7,70 %	23,10 %	23,10 %	7,70%	15,40 %	0,00 %	100,0 0%	
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	1	2	0	0	1	0	0	4	
		proc.	25,00%	50,00 %	0,00 %	0,00 %	25,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%	
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	0	0	0	0	0	0	
		proc.	0,00%	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00 %	0,00 %	
	Daug kartų (daugiau	N	0	0	0	1	0	0	0	1	

tiktok) arba grupėse.	nei 10 kartų).	proc.	0,00%	0,00 %	0,00 %	100,0 0%	0,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%
Aš ką nors sukritikavau arba pasijuokiau iš komentarų, nuotraukų ar vaizdo įrašų, kuriuos jis (ji) įkėlė į socialinius tinklus ar tokias grupes kaip „WhatsApp“, TikTok, Snapchat, Instagram	Niekada	N	19	19	9	1	4	6	0	58
		proc.	32,80%	32,80 %	15,50 %	1,70 %	6,90%	10,30 %	0,00 %	100,0 0%
	Vieną ar du kartus	N	7	4	4	11	1	1	2	30
		proc.	23,30%	13,30 %	13,30 %	36,70 %	3,30%	3,30%	6,70 %	100,0 0%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	2	0	4	0	2	1	0	9
		proc.	22,20%	0,00 %	44,40 %	0,00 %	22,20%	11,10 %	0,00 %	100,0 0%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	1	0	0	2	1	0	0	4
		proc.	25,00%	0,00 %	0,00 %	50,00 %	25,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%
Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	0	1	2	2	0	0	5	
	proc.	0,00%	0,00 %	20,00 %	40,00 %	40,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%	
Aš nepaisiau ir neatsakiau į kažkieno žinutes ar dalykus, kuriais jis / ji pasidalijo grupėse ar socialiniuose tinkluose, kad tik jis / ji jaustųsi blogai.	Niekada	N	25	16	15	12	6	6	2	82
		proc.	30,50%	19,50 %	18,30 %	14,60 %	7,30%	7,30%	2,40 %	100,0 0%
	Vieną ar du kartus	N	3	5	3	2	1	0	0	14
		proc.	21,40%	35,70 %	21,40 %	14,30 %	7,10%	0,00%	0,00 %	100,0 0%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	2	0	1	0	2	0	5
		proc.	0,00%	40,00 %	0,00 %	20,00 %	0,00%	40,00 %	0,00 %	100,0 0%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00%	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00 %	0,00 %
Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	1	0	0	1	3	0	0	5	
	proc.	20,00%	0,00 %	0,00 %	20,00 %	60,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%	
Aš išprovokavau ką nors socialiniuose tinkluose ar grupėse įžeidinėdamas ar tyčiodamasis, kad jis / ji supyktų ir sukeltų didelį konfliktą.	Niekada	N	26	18	17	12	7	8	2	90
		proc.	28,90%	20,00 %	18,90 %	13,30 %	7,80%	8,90%	2,20 %	100,0 0%
	Vieną ar du kartus	N	2	3	1	3	0	0	0	9
		proc.	22,20%	33,30 %	11,10 %	33,30 %	0,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	1	0	0	0	0	0	1
		proc.	0,00%	100,0 0%	0,00 %	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	1	1	0	1	2	0	0	5
		proc.	20,00%	20,00 %	0,00 %	20,00 %	40,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%
Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	0	0	0	1	0	0	1	
	proc.	0,00%	0,00 %	0,00 %	0,00 %	100,00 %	0,00%	0,00 %	100,0 0%	
	Niekada	N	26	19	15	13	8	7	2	90

Aš pašalinau ar užblokavau kitą asmenį iš grupės, kad palikčiau jį/ją be draugų.		proc.	28,90%	21,10 %	16,70 %	14,40 %	8,90%	7,80%	2,20 %	100,0 0%
	Vieną ar du kartus	N	2	3	3	2	0	0	0	10
		proc.	20,00%	30,00 %	30,00 %	20,00 %	0,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	1	1	0	1	1	1	0	5
		proc.	20,00%	20,00 %	0,00 %	20,00 %	20,00%	20,00 %	0,00 %	100,0 0%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00%	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00 %	0,00 %
	Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	0	0	0	1	0	0	1
proc.		0,00%	0,00 %	0,00 %	0,00 %	100,00 %	0,00%	0,00 %	100,0 0%	
Aš išsiunčiau kam nors pašaipias žinutes, kad ji / ją vargintų ir erzintų.	Niekada	N	28	18	16	12	7	8	1	90
		proc.	31,10%	20,00 %	17,80 %	13,30 %	7,80%	8,90%	1,10 %	100,0 0%
	Vieną ar du kartus	N	1	3	0	2	2	0	1	9
		proc.	11,10%	33,30 %	0,00 %	22,20 %	22,20%	0,00%	11,1 0%	100,0 0%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	1	2	1	0	0	0	4
		proc.	0,00%	25,00 %	50,00 %	25,00 %	0,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	1	0	0	1	0	0	2
		proc.	0,00%	50,00 %	0,00 %	0,00 %	50,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%
	Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	0	0	1	0	0	0	1
		proc.	0,00%	0,00 %	0,00 %	100,0 0%	0,00%	0,00%	0,00 %	100,0 0%

5 Priedas. Tiesioginės elektroninės patyčios

Tiesioginės patyčios	elektroninės		Amžius							VISO
			12	13	14	15	16	17	18	
Aš grąšinau kitam, internetu arba mobiliuoju telefonu, kad padarytų tai ko jis/ji nenorėjo daryti (įrašyti save vaizdo įrašė, duoti man pinigų, daryti blogus dalykus)	Niekada	N	29	21	18	14	10	8	2	102
		proc.	100,00%	91,30%	100,00%	87,50%	100,00%	100,00%	100,00%	96,20%
	Vieną ar du kartus	N	0	1	0	1	0	0	0	2
		proc.	0,00%	4,30%	0,00%	6,30%	0,00%	0,00%	0,00%	1,90%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	1	0	0	0	0	0	1
		proc.	0,00%	4,30%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,90%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	0	1	0	0	0	1
		proc.	0,00%	0,00%	0,00%	6,30%	0,00%	0,00%	0,00%	0,90%
	Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Norėdamas iš kito pasijuokti, aš sukūriau ar manipuliavau jo / jos vaizdo įrašais ar nuotraukomis ir įkėliau arba išplatinau juos socialiniuose tinkluose arba išmaniuoju telefonu	Niekada	N	28	21	17	14	9	8	2	99
		proc.	96,60%	91,30%	94,40%	87,50%	90,00%	100,00%	100,00%	93,40%
	Vieną ar du kartus	N	1	1	1	2	1	0	0	6
		proc.	3,40%	4,30%	5,60%	12,50%	10,00%	0,00%	0,00%	5,70%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	1	0	0	0	0	0	1
		proc.	0,00%	4,30%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,90%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Aš prisijungiau prie kito asmens viešo profilio (Facebook paskyra, Instagram paskyra) ir kitas asmuo nieko negalėjo padaryti.	Niekada	N	27	21	17	16	8	8	2	99
		proc.	93,10%	91,30%	94,40%	100,00%	80,00%	100,00%	100,00%	93,40%
	Vieną ar du kartus	N	1	2	1	0	0	0	0	4
		proc.	3,40%	8,70%	5,60%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	3,80%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	1	0	0	0	1	0	0	2
		proc.	3,40%	0,00%	0,00%	0,00%	10,00%	0,00%	0,00%	1,90%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	0	0	1	0	0	1
		proc.	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	10,00%	0,00%	0,00%	0,90%

	Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Aš apsimėčiau kitu asmeniu, kad galėčiau sakyti arba daryti netinkamas veiklas internete.	Niekada	N	26	21	18	12	9	8	2	96
		proc.	89,70 %	91,30 %	100,00 %	75,00%	90,00%	100,00 %	100,00 %	90,60 %
	Vieną ar du kartus	N	2	1	0	4	0	0	0	7
		proc.	6,90 %	4,30%	0,00%	25,00%	0,00%	0,00%	0,00%	6,60%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	1	0	0	0	0	0	1
		proc.	0,00 %	4,30%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,90%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	1	0	0	0	1	0	0	2
		proc.	3,40 %	0,00%	0,00%	0,00%	10,00%	0,00%	0,00%	1,90%
Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	0	0	0	0	0	0	0	
	proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	
Aš specialiai sukūriau tinklalapį, forumą ar grupę, norėdamas pasijuokti iš kažko ir kritikuoti jį visų akivaizdoje.	Niekada	N	27	20	18	16	9	8	2	100
		proc.	93,10 %	87,00 %	100,00 %	100,00 %	90,00%	100,00 %	100,00 %	94,30 %
	Vieną ar du kartus	N	1	3	0	0	0	0	0	4
		proc.	3,40 %	13,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	3,80%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	1	0	0	0	1	0	0	2	
	proc.	3,40 %	0,00%	0,00%	0,00%	10,00%	0,00%	0,00%	1,90%	
Aš įdėjau kieno nors mobiliojo telefono numerį internete ir pasakiau apie jį blogus ar melagingus dalykus, kad žmonės jam paskambintų ir sukeltų problemų.	Niekada	N	28	22	18	15	9	8	2	102
		proc.	96,60 %	95,70 %	100,00 %	93,80%	90,00%	100,00 %	100,00 %	96,20 %
	Vieną ar du kartus	N	0	0	0	1	0	0	0	1
		proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	6,30%	0,00%	0,00%	0,00%	0,90%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	1	0	0	0	0	0	1
		proc.	0,00 %	4,30%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,90%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	1	0	0	0	1	0	0	2
proc.		3,40 %	0,00%	0,00%	0,00%	10,00%	0,00%	0,00%	1,90%	
Daug kartų	N	0	0	0	0	0	0	0	0	

	(daugiau nei 10 kartų).	proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	
Aš paėmiau kažkieno išmanųjį telefoną ir jį naudodamas siunčiau nuotraukas, vaizdo įrašus ar reiškiu žinutes kitiems, kad jis / ji susidurtų su jais.	Niekada	N	27	21	17	11	9	8	2	95	
		proc.	93,10 %	91,30 %	94,40%	68,80%	90,00%	100,00 %	100,00 %	89,60 %	
	Vieną ar du kartus	N	1	2	1	4	0	0	0	0	8
		proc.	3,40 %	8,70%	5,60%	25,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	7,50%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	1	0	0	1	1	0	0	0	3
		proc.	3,40 %	0,00%	0,00%	6,30%	10,00%	0,00%	0,00%	0,00%	2,80%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	
Internetu sukūriau melagingą profilį su kito asmens duomenimis, kad apsimesčiau kitu asmeniu, tam, kad kiti galvotų, jog tas žmogus viešina ar daro blogus dalykus.	Niekada	N	27	21	18	15	9	8	2	100	
		proc.	93,10 %	91,30 %	100,00 %	93,80%	90,00%	100,00 %	100,00 %	94,30 %	
	Vieną ar du kartus	N	2	1	0	0	1	0	0	0	4
		proc.	6,90 %	4,30%	0,00%	0,00%	10,00%	0,00%	0,00%	0,00%	3,80%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	0	1	0	0	0	0	1
		proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	6,30%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,90%
Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	1	0	0	0	0	0	0	1	
	proc.	0,00 %	4,30%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,90%	
Aš pavogiau nuotraukas, vaizdo įrašus ar privačius pokalbius ir juos įkėliau arba išsiunčiau kitiems.	Niekada	N	28	22	16	13	9	6	2	96	
		proc.	96,60 %	95,70 %	88,90%	81,30%	90,00%	75,00%	100,00 %	90,60 %	
	Vieną ar du kartus	N	1	1	1	3	1	2	0	0	9
		proc.	3,40 %	4,30%	5,60%	18,80%	10,00%	25,00%	0,00%	0,00%	8,50%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	0	1	0	0	0	0	0	1
		proc.	0,00 %	0,00%	5,60%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,90%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	

	nei 10 kartų).									
Aš pakeičiau kito asmens prisijungimo prie socialinių tinklų slaptažodį, kad jis/ji negalėtų prisijungti.	Niekada	N	26	21	17	15	9	8	2	98
		proc.	89,70 %	91,30 %	94,40%	93,80%	90,00%	100,00 %	100,00 %	92,50 %
	Vieną ar du kartus	N	3	0	1	0	1	0	0	5
		proc.	10,30 %	0,00%	5,60%	0,00%	10,00%	0,00%	0,00%	4,70%
	Kelis kartus (tarp 3 ir 5)	N	0	0	0	0	0	0	0	0
		proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	Kelis kartus (tarp 6 ir 10)	N	0	0	0	1	0	0	0	1
		proc.	0,00 %	0,00%	0,00%	6,30%	0,00%	0,00%	0,00%	0,90%
	Daug kartų (daugiau nei 10 kartų).	N	0	2	0	0	0	0	0	2
		proc.	0,00 %	8,70%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	1,90%